

Wereldburgerschap in het vmbo: grenzen verleggen

Een onderzoek naar de effecten van internationaliserings-activiteiten op de ontwikkeling van wereldburgerschap in het vmbo

Jitske Boomsma

Bachelorscriptie Toegepaste Psychologie
Hanzehogeschool Groningen

30 juni 2019, Den Haag

30 juni 2019, Den Haag

Nuffic Den Haag
Team PO/VO Curriculum: Trudy Manders
Team Kennis en Innovatie: Anne Rosier

Hanzehogeschool Groningen
Academie voor Sociale Studies
Toegepaste Psychologie
Jitske Boomsma (345773)

Afstudeerbegeleider: Lynette Germes

Voorwoord

Voor u ligt de scriptie ‘Wereldburgerschap in het vmbo: grenzen verleggen’, een onderzoek naar de effecten van internationaliseringsactiviteiten op de ontwikkeling van wereldburgerschapscompetenties in het vmbo. Het onderzoek is geschreven in het kader van mijn afstuderen aan de opleiding Toegepaste Psychologie aan de Hanzehogeschool Groningen en is uitgevoerd in opdracht van Nuffic, de Nederlandse organisatie voor internationalisering in onderwijs.

Nuffic werkt vanuit de ambitie dat iedere leerling en student internationale ervaring op kan doen, opdat zij hun eigen grenzen verleggen en zich kunnen ontwikkelen tot professionals die zich goed kunnen bewegen in een globaliserende wereld. De titel ‘grenzen verleggen’ duidt dan ook niet alleen op de letterlijke (lands)grenzen die leerlingen over gaan wanneer zij naar het buitenland gaan, maar ook op de persoonlijke grenzen die zij verleggen wanneer zij buiten hun comfortzone treden en zich zo verder ontwikkelen. Daarnaast verschuift de grens van internationalisering in het onderwijs steeds verder op; waar dit bij havo en vwo al volledig is ingebed, wordt nu ook in het vmbo steeds meer aandacht besteed aan internationale thema’s. Steeds meer scholen laten zien dat vmbo-leerlingen net zo goed wereldburgers kunnen zijn. Tot slot heb ik, als onderzoeker en als persoon, mijn grenzen verlegd gedurende dit onderzoek. Als onderzoeker moest ik mijn ambitieuze ideeën omzetten in een meer realistisch onderzoeksplan voor dit tijdsbestek. Als persoon heb ik via dit onderzoek ontzettend veel geleerd over een voor mij nog onbekende groep; Vmbo-leerlingen, waar ik onbewust misschien wel een vooroordeel over had, heb ik leren kennen als leerlingen die opvallen door hun praktische insteek, als leerlingen die beschikken over een ongelooflijke energie, durf en gewoon doen-mentaliteit, en als leerlingen die je kunnen ontwapenen met hun eerlijkheid. Kwaliteiten die wat mij betreft goed passen bij een wereldburger in de 21^e eeuw.

Met dit onderzoek hoop ik dan ook bij te dragen aan het bereiken van de ambitie van Nuffic, en meer specifiek aan de praktische invulling van internationalisering en de ontwikkeling van wereldburgerschap in het vmbo; iets wat me een mooie uitdaging lijkt voor een aankomend toegepast psycholoog.

Via deze weg wil ik graag Lynette Germes, mijn begeleider vanuit de Hanzehogeschool Groningen, bedanken voor haar begeleiding en gerichte feedback. Tevens wil ik Trudy Manders van team VO Curriculum en Anne Rosier van team Kennis & Innovatie graag bedanken voor de begeleiding en gezellige werkomgeving die ze mij afgelopen half jaar geboden hebben binnen Nuffic. Tot slot wil ik alle scholen (schoolleiders, coördinatoren, docenten en leerlingen) die hebben meegewerkt aan dit onderzoek bedanken. Ik ben overal enthousiast ontvangen en heb zo een echt inkijkje gekregen op zes verschillende scholen, die elk op hun eigen manier hun leerlingen opleiden tot wereldburgers.

In dit document wordt vormgegeven aan mijn afstudeeronderzoek naar de effecten van internationaliseringsactiviteiten in het vmbo op de ontwikkeling van wereldburgerschapscompetenties.

Jitske Boomsma

Samenvatting

De steeds internationaler wordende wereld en de grote mondiale uitdagingen waar we voor staan, vragen om bepaalde kennis, houding en vaardigheden waarmee we ons kunnen redden in een internationale omgeving en waarmee wij een actieve bijdrage kunnen leveren aan de wereld om ons heen. Het onderwijs probeert haar leerlingen hier door middel van internationalisering en burgerschapsonderwijs op voor te bereiden, zo ook het vmbo. Scholen proberen middels verschillende activiteiten wereldburgerschapscompetenties bij hun leerlingen te ontwikkelen.

Aan de hand van zes casestudies is in kaart gebracht hoe vmbo-scholen, aangesloten bij het Global Citizen Network, vorm geven aan internationalisering en wereldburgerschap en welke competenties daarmee ontwikkeld worden. Er is gebleken dat de context (o.a. geografische gegevens, leerling populatie, onderwijsvorm) daarin een belangrijke factor is. Scholen beogen competenties te ontwikkelen die belangrijk en passend zijn voor hun leerlingen, en organiseren activiteiten die hierop aansturen en passend zijn binnen het onderwijs dat zij aanbieden.

Er lijken twee belangrijke factoren te zijn voor vmbo-scholen om aandacht te besteden aan internationalisering en wereldburgerschap: Enerzijds om hun leerlingen voor te bereiden op de toekomst, anderzijds vanwege de persoonlijke ontwikkeling die internationalisering met zich meebrengt. Met volgende competenties worden daarbij het meest genoemd: open-minded, respectvol, empathisch en '(Algemene) kennis van eigen en andere landen, culturen, religies en gewoontes, zelfvertrouwen, zelfbewustzijn, reflectief vermogen en verantwoordelijkheid.

De internationaliseringsactiviteiten op vmbo-scholen zijn erg uitlopend. Alle scholen doen aan 'mobiliteit' in de vorm van uitwisselingen en culturele- en/of maatschappelijke reizen. Op het gebied van Talen, zijn er twee scholen die extra Taalonderwijs aanbieden (tto en mvo). De overige scholen doen een aantal activiteiten waarbij leerlingen Engels moeten spreken of schrijven, veelal in samenwerking met de Engels docent. . De andere en verreweg de meeste activiteiten vallen onder 'curriculum', en zijn erg verschillend. Alle scholen geven aan zo veel mogelijk in de reguliere lessen aandacht te besteden aan wereldburgerschap. Twee scholen hebben een apart vak voor internationalisering en wereldburgerschap (MVO Project les en International Class). De overige scholen organiseren losse activiteiten, vaak in de vorm van projectweken of een excursie. Een aantal activiteiten zijn bijgewoond met als doel te observeren welke wereldburgerschapscompetenties tijdens de activiteit ontwikkeld worden.

Aanbevolen wordt om een brede effectmeting te doen, zodat het effect van alle internationaliseringsactiviteiten per school in kaarten kan worden gebracht. Op die manier kan er echt iets worden gezegd over het effect van deze activiteiten op de ontwikkeling van wereldburgerschapscompetenties en kan per leerling en/of per school een leercurve in kaart worden gebracht. Dit zou kunnen worden gedaan met behulp van een zelfevaluatie vragenlijst.

Abstract

The world we live in is getting more diverse and more and more often we come in contact with people from different countries and different cultures. Besides that we are facing global challenges that we can not fix without working together globally. This requires intercultural competence and a certain attitude in making the world a better place. Education is trying to provide her scholars and students with the competences that are needed in being a global citizen. This research is focusing on preparatory secondary vocational education (psve).

Multiple case studies are examined, to explain how Global Citizen Schools implement internationalization and global citizenship into their course, and which global competencies are being developed during these activities. The context in which schools do this (geographic data, student population, educational philosophy) appears to be an important factor: Schools strive to develop competencies that are important for *their* students and organize activities that match *their* philosophy on education.

There seem to be two important motivators for psve-schools to get started with internationalization and global citizenship: To prepare their students to the international future (1) and to stimulate them in developing themselves personally (2). The following competencies are being brought up the most as competencies they strive to develop: Being open-minded, showing respect and empathy, have (basic) knowledge of their own and other cultures, having knowledge of different countries, cultures, religion and habits, having self-esteem, being self-conscious and reflective and showing responsibility.

The internationalization activities that are being organized at the psve-schools differ a lot from each other. All schools are organizing activities that fit the internationalization form 'mobility', by organizing exchanges and/or cultural and social travels. When it comes to the internationalization form 'languages', two schools offer extra language education (tto and mvo) and the other schools organize assignments through which the students practice their use of English. The other activities can be placed under the form 'curriculum', and vary a lot from each other. All schools try to implement internationalization and global citizenship as much as possible in the regular courses. Two of those have a special course for international themes (MVO Project and International Class). The other schools organize separate activities, which are mostly matched to excursions or project weeks. A few of the activities were attended by the researcher, in order to observe which global competencies are being developed during those activities.

It is recommended to execute a broader research in order to measure the effect of all internationalization activities per school on the development of global citizenship. This way a learning curve per student and/or per school can be showed. This can be done by using a self-evaluation questionnaire.

Inhoud

1. Inleiding	9
1.1 Opdrachtgever: Nuffic	9
1.2 Aanleiding.....	9
Wereldburgerschap in het onderwijs.....	9
Wereldburgerschap in het vmbo.....	10
Wereldburgerschapscompetenties	10
(Wereldburgerschaps)competenties beoordelen	11
1.3 Doelstelling.....	11
1.4 Vraagstelling	12
De context	13
1.5 Relevantie.....	13
Praktische relevantie	13
Relevantie binnen de Toegepaste Psychologie	13
1.6 Definiëring begrippen.....	13
1.7 Leeswijzer	14
2. Methodologie	15
2.1 Onderzoeksstrategie	15
2.2 Selectie casestudies.....	15
2.3 Onderzoeksinstrumenten.....	16
Interviews	16
Documentanalyse	17
Observaties.....	17
2.4 Resultaten verwerken	18
2.5 Ethische aspecten.....	18
3. Resultaten.....	19
3.1 Ichthus College – Koersvast & grensverleggend	19
Visie op internationalisering en wereldburgerschap	19
Internationaliseringsactiviteiten	20
Competentieontwikkeling	22
3.2 Mavo Muurhuizen – Aandacht voor jouw ontwikkeling	22
Visie op internationalisering en wereldburgerschap	23
Internationaliseringsactiviteiten	24
Competentieontwikkeling	25
3.3 Roncalli Mavo – Alle kinderen willen en kunnen leren	25
Visie op internationalisering en wereldburgerschap	26

Internationaliseringsactiviteiten	27
Competentieontwikkeling	28
Mavo. 3.4 Lentiz Dalton Mavo – Verleg je grenzen	29
Visie op internationalisering en wereldburgerschap	30
Internationaliseringsactiviteiten	31
Competentieontwikkeling	32
3.5 CSG Anna Maria van Schurman - Succesvolle leerlingen in een kleurrijke omgeving!	33
Visie op internationalisering en wereldburgerschap	33
Internationaliseringsactiviteiten	34
Competentieontwikkeling	35
3.6 Stedelijk College Eindhoven – To be the future!	36
Visie op internationalisering en wereldburgerschap	36
Internationaliseringsactiviteiten	37
Competentieontwikkeling	39
3.7 Cross-case vergelijking	39
4. Conclusie	40
4.1 Cross-case vergelijking en conclusie.....	40
De context	40
Visie op internationalisering en wereldburgerschap	41
Internationaliseringsactiviteiten	41
Competentieontwikkeling	41
4.2 Discussie	42
4.3 Aanbevelingen	43
Literatuur.....	44
Bijlagen	47
Bijlage 1: Vormen internationalisering.....	47
Bijlage 2: Model internationale competentie	48
Bijlage 3: Conceptvoorstel Burgerschap	49
Bijlage 4: Model 21 ^e -eeuwse vaardigheden	51
Bijlage 5: Common Framework for Europe Competence (CFEC)	53
Bijlage 6: Definiëring begrippen	58
Bijlage 7: Interviewschema	59
Bijlage 8: Observatieschema	60
Bijlage 9: Formulier zorgvuldig omgaan met proefpersonen.....	61
Bijlage 10: Ruwe data Ichthus College	67
Bijlage 11: Ruwe data Mavo Muurhuizen	77

Bijlage 12: Ruwe data Roncalli Mavo	83
Bijlage 13: Ruwe data Lentiz Dalton Mavo.....	101
Bijlage 14: Ruwe data AMS.....	111
Bijlage 15: Ruwe data Stedelijk College Eindhoven	117
Bijlage 16: Frequentie tabel beoogde competenties	124
Bijlage 17: Overzicht internationaliseringsactiviteiten	126

1. Inleiding

1.1 Opdrachtgever: Nuffic

Nuffic is het expertise en dienstencentrum voor internationalisering in het Nederlandse onderwijs. Zij doen onderzoek en treden, vanuit deze expertise, op als inspirator voor internationalisering. Daarnaast bieden zij scholen die bezig zijn met internationalisering begeleiding en advies op maat.

Scholen uit het voortgezet onderwijs, die bezig zijn met internationalisering en wereldburgerschap binnen hun school, kunnen zich aansluiten bij het door Nuffic gecoördineerde Global Citizen Network en worden zo een Global Citizen School. Global Citizen Schools kunnen advies vragen aan Nuffic t.a.v. internationalisering en wereldburgerschap, en kunnen daarnaast gebruik maken van de kennis en ervaring van andere scholen uit het netwerk, wat momenteel uit 65 scholen bestaat. Deze scholen kunnen gecertificeerd worden als zij aan bepaalde voorwaarden doen. Leerlingen van gecertificeerde scholen krijgen na afloop een junior- (onderbouw) en/of senior (bovenbouw) certificaat.

1.2 Aanleiding

De wereld waarin we leven verandert snel. Door toenemende mobiliteit, nieuwe media en meer diversiteit in de samenleving, vervagen de grenzen in de wereld. Met het vliegtuig ben je binnen enkele uren in een ander land en met behulp van de huidige technieken sta je binnen enkele seconden in contact met mensen aan de andere kant van de wereld, waar een andere taal gesproken wordt en andere gedragsnormen gelden. Maar ook de omgeving dichtbij huis wordt steeds internationaler en is niet meer te begrijpen zonder kennis van de bredere wereld (Onderwijsraad, 2016). Daarbij kennen de grote vraagstukken van onze tijd – zoals duurzame energie en klimaatverandering en terrorisme – een grensoverschrijdend karakter (Onderwijsraad, 2016).

Wereldburgerschap in het onderwijs

Met dit in gedachte gaf de Onderwijsraad in 2005 aan dat internationalisering een integraal onderdeel zou moeten zijn van het onderwijs. Zij stelde de ambitie dat iedereen het onderwijs internationaal competent zou moeten verlaten (Onderwijsraad, 2005), wat inhoudt dat jongeren bij het verlaten van het onderwijs beschikken over een oriëntatie, kennis en vaardigheden waarmee zij kunnen communiceren en samenwerken in internationale contexten en kunnen reflecteren op internationale vraagstukken (Nuffic, 2018). Internationalisering is dus geen doel an sich. Het is een middel om leerlingen en studenten voor te bereiden op een wereld die toenemend internationaal opereert (Nuffic, 2018¹).

Voor het primair-, voortgezet- en het middelbaar beroepsonderwijs kwam daar in 2006 nog de verplichting van burgerschapseducatie bij. Burgerschapsonderwijs zou moeten gaan om de ontwikkeling van respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat en de mensenrechten en het bijbrengen van de sociale en maatschappelijke competenties, die leerlingen in staat stellen om deel uit te maken van en bij te dragen aan de samenleving (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2018). Echter, volgens critici zou het voorstel een te smalle betekenis geven aan burgerschap. Om leerlingen beter voor te bereiden op hun toekomst, dient er meer aandacht besteed te worden aan wereldburgerschap, Europees burgerschap, duurzaamheid, klimaat en mondiale vraagstukken. Naar aanleiding van deze kritiek kwam er een nieuw voorstel, wat uit gaat van de opvatting dat de Nederlandse samenleving niet op zichzelf staat en dat Nederland zich ook verhoudt tot Europa en de rest van de wereld (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2018). Aandacht voor het mondiale gaat niet ten koste van het lokale, regionale en het nationale.

¹ Bron is niet toegankelijk, want het is een intern document geraadpleegd via intranet 'sharepoint'

Internationalisering kan juist bijdragen aan bewust worden van het eigene, omdat een andere cultuur een spiegel kan zijn (Onderwijsraad, 2016).

Je zou dus kunnen zeggen dat wereldburgerschap een optelsom is van internationalisering en burgerschap (Nuffic Academy, z.d.). Bij internationalisering en wereldburgerschap draait het voor een deel om dezelfde kennis en vaardigheden, maar de houding en vooral het doel zijn anders. Een wereldburger denkt na over de actieve rol die hij kan spelen in de internationale samenleving (Nuffic Academy, z.d.). Binnen het Global Citizen Network wordt internationalisering altijd samen met wereldburgerschap genoemd, omdat deze voor de scholen onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn (T. Manders, persoonlijke communicatie, 17 april 2019).

Wereldburgerschap in het vmbo

Onderwijs speelt dus een cruciale rol in het bereiken van internationaal competente wereldburgers. Helaas garandeert de huidige aanpak van internationalisering, met name in het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo), onvoldoende dat alle leerlingen het onderwijs internationaal competent verlaat. Zowel de aspecten van internationalisering als de burgerschapskennis blijft bij vmbo-leerlingen achter (Onderwijsraad, 2016). Het is belangrijk dat de achterstand ten opzichte van havo/vwo wordt weggewerkt, aangezien het steeds internationaler georiënteerde bedrijfsleven ook van hen vraagt om internationaal competent te zijn (Bussemaker, 2014).

Veel scholen blijken het lastig vinden om vorm te geven aan internationalisering en wereldburgerschap binnen het vmbo. Er wordt nog vaak gedacht dat vmbo-leerlingen niet in staat zouden zijn om aan de slag te gaan met deze thema's of om tweetalig onderwijs te volgen (M. Ran, persoonlijke communicatie, 10 april 2019). Echter, vmbo-scholen die hier al wel mee bezig zijn laten zien dat het ook met deze leerlingen op een goede manier kan. Hoe scholen dit doen loopt zeer uiteen: De ene school heeft wereldburgerschap verweven door het gehele curriculum en de andere school besteedt enkel aandacht aan dit onderwerp in één specifieke les of activiteit. Nuffic onderscheidt drie vormen van internationalisering: curriculum, mobiliteit en talen (bijlage 1). Om in hun advies goed te kunnen aansluiten bij de praktijk, wil Nuffic graag inzicht in al deze verschillende vormen internationaliseringsactiviteiten op vmbo-scholen. Daarbij kunnen de in kaart gebrachte activiteiten andere Global Citizen Schools inspireren bij het vormgeven van internationalisering en wereldburgerschap op hun school.

Daarnaast is het belangrijk om - met het oog op de achterstand binnen het vmbo - in kaart te brengen wat het daadwerkelijke effect is van deze activiteiten op de ontwikkeling van wereldburgerschap; iets wat lastig is gezien de grote variëteit aan internationaliseringsactiviteiten. Welke competenties beogen vmbo-scholen te ontwikkelen met hun internationaliseringsactiviteiten? En gebeurt dat ook echt? Alvorens een antwoord zal worden gezocht op deze vragen, is het van belang uit een te zetten wat er precies onder wereldburgerschapscompetenties verstaan wordt.

Wereldburgerschapscompetenties

Zowel bij burgerschapscompetenties als bij interculturele competenties wordt onderscheid gemaakt in drie domeinen: kennis (1), vaardigheden (2) en houding (3) (Nuffic Academy, z.d.). Bij burgerschapseducatie gaat dat om de kennis, vaardigheden en houding die nodig zijn om een actieve rol te spelen in de eigen leefomgeving en in de samenleving (Thijs, A., 2008). Internationalisering richt zich op de kennis, vaardigheden en houding die nodig zijn in de omgang met mensen van andere (talige & culturele) achtergronden (Nuffic, 2018). Nuffic heeft deze competenties uitgewerkt in een model (bijlage 2), waarbij zij onderscheid maken in drie onderdelen (Nuffic, 2018):

- Interculturele competenties: de kennis, houding en vaardigheden die nodig zijn in de omgang met mensen van andere (talige- & culturele) achtergronden.
- Internationale oriëntatie: Bekendheid met internationale thema's en instanties en internationale perspectieven op vak en beroep.
- Persoonlijke ontwikkeling: persoonlijke eigenschappen die zowel nodig zijn als versterkt worden in interculturele en internationale contexten.

Het burgerschapselement, wat in het model van Nuffic is uitgewerkt onder het onderdeel internationale oriëntatie², is verder uitgewerkt in een voorstel van Curriculum.nu (z.d.). Dit is tevens een belangrijke inspiratie voor Nuffic. Dit voorstel (bijlage 3) gaat uit van kennis en vaardigheden ten aanzien van tien bouwstenen: vrijheid en gelijkheid, macht en inspraak, democratische cultuur, identiteit, diversiteit, solidariteit, digitaal samenleven, duurzaamheid, globalisering en technologisch burgerschap.

Tot slot wordt er in de context van interculturele en burgerschapscompetenties vaak gesproken over de 21^e-eeuwse vaardigheden (bijlage 4). Dit betreft generieke vaardigheden en daaraan te koppelen kennis, inzicht en houdingen die nodig zijn om te kunnen functioneren in/en bij te dragen aan de kennissamenleving (Stichting Leerplan Ontwikkeling, 2014). Hoewel deze competenties niet per definitie internationale competenties zijn, zijn een aantal van deze competenties, zoals ICT-basisvaardigheden, mediawijsheid en kritisch denken, ook in de huidige internationale samenleving van belang.

(Wereldburgerschaps)competenties beoordelen

Veel Global Citizen Schools maken gebruik van het Common Framework for Europe Competence (CFEC) bij het beoordelen van internationale- of wereldburgerschapscompetenties. Dit raamwerk (bijlage 5) beschrijft in zes niveaus de competenties die een Europese burger nodig heeft om te kunnen functioneren in een internationale omgeving (Avar, 2015). Echter, het CFEC richt zich voornamelijk op interculturele en Europese competentie en mist hierbij het burgerschapselement, waarbij leerlingen een actieve rol spelen in de internationale samenleving. Daarnaast zou het raamwerk te uitgebreid en ingewikkeld zijn, en is het voor leerlingen niet bruikbaar om mee te werken. Naar aanleiding van aanbevelingen van De Boer (2018) wordt het gehele CFEC momenteel door Nuffic herzien.

Hierbij moet er een aparte variant ontworpen worden voor het vmbo. Vmbo-scholen geven namelijk aan dat de CFEC-competenties - zoals ze nu omschreven zijn - niet haalbaar zijn voor hun leerlingen. Hun leerlingen komen over het algemeen niet hoger dan niveau 3 of 4 uit het CFEC, wat erg demotiverend kan werken. Er is behoefte aan een apart raamwerk om de ontwikkeling van wereldburgerschapscompetenties bij vmbo-leerlingen in kaart te brengen. Dit inventariserend onderzoek zal een eerste stap zijn voor het opstellen van een dergelijk raamwerk.

1.3 Doelstelling

Dit onderzoek richt zich op het in kaart brengen van de huidige situatie omtrent internationalisering en wereldburgerschap in het vmbo. Dit betreft enerzijds de internationaliseringsactiviteiten en anderzijds de competenties die tijdens deze activiteiten aan bod komen.

Het in kaart brengen van de internationaliseringsactiviteiten is van belang, omdat veel vmbo-scholen binnen het Global Citizen Network worstelen met de implementatie van deze thema's: Hoe geef je dit

² Internationale oriëntatie bestaat uit twee onderdelen. Dit onderzoek richt zich alleen op 'oriëntatie op maatschappij en de wereld'. 'Oriëntatie op vak en beroep' wordt niet meegenomen, omdat vmbo-leerlingen nog in 'beperkte mate bezig zijn met een vak'.

vorm? Bied je wereldburgerschap als een apart vak aan, of verwerk je deze thema's in de reguliere lessen? Hoe geef je hier een praktische invulling aan in de bovenbouw? Dit onderzoek zal een overzicht bieden van internationaliseringsactiviteiten die momenteel georganiseerd worden op vmbo-scholen binnen het Global Citizen Network. Het overzicht zal voor andere scholen uit het Global Citizen Network als inspiratie kunnen dienen, en zal hen zo een idee kunnen geven over hoe internationalisering en wereldburgerschap te organiseren op een manier die bij die school past. Daarnaast is het voor Nuffic belangrijk om goed op de hoogte te zijn van de huidige situatie omtrent internationalisering en wereldburgerschap, opdat zij scholen uit het netwerk advies en begeleiding kunnen bieden die goed aansluit bij hetgeen er in de praktijk speelt.

Het in kaart brengen van de wereldburgerschapscompetenties die tijdens deze activiteiten ontwikkeld worden is van belang omdat dit iets zegt over het daadwerkelijke effect van de activiteiten op de ontwikkeling van wereldburgerschap. Dit betreft enerzijds de competenties die scholen beogen te ontwikkelen met de activiteiten en anderzijds de competenties die de onderzoeker daadwerkelijk observeert tijdens de activiteit(en). Via deze weg kan inzicht verworven in welke competenties belangrijk en haalbaar worden geacht binnen het vmbo. Deze informatie zal als input worden gebruikt voor het nieuwe competentie-raamwerk voor het vmbo.

Het doel van het onderzoek is dus niet om een algemene uitspraak te doen over wereldburgerschap in het vmbo, maar het in kaart brengen van de huidige situatie omtrent wereldburgerschap op vmbo-scholen, aangesloten bij het Global Citizen Network.

1.4 Vraagstelling

Het onderzoek richt zich op de volgende onderzoeksvraag: *“Aan welke wereldburgerschapscompetenties dragen de internationaliseringsactiviteiten die op dit moment bestaan binnen de leerroute vmbo (klas 1 t/m 4) van Global Citizen Schools bij?”*. De volgende deelvragen dragen bij aan het beantwoorden van de centrale vraag:

1. Welke (wereldburgerschaps)competenties beogen vmbo-scholen, aangesloten bij het Global Citizen Network, te ontwikkelen door middel van internationaliseringsactiviteiten?

Het is belangrijk om te begrijpen waarom een school aandacht besteedt aan internationalisering en wereldburgerschap en wat zij hiermee proberen te bereiken. Sommige scholen kiezen ervoor om op een aantal competenties de nadruk te leggen, namelijk de waarden en normen die passen bij de desbetreffende school (Nuffic, z.d.). Deelvraag 1 richt zich daarom op de (wereldburgerschaps)competenties die de scholen beogen te ontwikkelen aan de hand van internationaliseringsactiviteiten. Dit betreft de competenties waar zij als school de focus op leggen en betekent dus niet dat zij de overige wereldburgerschapscompetenties per definitie niet willen ontwikkelen bij hun leerlingen.

2. Welke internationaliseringsactiviteiten worden er georganiseerd op vmbo-scholen, aangesloten bij het Global Citizen Network?

Wanneer helder is wat de school wil bereiken met internationalisering en welke competenties hieraan verbonden zijn, kan beter begrepen worden waarom scholen op een bepaalde manier vormgeven aan internationalisering en wereldburgerschap. Deelvraag 2 zal een overzicht geven van wat er allemaal gedaan wordt op de betreffende school aan internationalisering en wereldburgerschap. Dit kan dus gaan om reguliere lessen waarin aandacht wordt besteed aan internationale thema's, om specifieke burgerschapslessen of aparte projecten. Enkele van deze activiteiten zullen worden uitgelicht onder deelvraag 3.

3. Aan welke (wereldburgerschap)competenties dragen specifieke internationaliseringsactiviteiten op vmbo-scholen, aangesloten bij het Global Citizen Network, bij?

Deelvraag 3 richt zich op de wereldburgerschapscompetenties die ontwikkeld worden tijdens internationaliseringsactiviteiten. Allereerst zal een beschrijving worden gegeven van de internationaliseringsactiviteit die de onderzoeker heeft bijgewoond. Vervolgens zal in kaart worden gebracht welke competenties aan bod komen tijdens deze specifieke activiteit. Dit zijn enerzijds de competenties die de betreffende school beoogd te ontwikkelen (= deelvraag 1) en anderzijds de competenties die de onderzoeker daadwerkelijk aan bod ziet komen tijdens de activiteit. Deelvraag 3 richt zich dus *niet* op de algehele ontwikkeling van wereldburgerschapscompetenties in het vmbo, maar slechts op de wereldburgerschapscompetenties die aan bod komen tijdens specifieke internationaliseringsactiviteiten op de scholen die worden meegenomen in dit onderzoek.

De context

Gedurende het onderzoeken werd duidelijk dat de context waarin scholen internationaliseren mogelijk van invloed kan zijn op het beantwoorden van de bovenstaande deelvragen. Immers, wat passend is bij de ene school zal misschien niet aansluiten bij de structuur, waarden en/of leerlingen van een andere school. De context bepaalt dan wat voor strategie er gevoerd wordt ten aanzien van internationalisering en wereldburgerschap op die desbetreffende school. Dit wordt verder uitgelegd in hoofdstuk 3. Omdat dit een belangrijke factor leek te zijn, is gekozen om alsnog een deelvraag ten aanzien van de context toe te voegen:

4. Hoe ziet de context waarin vmbo-scholen, aangesloten bij het Global Citizen Network, internationaliseren eruit?

De context richt zich op de leerling populatie, belangrijke waarden, onderwijsvormen en strategie. In hoofdstuk 3 Methodologie wordt verder uitgelegd wanneer deze deelvraag is toegevoegd, en hoe hier in het onderzoek mee om is gegaan.

1.5 Relevantie

Praktische relevantie

De relevantie van dit onderzoek is zowel praktisch als wetenschappelijk. Voor Nuffic is het praktisch relevant, gezien zij de resultaten kunnen gebruiken om scholen uit hun Global Citizen Network goed te adviseren en begeleiden. Hiervoor is het nodig dat zij goed op de hoogte te zijn van hetgeen er gebeurt op het gebied van internationalisering en wereldburgerschap in het vmbo. Daarnaast zullen zij de informatie t.a.v. de competentieontwikkeling kunnen gebruiken om een nieuw passend raamwerk voor het vmbo te ontwerpen. Tot slot is het praktisch relevant voor scholen die het lastig vinden om vorm te geven aan wereldburgerschap in het vmbo.

Relevantie binnen de Toegepaste Psychologie

Het onderzoek is tevens relevant binnen de Toegepaste Psychologie. Het vraagstuk richt zich namelijk op de ontwikkeling en het in kaart brengen van competenties en sluit daarmee aan bij de beroepsspecifieke competentie 'beoordelen van gedrag'. Het in kaart brengen van deze competentie ontwikkeling is gedaan aan de hand van gedragsobservaties, een onderzoeksmethode welke veelvuldig aan bod is gekomen tijdens de opleiding Toegepaste Psychologie aan de Hanzehogeschool.

1.6 Definiëring begrippen

In de wetenschappelijke literatuur worden er verschillende termen aangehaald wanneer er gesproken wordt over internationalisering en wereldburgerschap: internationale competentie, interculturele competentie, global competence, wereldburgerschap of mondiaal burgerschap (Deardorff, 2006;

OECD, 2018; Carabain, et al., 2012). Ook in de praktijk worden de begrippen door elkaar gebruikt. Door de definities goed scherp te hebben, en zo duidelijk onderscheid te kunnen maken, is het voor de onderzoeker mogelijk om te herkennen waar de geïnterviewde over. In bijlage 6 zijn de definities uiteengezet die zullen worden aangehouden in dit onderzoek.

1.7 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk, hoofdstuk 2, zal de methodologie besproken worden. In hoofdstuk 3 worden de resultaten getoond, waarna in hoofdstuk 4 een antwoord wordt gegeven op de centrale vraag.

2. Methodologie

In dit hoofdstuk zal besproken worden hoe het onderzoek is ingericht, hoe de casestudies zijn geselecteerd en welke onderzoeksmethodes er zijn ingezet en waarom? Daarna zal besproken worden hoe de resultaten verwerkt zijn en tot slot wordt er nog in gegaan op de ethische aspecten binnen dit onderzoek.

2.1 Onderzoeksstrategie

Om een antwoord te vinden op de centrale vraag *“Aan welke wereldburgerschaps-competenties dragen de internationaliseringsactiviteiten die op dit moment bestaan binnen de leerroute vmbo (klas 1 t/m 4) van Global Citizen Schools bij?”*, is kwalitatief onderzoek verricht. Hiermee sluit het onderzoek aan bij de nieuwe visie van Nuffic, waar meer waarderend in plaats van beoordelend wordt geaudit; de focus ligt dus meer op ‘Wat is merkbaar en aan aantoonbaar?’ in plaats van ‘Wat is meetbaar?’ (O. van Wilgenburg, persoonlijke communicatie, 11 maart 2019). Dit maakt ook dat het onderzoek gaat om het *in kaart brengen* van in plaats van het *meten* van wereldburgerschapscompetenties. Daarbij is kwalitatief onderzoek meer geschikt voor vragen als hoe verlopen processen, hoe werkt iets, wat motiveert mensen om... (Brinkman, 2011). Gezien de centrale vraag van dit onderzoek zich richt op het *in kaart brengen* van het leerproces rondom wereldburgerschap binnen een selecte groep vmbo-scholen, is kwalitatief onderzoek hier passend.

Om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen van de verschillende vormen van internationalisering en wereldburgerschap op vmbo-scholen, is gekozen voor de onderzoeksmethode van casestudies (Yin, 2003). Door middel van casestudies kan een uitgebreide en gedetailleerde analyse worden gedaan. Daarnaast kan aan de hand van een casestudie helder in kaart worden gebracht hoe internationalisering er op een specifieke school uit ziet. Dit is belangrijk, omdat scholen wereldburgerschap implementeren op een manier die passend is voor hun school en hun leerlingen. Immers, wat voor de ene school werkt, past niet bij de identiteit of structuur van de andere school. Door verschillende casestudies kan voldoende worden ingezoomd op de situatie van een specifieke school en is de kans groter dat een andere school zich met één van deze scholen verbonden voelt.

Bij multiple casestudies worden meerdere losse casestudies gedaan, zodat deze vervolgens met elkaar vergeleken kunnen worden tijdens een cross-casevergelijking (Yin, 2003). Op deze manier kon niet alleen zicht worden verkregen op hoe internationalisering op een specifieke school is vormgegeven, maar kon ook worden gekeken naar een mogelijke gemeenschappelijke deler.

2.2 Selectie casestudies

Om de huidige situatie omtrent internationalisering en wereldburgerschap op vmbo-scholen uit het Global Citizen Network in beeld te brengen, is gekozen voor casestudies van zes scholen (n=6). De zes scholen zijn allemaal verbonden aan het Global Citizen Network, en zijn dus in meer en mindere mate bezig met internationalisering. De eerste drie scholen waren al geselecteerd door Nuffic, de overige drie zijn benaderd door de onderzoeker. Zij is binnen het netwerk op zoek gegaan naar scholen die op een aantal punten verschilden van de eerste drie scholen, zodat verschillende vormen van internationalisering werden meegenomen in het onderzoek. Zo is de onderzoeker gekomen tot zes casestudies van zeer uiteenlopende aard. Er is gekozen voor scholen met een variëteit aan leerwegen, te noemen de basisberoepsgerichte leerweg (basis), de kader beroepsgerichte leerweg (kader), de gemengde leerweg (GL) en de theoretische leerweg (TL of mavo). Daarnaast is er rekening gehouden met demografische spreiding, en een variëteit aan onderwijsconcepten. Een overzicht van de zes casestudies is weergegeven in figuur 1. Onder de resultatensectie wordt verder toegelicht hoe op de desbetreffende school vorm wordt gegeven aan de ‘kenmerken’ uit figuur 2.1.

	School	Kenmerken
1	Ichthus College Veenendaal	Mavo Gecertificeerde Global Citizen School Orthodoxchristelijk
2	Mavo Muurhuizen Amersfoort	GL, Mavo Open katholiek
3	Roncalli Mavo Rotterdam	Mavo Gecertificeerde Global Citizen School International class profiel Geïnspireerd op Daltononderwijs
4	Lentiz Dalton Mavo Naaldwijk	Mavo + mbo4 Gecertificeerde Global Citizen School Tweetalig Onderwijs (tto) Daltononderwijs
5	CSG Anna Maria van Schurman Franeker	Mavo, basis, kader MVO Open christelijk
6	Stedelijk College Eindhoven	Mavo, basis, kader Tweetalig Onderwijs mavo International School Eindhoven Eerste Opvang Anderstaligen

Figuur 2.1 Overzicht Casestudies

2.3 Onderzoeksinstrumenten

Hieronder zullen de verschillende onderzoeksinstrumenten die zijn ingezet, om een antwoord te vinden op alle deelvragen, besproken worden.

Interviews

In de beantwoording van deelvraag 4, 1 en 2 zijn interviews uitgevoerd met de coördinator Internationalisering van de desbetreffende school. De coördinator is een belangrijk aanknopingspunt voor de casestudies, omdat deze persoon goed op de hoogte is van de voortgang van internationaliseringsactiviteiten op zijn of haar school. Veelal is de coördinator ook de initiatiefnemer om te starten met internationalisering en wereldburgerschap en in sommige gevallen is hij, naast docent voor zijn of haar hoofdvak, tevens docent voor internationale- of burgerschapslessen.

Voor onderzoek naar attitudes en visies wordt over het algemeen een niet gestructureerde vorm van interview geadviseerd (Baarda et al, 2005). Echter, om cross-casevergelijkingen te kunnen maken bij een multiple casestudy, is het nodig enige structuur aan te brengen in het interview. Beide punten in acht nemend is er gekozen voor een semigestructureerd interview, waarin vaste hoofdvragen zijn opgesteld (Brinkman, 2011). De hoofdvragen zijn tot stand gekomen naar op basis van deelvragen 4, 1 en 2, en richten zich dus op context, 'visie op internationalisering en wereldburgerschap' en 'internationaliseringsactiviteiten'. De subvragen uit het interviewschema (bijlage 7) zijn per school gespecificeerd op basis van informatie die vooraf beschikbaar was, opdat er gerichte vragen konden worden gesteld over bijvoorbeeld het onderwijsconcept, de identiteit van de school of hun visie ten aanzien van internationalisering en wereldburgerschap. Hiervoor is gebruik gemaakt van de informatie beschikbaar op de website en is er gebruik gemaakt van de door Nuffic ontworpen quickscan. Met een quickscan kan, aan de hand van 34 vragen, inzicht worden verkregen over waar scholen staan op het gebied van internationalisering en wereldburgerschap.

Echter, de vragen uit het interviewschema die betrekking hebben op de context van de school (deelvraag 4), zijn gedurende het onderzoek toegevoegd; Uit de interviews met school 1, 2 en 3 kwamen een aantal contextuele punten naar voren die een belangrijke factor leken in het

beantwoorden van de andere (deel)vragen. Er is daarom - al dan niet telefonisch - opnieuw contact opgenomen met deze scholen, opdat alsnog de vragen ten aanzien van de context gesteld konden worden. Voor de andere scholen geldt dat deze vragen vanaf het begin af aan mee zijn genomen in het interview.

Voorafgaand aan het interview is een mail gestuurd, waarin de belangrijkste onderwerpen van het interview vermeld stonden. Zo kon de coördinator alvast nadenken over de thema's die aan bod zouden komen. Ook is er een follow-up mail verstuurd, waarin een korte samenvatting is gegeven van de uitkomsten van het interview. De geïnterviewde had zo de kans om kleine aanvullingen te doen. Hier is geen gebruik van gemaakt.

Documentanalyse

De uitkomsten van de interviews zijn aangevuld met informatie uit gesprekken met andere schoolmedewerkers (schoolleiders, docenten) en met informatie uit (online) documenten. Onder andere de schoolgids, het schoolplan en activiteitenoverzichten zijn meegenomen in de documentanalyse.

Observaties

Om een antwoord te vinden op deelvraag 3 zijn op per school een twaalf internationaliseringsactiviteiten bijgewoond. Alvorens wordt ingegaan op de competentieontwikkeling, wordt een beschrijving gegeven van deze specifieke activiteit.

De competentieontwikkeling tijdens deze activiteiten zal in kaart worden gebracht aan de hand van gedragsobservaties. Observaties zijn een goed meetinstrument bij het doen van kwalitatief onderzoek naar gedrag (Bryman, 2016). Er is gekozen voor systematische observatie, waarbij gebruik wordt gemaakt van vaste observatiecategorieën (Brinkman, 2011). Hierdoor kan makkelijker een cross-casevergelijking worden gedaan. De observatiecategorieën bestaan uit de wereldburgerschapscompetenties die de scholen beogen te ontwikkelen (deelvraag 1), en wanneer beschikbaar de competenties die de scholen beogen te ontwikkelen met de specifieke activiteit. Daarnaast zijn ook andere wereldburgerschapscompetenties uit de theorie genoteerd wanneer deze door de onderzoeker waargenomen werden. De resultaten zijn verwerkt in een observatieschema (bijlage 8). Een risico bij het doen van observaties is dat de onderzoeker geneigd is om hetgeen hij waarneemt ook te interpreteren (Brinkman, 2011). Om de observaties meer betrouwbaar te maken, zijn de bevindingen telkens voorgelegd aan een expert(s) uit het werkveld, te noemen Trudy Manders. Bij enkele casestudies is er tijdens de (gedrags)observaties ook gesproken met leerlingen (bijv. wat heb je geleerd tijdens deze activiteit?). Deze informatie is tevens verwerkt onder deelvraag 3.

Een overzicht van de participanten en documenten per casestudy is weergegeven in figuur 2.2.

	School	Participanten	Documenten
1	Ichthus College Veenendaal	Coördinator Internationalisering Docent Schoolleiding Leerlingen	Website Schoolgids 2018-2019 Schoolplan 2015-2019 Identiteitsprofiel Overzicht activiteiten per vak
2	Mavo Muurhuizen Amersfoort	Coördinator Internationalisering Docent Leerlingen	Website (competenties) Schoolgids 2018-2019
3	Roncalli Mavo Rotterdam	Coördinator Internationalisering Docent Leerlingen	Website Schoolgids 2018-2019 Schoolplan 2018-2022
4	Lentiz Dalton Mavo	Coördinator Internationalisering	Website

	Naaldwijk	Docent Leerlingen	Quicksan Schoolgids 2018-2019
5	CSG Anna Maria van Schurman Franeker	Coördinator Internationalisering Docent Leerlingen	Website Quicksan Schoolgids 2018-2019 Schoolplan 2018-2022 Beleidsplan MVO 2017-2020 Opdrachten MVO Project
6	Stedelijk College Eindhoven	Coördinator Internationalisering Docent Schoolleiding Leerlingen	Website Quicksan Schoolgids 2018-2019 Schoolplan 2018-2022

Figuur 2.2 Overzicht participanten en documenten per casestudy

2.4 Resultaten verwerken

In de beantwoording van deelvraag 4, 1 en 2 zijn zowel interviews als documenten ingezet. Bij het analyseren van de interviews is gebruik gemaakt van de analysemethode van Baarda et al. (2005). Allereerst is de informatie uit de interviews per item in hetzelfde format als het interviewschema uitgewerkt. Op deze manier werd de informatie per deelvraag geordend. Vervolgens is deze informatie per thema geclusterd. Ook bij de documentanalyse is de informatie per deelvraag gecategoriseerd. Zo is er geanalyseerd op visie op onderwijs, en waarden binnen de school (deelvraag 4), op visie op internationalisering en te ontwikkelen competenties (deelvraag 1) en op internationaliseringsactiviteiten (deelvraag 2). De informatie uit de interviews is vervolgens vergeleken met de informatie uit de documentanalyse. Vanuit een combinatie van deze analyses kon voor iedere casestudy antwoord worden gegeven op deelvraag 4, 1 en 2. De resultaten van deelvraag 1 zijn uitgewerkt in een tabel met beoogde competenties. Hierbij is de omschrijving van de scholen lijdend geweest.

In de beantwoording van deelvraag 3 zijn observaties uitgevoerd. De gedragsobservaties, welke genoteerd zijn in het observatieschema, zijn gelabeld als wereldburgerschapcompetentie (Yin, 2003). Zij zijn weergegeven in een overzicht, waarbij zij gecategoriseerd zijn per onderdeel: interculturele competenties, internationale oriëntatie (burgerschap), persoonlijke ontwikkeling en 21ste -eeuwse vaardigheden. De belangrijkste observaties tijdens deze activiteit worden apart toegelicht, waarbij zoveel mogelijk anekdotisch materiaal toegevoegd is als voorbeeld. Het volledige overzicht van competenties zal worden toegevoegd als ruwe data in de bijlagen.

2.5 Ethische aspecten

De privacy van de participanten is gegarandeerd door de participanten alleen met hun functie aan te duiden: coördinator Internationalisering, docent, of schoolleiding. Ook leerlingen worden aangeduid met 'leerling' en nooit met hun naam. Verder zal het onderzoek alleen gedeeld worden binnen het netwerk en hoeven de namen van de scholen dus niet geanonimiseerd te worden.

Voor alle leerlingen geldt dat zij jonger dan achttien zijn, wat betekent dat er toestemming nodig is om hen te laten deelnemen bij het onderzoek. Omdat het onderzoek met medewerking van de school is uitgevoerd, en alle observaties onder schooltijd hebben plaatsgevonden, valt dit onder de verantwoordelijkheid van de school. Dit is ook in overleg gegaan met opdrachtgevers Trudy Manders en Anne Rosier.

De overwegingen die zijn gemaakt ten aanzien van het ethische aspect van dit onderzoek zijn uitgewerkt in het formulier 'zorgvuldig omgaan met proefpersonen', welke is toegevoegd in bijlage 9.

3. Resultaten

In dit hoofdstuk worden eerst per casestudy de resultaten beschreven. Hierbij wordt de structuur van de deelvragen aangehouden. De resultaten voor deelvraag 4, 1 en 2 zijn afkomstig uit documenten en een interview met de coördinator Internationalisering. In dit stuk zal enkel verwezen worden naar de documenten. De overige informatie is vervaardigd tijdens het interview. De resultaten voor deelvraag 3 zijn afkomstig uit de gedragsobservaties, waarvan de volledige observaties per school zijn weergegeven in bijlage 10 t/m 15. In de conclusie in hoofdstuk 4 zullen alle casestudies met elkaar vergeleken worden door middel van een cross-casevergelijking.

3.1 Ichthus College – Koersvast & grensverleggend

Het Ichthus College Veenendaal is één van de locaties van de Ichthus scholengemeenschap op orthodoxchristelijke grondslag. Zij bieden onderwijs aan voor vmbo tl, havo, atheneum en gymnasium. Zij benaderen alle verschillende leerwegen als gelijkwaardig en vinden het belangrijk dat iedereen mee doet. Dit zie je ook terug in de schoolindeling, waarbij leerlingen van verschillende leerwegen in hetzelfde (deel van het) gebouw les hebben. *‘We willen ook graag dat ze met elkaar in contact komen’.*

Op het Ichthus staat de betekenis van Gods woord centraal, de Bijbel is voor hen koersbepalend (Ichthus College, z.d.). Dit leidt tot een aantal regels, zoals de dag openen met een stuk uit de Bijbel, Deze duidelijke koers maakt dat vrijwel alle leerlingen op het Ichthus een christelijke achtergrond hebben. Veel leerlingen kennen elkaar ook buiten school vanuit de kerk of vanuit een (christelijke) basisschool. Er wordt benadrukt dat iedereen welkom is, ook leerlingen zonder christelijke achtergrond, maar dat van alle leerlingen wordt verwacht dat zij zich houden aan de regels en (christelijke) waarden die voortvloeien uit de christelijke identiteit van de school. Waarden die op het Ichthus erg belangrijk worden geacht zijn ‘respect tonen voor een ander’, ‘er zijn voor een ander’ en ‘je verantwoordelijkheid nemen als christen en als burger’ (Ichthus College, 2015). De christelijke identiteit uit zich ten slotte in het bieden van kansen; zij zijn een kansenschool waar ook leerlingen die later tot bloei komen en een lagere cito-score hebben, de kans krijgen om het te proberen.

Visie op internationalisering en wereldburgerschap

Wanneer het aankomt op diversiteit gaan zij vanuit de christelijke waarden liefde en respect op zoek naar verbinding (Ichthus College, z.d.). Ichthus vindt het belangrijk dat leerlingen respect hebben voor mensen om hen heen, ook al zijn dit mensen van andere culturen en/of geloven; *‘Dat iets anders is, betekent niet dat het verkeerd is.’* en *‘Het is ook wel eens goed voor leerlingen om uit hun christelijke bubbel te komen.’* Door internationale opdrachten en een uitwisseling hopen zij leerlingen een ander perspectief te bieden. Dit kan leerlingen ook doen beseffen waar zij zelf voor staan, en hoe zich dat verhoudt tot andere scholen of landen: *‘Wat vind ik belangrijk? En waarom doe ik iets anders dan een Duitse scholier?’*

Deze internationale situaties brengen vaak spanning en onzekerheid met zich mee. Dit kan voor vmbo-leerlingen in het bijzonder lastig zijn, omdat bij hen soms het vertrouwen ontbreekt dat ze zoiets wel degelijk kunnen. Het Ichthus College zegt daarop opnieuw: Iedereen doet mee, ook het vmbo. Zij vinden het belangrijk dat alle leerlingen leren omgaan met en zich kunnen voorbereiden op dergelijke situaties (bijvoorbeeld vooraf vragen in het Engels op stellen of programma opzoeken). Door af en toe een drempel over te gaan, leren zij dat ze het wel degelijk kunnen en komen ze erachter wat hun sterke en minder sterke kanten zijn. Zij leren zichzelf beter kennen en hun zelfvertrouwen groeit. Het is met name deze persoonlijke ontwikkeling die het Ichthus College waardevol vindt aan internationalisering en wereldburgerschap.

Daarbij willen zij hen voorbereiden op de steeds internationaler wordende arbeidsmarkt. Kennis hebben van en kennismaken met deze diversiteit (van leeftijdgenoten) draagt bij tot het vermogen om te participeren in een hedendaagse, multiculturele samenleving (Ichthus College, z.d.). Aanpassingsvermogen en kunnen communiceren en samenwerken in een internationale context is daarbij belangrijk. In figuur 3.1 is een overzicht weergegeven van de competenties die het Ichthus College beoogt te ontwikkelen bij haar leerlingen.

Internationale competenties		Beoogde competenties Ichthus College
Interculturele competenties	Kennis	- Kennismaken met diversiteit
	Houding	- Respect - Anders is niet verkeerd - Inlevingsvermogen - Uit de bubbel - Open houding
	Vaardigheden	- Omgaan met onzekerheid - Nieuw perspectief bieden - Op zoek naar verbinding - Communiceren in een internationale context - Samenwerken in een internationale context
Internationale oriëntatie		- Leerlingen leren waar ze voor staan en hoe zich dat verhoudt tot anderen - /
Persoonlijke ontwikkeling		- Over een drempel heen gaan - Leerlingen leren zichzelf beter kennen: Wat kan ik en wat kan ik minder goed? - Vrijmoedigheid - Aanpassingsvermogen - Zelfvertrouwen
21 ^e -eeuwse vaardigheden		- Praktische benadering: wat wil ik? En wat is mijn leertraject om daar te komen?

Figuur 3.1 Overzicht beoogde competenties Ichthus College

Internationaliseringsactiviteiten

Op het Ichthus College is internationaal leren voor leerjaar 1 en 2 een verplicht onderdeel en is dit verweven in het curriculum. Zij verwerken internationale thema's in de reguliere lessen en proberen leerlingen, aan de hand van laagdrempelige opdrachten, te stimuleren buiten de Nederlandse grenzen te kijken. Een voorbeeld hiervan is de wiskundeopdracht 'Ruimtelijke figuren', waar leerlingen kennis maken met ruimtelijke figuren aan de hand van architectonische gebouwen in de wereld. Docenten bedenken zelf op wat voor manier zij binnen hun vak aan de slag gaan met internationaal leren. Daarnaast zijn er een aantal projecten waar meerdere vakken aan verbonden zijn, zoals de Schipholdag. In de bovenbouw gaan de leerlingen op uitwisseling en op excursie. Leerlingen kunnen kiezen of zij daarnaast nog aan de slag willen met internationalisering en wereldburgerschap en doorgaan voor hun senior-certificaat. Momenteel zijn er weinig leerlingen die hiervoor kiezen. Een overzicht van de huidige internationaliseringsactiviteiten is weergegeven in figuur 3.2. In dit overzicht zijn de activiteiten, waarvan niet in kaart kon worden gebracht wat er tijdens deze lessen gebeurde, open gelaten.

Tot slot is er voor leerlingen de mogelijkheid om een stage of meeloop dag in het buitenland te doen. Echter maken leerlingen hier nog geen gebruik van.

Internationaal leren	Activiteiten Ichthus College
Leerjaar 1	Brussel Expeditie (scheikunde): /
	AZC-bezoek: leerlingen bezoeken een asielzoekerscentrum.
	Paspoort mini-Europa (Frans): /

	Ruimtelijke figuren (wiskunde): leerlingen gaan aan de slag met ruimtelijke figuren aan de hand van architectonische gebouwen in de wereld. Posteropdracht (biologie): Leerlingen doen onderzoek naar plantengroei in verschillende landen. Mini Europa (bv en geschiedenis): / Drie landen (aardrijkskunde): /
Leerjaar 2	Schiphol dag (natuurkunde, economie, Engels): leerlingen brengen een bezoek aan de internationale luchthaven Schiphol. Zij krijgen een tour achter de schermen en kijken zo een inkijkje in wat er allemaal gebeurt op de luchthaven en wat voor werk er allemaal te doen is³. Daarnaast maken zij voor verschillende vakken opdrachten op Schiphol: - Natuurkunde: leerlingen zoeken a.d.h.v. vluchtnummers informatie op over een vlucht (vertrek- en aankomsttijd, afstand en luchtvaartmaatschappij) en gaan zo aan de slag met de gemiddelde snelheid per km. - Economie: leerlingen gaan naar een grenswisselkantoor op Schiphol en maken een foto van de wisselkoers op dat moment. Zij zoeken op hoe duur bijvoorbeeld een cappuccino bij de Starbucks is in een andere valuta. Zo leren zij omrekenen. - Engels: leerlingen maken een filmpje waarin zij in het Engels toeristen interviewen. De leerlingen hebben van tevoren vragen voorbereid. Leerlingen mogen een thema (bijvoorbeeld eten) kiezen voor hun interview en maken een vergelijking van hoe dit in Nederland is en in het herkomstland van de toerist. Globaland: een tweedaags vakoverstijgend onderwijsproject van Cross Your Borders⁴, waarbij leerlingen hun eigen land moeten besturen en leren beslissingen te nemen op nationaal en internationaal niveau. Zij gaan op interactieve wijze aan de slag met mondiale ongelijkheid. Vlakke figuren (wiskunde): leerlingen gaan aan de slag met vlakke figuren aan de hand van internationale vlaggen. Folder museum (Nederlands): leerlingen kiezen een museum in het buitenland en maken op basis van de informatie op de website (in het Engels, Duits, Frans etc.) een Nederlandse folder. Brieven (Godsdienst): Via Stichting de Ondergrondse Kerk worden brieven verstuurd naar christenen die wereldwijd gevangen zitten. Leerlingen schrijven zelf een kaart, in het Engels, met een bemoedigende tekst erop. Deze activiteit vindt soms in het derde leerjaar plaats.
Leerjaar 3	Uitwisseling naar Duitsland (o.a. scheikunde): leerlingen doen een uitwisseling met een Duitse school. Onderdeel hiervan is dat zij samen met een Duitse leerling een scheikunde practicum uitvoeren. Zij moeten hierbij overleggen en samenwerken. Energievoorziening Europa (natuurkunde): Leerlingen gaan aan de slag met het onderwerp elektrische energie. Zij krijgen een land toegewezen waar zij zich in moeten verdiepen (o.a. klimaat) en verdiepen zich in het energieverbruik (hoeveel is het gemiddelde gebruik per hoofd van de bevolking? Hoeveel kost de elektriciteit per kWh?) en in andere wijze van energieopwekking (Hoe werkt zonne-energie/waterkracht?) Taaldorp (Duits): Leerlingen oefenen hun gespreksvaardigheid ten aanzien van vooraf vastgestelde onderwerpen. Leerlingen worden aangemoedigd alleen Duits te spreken, en zo nodig te improviseren m.b.v. gebaren. Brief schrijven (Engels): leerlingen schrijven, met de hand, een brief aan een leerling in Duitsland.

³ Internationale luchthaven Schiphol heeft een grote mbo-arbeidsmarkt. Een kijkje op de luchthaven is, met het oog op arbeidsmogelijkheden, voor vmbo-leerlingen interessant.

⁴ Cross Your Borders: Cross Your Borders is een jongerenorganisatie die interactieve meerdaagse onderwijsprojecten over mondiale onrechtvaardigheid organiseert. Ook organiseren zij jongerenreizen.

	Filmpje (bv): leerlingen maken een filmpje waarin zij zichzelf presenteren aan een leerling in Duitsland.
	Vogeltrek (biologie): Leerlingen verdiepen zich in andere landen aan de hand van de vogeltrek.
Leerjaar 4	Humanity House: Leerlingen brengen een bezoek aan het Humanity House in Den Haag, waar zij aan de slag gaan met humanitaire thema's.
Overig	Expeditie: Elk jaar gaat het Ichthus College met een select groepje leerlingen op reis naar een ander land (dit jaar Armenië). Leerlingen zullen zich daar inzetten voor een goed doel, en zullen zich ook voorafgaand aan de reis inzetten voor dit doel door geld in te zamelen.

Figuur 3.2 Overzicht internationaliseringsactiviteiten Ichthus College

Competentieontwikkeling

Om in kaart te brengen welke wereldburgerschapscompetenties er aan bod komen tijdens internationaliseringsactiviteiten op het Ichthus College, zijn er twee activiteiten bijgewoond (bijlage 10): Globaland en de Schiphol dag (figuur 3.2).

Tijdens Globaland is veel aandacht voor het burgerschapselement. Aan de hand van filmpjes over onderwerpen als kindsoldaten, kinderprostitutie, de kledingindustrie en hiv, reflecteren leerlingen op hun eigen situatie: *'Zij heeft ook een droom, en zij kan dat niet worden. En wij wel.'*, *'Wij hebben zeep en kunnen onze handen elke dag wassen, en zij hebben dat niet. Ze waren al blij met een stukje zeep!'* en *'Ze worden niet als mensen behandeld, terwijl dat wel zou moeten. Ik vind dat ze niet echt rechten hebben.'* Opvallend was dat de leerlingen zich empathisch en inlevend opstelden. Begeleiders van Globaland gaven aan dat leerlingen van het Ichthus al verder zijn in vergelijking met andere scholen: *'Ze weten meer en je merkt dat ze al op een bepaalde manier denken.'* Opmerkelijk is daarbij dat, wanneer de leerlingen gevraagd werd wie zelf meer zou willen doen voor een betere wereld, er slechts één vinger omhoog ging. Daarnaast leren zij, tijdens deze specifieke activiteit, begrijpen hoe een economie werkt, en wat effect heeft op wat; *'Wij hadden weinig geld. Dat was best vervelend met handelen en verdelen.'* en *'Je kunt wel heel veel geld uitgeven aan het milieu, maar als je burens dat niet doen helpt het alsnog niet. Je krijgt ook hun afval. Dus je moet wel samenwerken'.*

De Schiphol dag was veelal gericht op persoonlijke ontwikkeling. Het bezoek aan het grote internationale vliegveld was voor veel leerlingen een geheel nieuwe wereld; *'Dit is sowieso de eerste keer dat ik op een vliegveld ben, en dan mag ik meteen achter de schermen.'* Daarnaast vonden veel leerlingen het spannend om toeristen aan te spreken in het Engels. Nadien waren zij trots dat zij het gedaan hadden en wilden zij graag delen wat ze te weten waren gekomen: *'Ik had een man uit India, en het was super interessant, want hij zag er meteen ook heel anders uit. Hij had zo'n tulband om. Ik deed het over eten, heel heet eten hebben ze daar.'* en *'Mijne waren Brits, maar die hadden een heel erg accent, dus dat was soms lastig om te verstaan.'*

3.2 Mavo Muurhuizen – Aandacht voor jouw ontwikkeling

Mavo Muurhuizen biedt mavo en havo 4/5 onderwijs aan in Amersfoort. Mavo Muurhuizen vindt het belangrijk de leerling centraal te stellen. Zij geloven dat leerlingen zich optimaal kunnen ontwikkelen wanneer zij zich thuis voelen op school. Mavo Muurhuizen staat dan ook voor vertrouwen, veiligheid en kleinschaligheid (Mavo Muurhuizen, z.d.). Door kleine klassen te vormen, kunnen zij hun leerlingen persoonlijke aandacht bieden. Zij willen dat leerlingen zich kunnen ontwikkelen in een omgeving die zich kenmerkt door respect voor elkaar, acceptatie en wederzijds begrip; Je krijgt de ruimte om jezelf te zijn. Tegelijkertijd geef je de ander dezelfde ruimte (Mavo Muurhuizen, z.d.).

Mavo Muurhuizen wil de leerling zoveel mogelijk betrekken bij hetgeen er in de school gebeurt en bij haar eigen leerproces. Dit doen zij onder andere door leerlingen de mogelijkheid te bieden zich in de

bovenbouw in te zetten als actief meewerkende leerling. Zij kunnen bijvoorbeeld culturele- of sportactiviteiten organiseren, meegaan op het brugklaskamp of een i-uur⁵.wiskunde geven (Mavo Muurhuizen, z.d.). Geleidelijk krijgen zij meer verantwoordelijkheid en werken zij toe naar zelfstandigheid. Deze ontwikkeling leggen zij vast in hun portfolio, een persoonlijk document wat zij gedurende vier jaar op Mavo Muurhuizen bijhouden. Hierin reflecteren zij op hun kwaliteiten en valkuilen: Wat kun je? Waar ben je goed in? Wat kan jij doen voor de leerlingen en volwassenen om je heen? (Mavo Muurhuizen, z.d.). De laatste vraag is gericht op de verantwoordelijkheid van leerlingen richting de omgeving om hen heen, iets wat Mavo Muurhuizen erg belangrijk vindt en past bij de open katholieke identiteit van de school.

Visie op internationalisering en wereldburgerschap

Mavo Muurhuizen wil dat hun leerlingen zich ontwikkelen tot leerlingen van de wereld: zelfbewust, zelfredzaam en zelfverzekerd. Zij moeten zich kunnen bewegen door een immer veranderende wereld, waarvoor het belangrijk is dat zij soms uit hun veilige omgeving treden: *‘Het is belangrijk dat leerlingen veilig opgroeien, maar soms groeien zij te veilig op. We willen ze de mogelijkheid bieden om binnen veilige grenzen de wereld te ontdekken.’* Zij willen leerlingen laten ervaren dat het niet eng is op ‘andere’ mensen te leren kennen, maar dat dit juist leuk en leerzaam kan zijn. Zij hopen dat leerlingen zo groter en opener gaan denken, en tegelijk zichzelf beter leren kennen: *‘Wie ben ik binnen de wereld?’*.

Dat leerlingen tijdens deze ervaringen voor individuele uitdagingen komen te staan, ziet Mavo Muurhuizen als een waardevol proces. Leerlingen wagen zich aan situaties waarvan zij in eerste instantie niet dachten dat ze het konden, zij maken een groei door. Leerlingen reflecteren opnieuw ten aanzien van hun eigen ontwikkeling en ten aanzien van de bijdrage die zij kunnen leveren aan hun omgeving. De focus op maatschappelijke betrokkenheid of verantwoordelijkheid is opnieuw belangrijk, en zie je ook terugkomen in de (burgerschaps)onderwerpen die zij behandelen. Zo vinden zij het belangrijk dat leerlingen, bij het maken van keuzes, verschillende standpunten in overweging nemen, bijvoorbeeld ecologische voetafdruk, economische welvaart, armoedeverdeling en historisch besef (Mavo Muurhuizen, z.d.). Ten aanzien van deze onderwerpen kunnen leerlingen een mening vormen en zo een weloverwogen keuze maken.

Tot slot vinden zij het belangrijk dat leerlingen een open blik hebben, zich onderzoekend en kritisch durven op te stellen en dat zij over de 21^e-eeuwse vaardigheden beschikken. In figuur 3.3 is een overzicht weergegeven van de competenties die Mavo Muurhuizen beoogt te ontwikkelen bij haar leerlingen.

Internationale competenties		Beoogde competenties Mavo Muurhuizen
Interculturele competenties	Kennis	- Binnen veilige grenzen de wereld ontdekken
	Houding	- Open blik - Van anderen kunnen leren - Respect
	Vaardigheden	- Zich kunnen bewegen in een internationale omgeving
Internationale oriëntatie		- Kritische houding - Verantwoordelijk voor de wereld om je heen - Bewust van eigen impact op de wereld - Wie ben ik binnen de wereld

⁵ Informatie lesuur: Elke ochtend is er twee keer een half uur, waar leerlingen kunnen kiezen naar welke docent zij gaan om (extra) uitleg te vragen.

	- Weet van maatschappelijke onderwerpen als ecologische voetafdruk en armoedeverdeling. Hier een standpunt over in kunnen nemen - Mediawijsheid - Mening vormen
Persoonlijke ontwikkeling	- Zelfbewust: ik weet waar ik sta in de wereld en wat ik kan bereiken. - Verantwoordelijk - Zelfvertrouwen (om de wereld te ontdekken) - Ervaren dat het niet eng, maar leuk en interessant kan zijn om andere mensen te leren kennen - Drempels over stappen - Keuzes durven maken voor jezelf - Durven een uitdaging aan te gaan - Groei, ontwikkeling doormaken - Reflecteren
21^e-eeuwse vaardigheden	- Digitale vaardigheden - Plannen en organiseren

Figuur 3.3 Overzicht beoogde competenties Mavo Muurhuizen

Internationaliseringsactiviteiten

Mavo muurhuizen is nog maar net aangesloten bij het Global Citizen Network en is nog op zoek naar een gestructureerde manier om internationalisering en wereldburgerschap te implementeren in het curriculum en verder uit te breiden. Toch organiseren zij al de nodige activiteiten voor hun leerlingen die bijdragen aan de ontwikkeling van wereldburgerschap. Zo doen zij enkele losse projecten, uitwisselingen en culturele reizen, waarbij leerlingen meer te weten komen over de cultuur, levensstijl en onderwijssoorten van leerlingen van een buitenlandse school. In deze activiteiten lijkt de focus opnieuw te liggen op maatschappelijke betrokkenheid. Veel activiteiten zijn gericht op de bijdrage aan het jaarlijkse goede doel, of op het helpen van familie, de buurt, senioren et cetera (Mavo Muurhuizen, z.d.). Een overzicht van de huidige internationaliseringsactiviteiten is weergegeven in figuur 3.4.

Internationalisering	Activiteiten Mavo Muurhuizen
Leerjaar 1	Globaland: Een tweedaags vakoverstijgend onderwijsproject van Cross Your Borders, waarbij leerlingen hun eigen land moeten besturen en leren beslissingen te nemen op nationaal en internationaal niveau. Zij gaan op interactieve wijze aan de slag met mondiale ongelijkheid.
Leerjaar 2	Brieven project: Leerlingen schrijven brieven naar de leerlingen van een Zweedse school in het Duits en in het Frans. Dit project wordt ook gedaan in leerjaar 3.
Leerjaar 3	Afrikaproject: Leerlingen uit mavo 3 en havo 4 gaan mee op een ervaringsreis naar Afrika met fairway van Stichting Cross Your Borders. Leerlingen die deelnemen moeten elk €1500 bij elkaar gesponsord krijgen voor het goede doel. Tijdens bijeenkomsten komen alle deelnemers samen om na te denken over en te werken aan acties waarmee zij dit geld kunnen ophalen. Voordat zij op reis gaan doen zij onderzoek naar het land van bestemming (bijvoorbeeld: bananen en koffieteelt) Uitwisseling: Leerlingen doen een uitwisseling met leerlingen van een buitenlandse school (bijvoorbeeld: Stockholm, Sevilla, Zagreb).
Overig	Tijdens de goede doelen dag (Mavo Muurhuizen, z.d.) zetten alle leerlingen zich in om geld op te halen voor het goede doel wat Mavo Muurhuizen dat jaar gekozen heeft en dat gekoppeld is aan het Afrikaproject. De goede doelen dag bevat onder andere de volgende activiteiten - Leerjaar 1 gaat onder leiding van Move Your World aan de slag met maatschappelijke thema's en kiezen zij voor welk thema zij in actie willen komen.

	- Leerjaar 2 doet een sponsorloop om geld op te halen - Leerjaar 3 helpt m.b.v. CNME verschillende wijken schoon te maken en doet een lessenmarathon, waarbij zij 24 uur lang lessen zullen volgen.
--	--

Figuur 3.4 Overzicht internationaliseringsactiviteiten Mavo Muurhuizen

Competentieontwikkeling

Om in kaart te brengen welke wereldburgerschapscompetenties er aan bod komen tijdens internationaliseringsactiviteiten op Mavo Muurhuizen, is er een bijeenkomst voor het Afrikaproject (figuur 3.4) bijgewoond (bijlage 11). Tijdens deze bijeenkomst komen de deelnemers van het Afrikaproject bijeen. Zij werken zelfstandig en in groepjes aan verschillende projecten, waar zij geld mee hopen op te halen voor hun reis. Leerlingen worden hierin vrijgelaten; zij mogen zelf kiezen wat ze willen doen en hoe ze dit gaan aanpakken. Sommige leerlingen geven aan dat ze het lastig vinden dat ze hier weinig begeleiding bij krijgen, tegelijk geven zij ook aan hier juist veel van te leren: *‘Lastig. Het plan lukte meestal wel, maar de uitvoering wil niet altijd lukken.’* en *‘Ik ben zelf niet iemand die dat durft, maar ik kan het dus wel. Het is voelt wel fijn en veilig om het met deze groep te doen. We helpen elkaar ook en zijn vrienden geworden.’*. De meeste leerlingen noemen dan ook ‘plannen en organiseren’ als hetgeen ze hebben geleerd tijdens het Afrikaproject.

De leerlingen overleggen binnen hun groepje, maar vragen ook om reacties van de andere leerlingen. Een groep leerlingen, die bezig is met de organisatie van de Club van 50, pitcht hun idee voor de rest van de groep. Zij stellen op hun beurt kritische en praktische vragen: *‘Wat bereiken die bedrijven hiermee dan?’* en *‘Krijgen we een voorbeeldmail’*.

3.3 Roncalli Mavo – Alle kinderen willen en kunnen leren

Roncalli Mavo is een vmbo-tl school en is een echte Rotterdamse school: gelijk aan Rotterdam zijn er veel verschillende nationaliteiten vertegenwoordigd in de klas, meer dan 70. Dit brengt met zich mee dat sommige leerlingen thuis een andere cultuur hebben dan hun ‘schoolcultuur’. Ook zijn de leerlingen op het Roncalli, passend bij Rotterdam, mondig en recht voor de raap, aldus de coördinator Internationalisering.

Leerlingen krijgen les volgens het unieke Roncalli-systeem. Binnen dit, op dalton onderwijs geïnspireerde systeem, krijgen leerlingen middels een flexibel lesrooster⁶ de ruimte om keuzes te maken (Roncalli Mavo, z.d.). Middels dit systeem beogen zij het zelfstandig leren, het plezier in het leren en de eigen verantwoordelijkheid bij leerlingen te vergroten (Roncalli Mavo, z.d.). Roncalli vindt het belangrijk dat haar leerlingen, naast kennis, ook competenties en (sociale) vaardigheden ontwikkelen die hen voorbereiden op hun vervolgonderwijs en hun verdere toekomst. In de onderbouw volgen daarom alle leerlingen de vakken gericht op de ontwikkeling van IT-vaardigheden, ondernemerschap, en internationale vaardigheden (International Class). In de bovenbouw mogen leerlingen hun keuzeruimte in vullen met een profiel: Sportklas, International Class, Art & Fashion klas en Programmeren, Informatie & Techniek klas (PIT). Leerlingen krijgen zo de mogelijkheid talenten te ontwikkelen die niet aan bod komen tijdens de reguliere vaklessen. (Roncalli Mavo, z.d.)

Roncalli besteedt veel aandacht aan positieve groepsvorming en het tonen van wederzijds respect. Aan het begin van leerjaar 1 en 2 worden daarom werkweken georganiseerd om de groepsvorming een positieve stimulans te geven (Roncalli Mavo, z.d.). Leerlingen maken dan op een andere manier

⁶ Flexibel lesrooster: Leerlingen hebben maximaal drie vaklessen van 80 minuten per dag. Daarbuiten kunnen zij kiezen of zij huiswerk willen maken (hwk-uren), vakgerichte ondersteuning willen (swt-uren), studievoordigheden willen oefenen of dat zij kiezen voor een profiel.

kennis met elkaar en de docenten (Roncalli Mavo, z.d.). Zij hopen op deze manier bij te dragen aan een veilige omgeving, waarin leerlingen zichzelf kunnen zijn en zich optimaal kunnen ontwikkelen.

Visie op internationalisering en wereldburgerschap

Roncalli vindt het belangrijk om hun leerlingen voor te bereiden op hun toekomst in een wereld, waarin mensen door internet en globalisering steeds meer met elkaar verbonden zijn (Roncalli Mavo, z.d.). Hiervoor is het belangrijk dat leerlingen open zijn, respect tonen richting elkaar en kennis hebben van verschillende culturen. Roncalli hoopt dan ook dat leerlingen, door aan de slag te gaan met internationalisering en wereldburgerschap, meer leren over andere én elkaars culturen. Dit laatste is met name belangrijk voor leerlingen waarbij de thuiscultuur en schoolcultuur van elkaar verschillen. Door met elkaar te delen leren leerlingen elkaar beter kennen en zullen zij zich realiseren dat er meer is buiten Rotterdam en Nederland.

Daarnaast vindt Roncalli het belangrijk dat leerlingen leren zelfstandig te zijn, zich nieuwsgierig en ondernemend op te stellen en kunnen inspelen op de kansen en mogelijkheden die de wereld te bieden heeft. Aan de hand van sociaal maatschappelijke vraagstukken, leren zij leerlingen om verantwoordelijkheid te nemen, en zich kritisch op te stellen naar de wereld om hen heen. Zij willen dat leerlingen een eigen mening leren vormen en dit kunnen onderbouwen tijdens een discussie of debat.

Echter, het belangrijkste wat zij proberen te bereiken met internationalisering en wereldburgerschap is een bepaald bewustzijn bij de leerlingen. Zij willen een attitude bij hun leerlingen te creëren die draait om vertrouwen, veiligheid en je kwetsbaar durven op stellen. Leerlingen leren wie zij zijn, dat zij er mogen zijn en stralen dit uit. In figuur 3.5 is een overzicht weergegeven van de competenties die Roncalli Mavo beoogt te ontwikkelen bij haar leerlingen.

Internationale competenties		Beoogde competenties Roncalli Mavo
Interculturele competenties	Kennis	- Leren over andere (en elkaars) cultuur
	Houding	- Inlevingsvermogen - Respect - Open - Kwetsbaar
	Vaardigheden	- Kritisch op stellen naar de wereld om hen heen
Internationale oriëntatie		- Sociaal maatschappelijke vraagstukken - Weten wat er speelt in de actualiteit - Verantwoordelijkheid voor de wereld om hen heen
		- Eigen mening vormen en dit kunnen onderbouwen tijdens discussie of debat - Eigen visie kunnen creëren
Persoonlijke ontwikkeling		- Veel over zichzelf leren - Zelfstandigheid - Verantwoordelijkheid - Creativiteit - Elkaar en elkaars cultuur leren kennen - Trots op wie zij zijn en wat ze kunnen - Drive, passie - Nieuwsgierig - Ondernemend, kunnen inspelen op de kansen en mogelijkheden die de wereld te bieden heeft.
21 ^e -eeuwse vaardigheden		- Planningsvaardigheden

Figuur 3.5 Overzicht beoogde competenties Roncalli Mavo

Internationaliseringsactiviteiten

Roncalli Mavo streeft er naar om schoolbreed aandacht te besteden aan internationalisering en wereldburgerschap. Zo worden burgerschapsthema's zo veel mogelijk in de reguliere vaklessen verwerkt en volgen alle leerlingen op Roncalli in de onderbouw International Class. Tijdens dit vak gaan zij op creatieve en projectmatige wijze aan de slag met internationale thema's (Roncalli Mavo, z.d.) en leren zij over andere landen en culturen. Onderdeel hiervan is het (digitaal) contact leggen met leerlingen van een buitenlandse school, de uitwisselingen en culturele reizen. Vanaf het derde leerjaar mogen leerlingen kiezen om door te gaan met het profiel 'International Class', waarvoor zij iedere week les hebben. Momenteel zijn er 80 leerlingen die dit profiel volgen.

Tijdens deze lessen wordt er veel aandacht besteed maatschappelijke thema's en wordt zo veel mogelijk ingespeeld op actualiteiten. Dit doen zij op een praktische manier, waarbij leerlingen vaak uit hun comfort-zone moeten stappen. Een voorbeeld hiervan is dat leerlingen contact zochten met een kennis in Amerika, om in het Engels vragen te stellen over Donald Trump. Een ander voorbeeld betrof de ramp op Sint Maarten⁷. Leerlingen kwamen toen zelf met het idee een inzamelingsactie te starten. Het laatste voorbeeld laat zien dat er binnen International Class veel ruimte is voor eigen initiatieven van leerlingen. Een aantal van de projecten die tijdens International Class aan bod komen is weergegeven in figuur 3.6. Een volledig overzicht geven van alles wat er binnen deze lessen aan bod komt is niet mogelijk, gezien de inhoud van de lessen veelal wordt gebaseerd op hetgeen er op dat moment speelt in het nieuws of in de klas. Daarnaast doet Roncalli een aantal Erasmus+ projecten⁸.

Vanaf volgend schooljaar wordt International Class ook voor de bovenbouw verplicht. De uren van het vak levensbeschouwing zullen worden ingezet om alle kinderen te kunnen laten deelnemen aan het vak 'International Class'. Er wordt nog gezocht naar een manier voor de leerlingen om dit aan het eind van de vier jaar ook te kunnen afsluiten, bijvoorbeeld aan de hand van een profielwerkstuk. In de toekomst wil Roncalli meer aandacht voor taalonderwijs. Zij waren altijd een tto school en willen hier graag weer naar toe. Ook willen zij de mogelijkheid aanbieden tot het maken van een Anglia examen.

International Class	Activiteiten Roncalli Mavo
Leerjaar 1 en 2	Stereotyperingen: het lokaal wordt ingedeeld in verschillende vlakken/hokken, waarna de leerlingen op basis van stereotyperingen letterlijk in een hokje worden geplaatst (marrokkanen bij elkaar, domme blondjes bij elkaar etc.). Er worden vragen gesteld over hun persoonlijke situatie (bijvoorbeeld: Wie is niet in Nederland geboren? of Wie heeft zich wel eens alleen gevoeld?). Leerlingen leren dat ze misschien wel veel meer gemeen hebben met iemand van een andere groep. Leerlingen leren dat iedereen wel iets heeft meegemaakt en dat dat oké is. Er wordt een veilige ruimte gecreëerd en er ontstaat een gevoel van samenhang in de groep. Uitwisseling: Ieder jaar gaan leerlingen op reis of uitwisseling naar het buitenland (o.a. Griekenland, Italië, Frankrijk, Polen). Leerlingen verdiepen zich van tevoren in het land van bestemming en ook tijdens de reis is er een inhoudelijk programma. Vast onderdeel daarvan is een bezoek aan een buitenlandse school.

⁷ Ramp op Sint Maarten: 6 september 2017 zorgde orkaan Irma voor zeer grote schade op het eiland Sint Maarten (Wikipedia, z.d.).

⁸ Erasmus+ projecten: Subsidieprogramma van de Europese Unie voor onderwijs, training jeugd en sport. Via dit programma krijgen leerlingen de kans om kennis en ervaring op te doen of om die te delen bij organisaties en instellingen in verschillende landen (Erasmus+, z.d.).

	Cultuurverschillen: aan de hand van verschillende thema's (feestdagen of avondeten) leren leerlingen over elkaars culturen. Leerlingen delen hoe zij thuis kerst vieren of wat er gebeurt als zij thuis komen etc. en leren zo over elkaars culturen. Dit wordt afgesloten met een presentatie of expositie. Oorlogsmuseum: leerlingen bezoeken het oorlogsmuseum in Rotterdam. Zij leren over de geschiedenis van hun stad en denken na over wat het voor effect heeft gehad op de stad en haar cultuur nu. Brieven project: via Amnesty schrijven leerlingen brieven in het Engels naar gedetineerden over de hele wereld. De docent Engels helpt hun met schrijfvaardigheid, de docent Tekenen laat hen iets tekenen op de brief. Paspoorten vergelijken: leerlingen nemen allemaal een kopie van hun paspoort mee, waarna zij deze met elkaar gaan vergelijken. Zij leren waar hun klasgenoten vandaan komen, dat zij misschien wel een dubbele nationaliteit hebben en gaan daarover in gesprek.
Leerjaar 3 en 4	Buitenlandse reis: Uitwisseling: Ieder jaar gaan leerlingen op reis of uitwisseling naar het buitenland (o.a. Griekenland, Italië, Frankrijk, Polen). Leerlingen verdiepen zich van tevoren in het land van bestemming en ook tijdens de reis is er een inhoudelijk programma. Vast onderdeel daarvan is een bezoek aan een buitenlandse school. EP Elections: leerlingen verdiepen zich in het Europees Parlement en haar fracties. Er worden schaduwverkiezingen georganiseerd, waarbij leerlingen vijf verschillende fracties vormen. Zij stellen standpunten op, voeren campagne in de school en pitchten hun partijprogramma voor de school. Alle leerlingen en docenten gaan stemmen in het door leerlingen beheerde stemlokaal, waarna er een winnaar uit de bus komt. Bezoek van Europarlementariër Sophie in 't veld: Europarlementariër Sophie in 't Veld is erlid van Roncalli Mavo en komt wanneer zij kan langs bij International Class op Roncalli Mavo. Zij gaat met de leerlingen in gesprek over actuele zaken (avg, hondenbelasting etc.). Leerlingen leren dat zij een stem hebben en voelen zich vereerd en hebben het gevoel dat zij er toe doen, omdat een Europarlementariër bij hén langs komt. Vluchtelingen: leerlingen gaan geblinddoekt in een kring zitten en worden gevraagd zich voor te stellen dat zij nu moeten vluchten: wat voel je? Wat neem je mee? De les daarna krijgen leerlingen de kans om in gesprek te gaan met een vluchteling. Diploma uitreiking International Class: Er is aparte uitreiking, waar leerlingen hun certificaat voor International Class krijgen. Leerlingen van leerjaar 3 organiseren de uitreiking voor de leerlingen van leerjaar 4. Ook worden International Class alumni uitgenodigd.
Overig	International fair/festival: tijdens dit afsluitende evenement worden leerlingen uit alle leerjaren aan elkaar gekoppeld en vertegenwoordigen zij een land. Kinderen kiezen zoveel mogelijk een land waar zij zelf of hun ouders vandaan komen. Zij zoeken informatie op over hun land en zorgen voor eten en drinken uit hun land. Zij vertellen elkaar op de fair wat zij geleerd hebben. 's Middags is de fair toegankelijk voor alle leerlingen. 's Avonds worden de ouders van de kinderen uitgenodigd om te komen kijken bij alle kraampjes. Ook worden er door de ouders culturele workshops aangeboden (Servische taal, salsa dansen etc.). Het geldt wat zij verdienen met eten verkopen en workshops geven, gaat naar een goed doel wat de leerlingen zelf gekozen hebben.

Figuur 3.6 Overzicht internationaliseringsactiviteiten Roncalli Mavo

Competentieontwikkeling

Om in kaart te brengen welke wereldburgerschapscompetenties er aan bod komen tijdens internationaliseringsactiviteiten op Roncalli Mavo, zijn er een aantal lessen van International Class bijgewoond (bijlage 12).

Tijdens een les voor de onderbouw werden leerlingen voorbereid op hun reis naar Frankrijk. Er werd besproken welke verwachtingen leerlingen hadden, en er werd besproken hoe de geschiedenis van de

Franse stad nog steeds zichtbaar was (bijvoorbeeld stadsmuren). Hierbij wordt de vergelijking gemaakt met Rotterdam: *‘Waarom hebben we dat niet in Rotterdam? – Dat is allemaal plat gebombardeerd.’*

Ook is er een les voor de bovenbouw bijgewoond, waarin gereflecteerd werd op een uitwisseling met een school in Apeldoorn. Er werd besproken wat de verwachtingen en verschillen waren: *‘Zij waren heel rustig.’*, *‘Wit zeker?’* en *‘Ze vonden het onbeschoft hoe we met docenten omgaan, maar we delen wel meer persoonlijke dingen met docenten.’* Er werd gesproken over vooroordelen en verschillen.

Daarnaast werd tijdens deze les de uitslag van de Provinciale Staten Verkiezingen besproken, en werden de schaduw verkiezingen (figuur 3.6) voor het Europees Parlement geïntroduceerd. Leerlingen gingen uiteen in groepjes en zochten informatie op over fracties in het Europees Parlement. Leerlingen werkten samen en hielpen elkaar wanneer iemand iets niet begreep. Ook dachten zij na over hun eigen standpunt, waarbij zij zich tolerant opstelden ten opzichte van leerlingen die een andere ‘fractie wilden kiezen: *‘Als jij dat wilt, respecteer ik dat. Maar ik heb daar niet zoveel mee.’* Zij weten de standpunten te koppelen aan zichzelf en aan de actualiteiten: *‘We zijn allemaal vrouwen. Misschien iets met feminisme? – Absoluut. Het is nog steeds zo dat wij minder verdienen of als we zwanger zijn dat we niet worden aangenomen.’*

Ruim een maand later vonden de schaduwverkiezingen op Roncalli plaats, waarvoor leerlingen uit leerjaar 3 vijf fracties gevormd hadden. Iedere fractie had een pitch voorbereid, welke zij op de dag zelf aan de hele school presenteerden. Dit is te zien op de foto op de voorpagina. Leerlingen hebben kennis van het Europees Parlement en haar fracties. Na afloop van de pitches gingen alle leerlingen naar het stemlokaal, wat door leerlingen van leerjaar 4 beheerd werd. Zij nemen de (schaduw) verkiezingen serieus en voelen zich verantwoordelijk: *‘Nee, je moet met het rode potlood stemmen, je mag niet met zwarte pen.’*, *‘Nee dat is heel normaal. Als je het niet eens bent, stem je blanco.’* Ook geven leerlingen aan zeker te gaan stemmen zodra zij achttien zijn, maar zich dan wel eerst goed zouden verdiepen in alle standpunten. Leerlingen voelen zich betrokken en zijn zich bewust van de invloed die zij kunnen uitoefenen middels het kiesrecht.

Opvallend was dat er tijdens alle lessen veel aandacht is voor de verschillende nationaliteiten en culturen in de klas. Zowel door de docent als door leerlingen onderling worden grapjes gemaakt over stereotyperingen en culturele gebruiken: *‘Welkom bij de allochtonen.’*, *‘Dat is echt zo’n Nederlandse uitspraak. Mijn moeder zegt dat niet eens.’*, *‘Hoe dansen Albanezen dan? Zo toch?’* en *‘Ja, is een mede Marokkaan he.’*

Daarnaast viel op dat, met name in de bovenbouw, een onderlinge cultuur lijkt te heersen, welke zich kenmerkt door veiligheid, respect en kwetsbaarheid. Leerlingen durven zich kwetsbaar op te stellen en over drempels heen te stappen, waarbij zij niet over elkaar oordelen en elkaar motiveren. Een voorbeeld hiervan deed zich voor tijdens de schaduw verkiezingen, toen een leerling het spannend vond om te pitchen voor de hele school. Een medeleerling coachte hem voor hij het podium op ging. Na afloop van de pitch gaf hij aan niet gedacht te hebben ooit voor een groot publiek te spreken. Een andere leerling reageert hierop: *‘Welkom bij International Class’*, implicerend dat dit kenmerkend is voor International Class op Roncalli.

Mavo. 3.4 Lentiz Dalton Mavo – Verleg je grenzen

Het Lentiz Dalton in Naaldwijk heeft twee opleidingen: Mavo en Het Groene Lyceum (mbo niveau 4). Deze casestudy richt zich enkel op Lentiz Dalton Mavo, en niet op HGL. Lentiz Dalton Mavo bevindt zich in het Westland, een regio waar kinderen vanuit huis uit mee krijgen om hard te werken. Veel ouders van leerlingen zijn zelfstandig ondernemer en brengen deze mentaliteit op hun kinderen over, met het gevolg dat veel leerlingen op jonge leeftijd al een bijbaan hebben.

Lentiz Dalton Mavo verzorgt onderwijs volgens de daltongedachte, waarbij zelfstandigheid, verantwoordelijkheid, reflectie en samenwerken centraal staan (Lentiz Dalton, z.d.). Door leerlingen te stimuleren om zelfstandig te werken en om zelf beslissingen te durven nemen, krijgen zij vertrouwen in zichzelf en in de ander. Daltononderwijs richt zich daarmee, naast het overbrengen van kennis, ook op de ontwikkeling van vaardigheden om te kunnen groeien als mens. Zodra het mogelijk is, krijgen leerlingen dan ook een grote mate van verantwoordelijkheid, en worden zij voor een deel ook verantwoordelijk voor hun eigen leerproces (Lentiz Dalton, z.d.).

Hierbij houden zij er rekening mee dat dit leerproces er voor iedere leerling anders uit ziet. Het onderwijs op Lentiz Dalton is dan ook zo ingericht dat leerlingen op hun eigen tempo en niveau kunnen leren. Zo houden zij bij de overgang van leerjaar 1 naar leerjaar 2 rekening met eventuele laatbloeiërs en is er ruimte voor andere inzichten en werkvormen die leerlingen in staat kunnen stellen hun taak te volbrengen. Ook worden er verschillende creatieve toets vormen ingezet. Leerlingen houden zelf hun voortgang bij in de digitale learning portal en reflecteren hierop.

Om leerlingen op een goede manier te begeleiden bij het vormgeven van hun leerproces, werkt het Lentiz Dalton met coaches. Leerlingen hebben individuele coachingsgesprekken en starten iedere dag in hun basegroup, onder leiding van hun coach. Aan het einde van de dag komen de leerlingen opnieuw samen in hun basegroup. Tijdens deze momenten wordt er stil gestaan bij belangrijke gebeurtenissen en wordt er gereflecteerd op het leerproces van de leerlingen. Door de vele aandacht voor reflectie, leren leerlingen hun talenten kennen en ook hun valkuilen.

Visie op internationalisering en wereldburgerschap

Daltononderwijs gaat uit van de gedachte om leerlingen voor te bereiden op de toekomst, door hen vaardigheden bij te brengen die zij nodig zullen hebben in de samenleving waar zij in terecht zullen komen (Lentiz Dalton, z.d.). Het is ook deze gedachte die maakt dat Lentiz Dalton Mavo het belangrijk vindt om aandacht te besteden aan internationalisering en wereldburgerschap; zij willen dat leerlingen zich kunnen redden in een internationale samenleving. Dit vergt - naast de eerder genoemde (dalton) competenties – om 21^e-eeuwse vaardigheden, extra Engels onderwijs en een open houding.

Dit laatste is in het bijzonder voor leerlingen uit het Westland belangrijk, die deze open houding vanuit huis niet altijd meekrijgen. Sommige kinderen zijn zelf nog nooit uit het Westland geweest. Dit uit zich bijvoorbeeld in discriminerende opvattingen richting Poolse arbeiders, die in de kassen van het Westland werken. Middels internationalisering en wereldburgerschap hoopt Lentiz Dalton Mavo hun blik te verruimen. Dit willen zij doen op een manier die past bij het ondernemende karakter van de regio, en tegelijk aanstuurt op de ontwikkeling van ondernemerschap bij de leerlingen.

Tot slot hoopt Lentiz Dalton Mavo, door aandacht te besteden aan internationalisering en wereldburgerschap, het zelfvertrouwen van leerlingen te laten groeien, en te zorgen dat zij minder bang zijn voor het onbekende. Het biedt leerlingen de mogelijkheid om uit hun comfort-zone te stappen, en hun krachten te ontdekken. Een overzicht van de competenties de Lentiz Dalton Mavo beoogt de ontwikkelen door middel van internationalisering is weergegeven in figuur 3.7.

Internationale competenties		Beoogde competenties Lentiz Dalton Mavo
Interculturele competenties	Kennis	- Rekening houden met dat iets anders is - Niveau Engels
	Houding	- Verruiming van de blik - Minder bang voor het onbekende - Open houding

	Vaardigheden	- Redden in internationale situatie - Samenwerken
Internationale oriëntatie		- Participatie: bijdrage leveren aan de samenleving, binnen en buiten de school
		- Kritisch denken - Mediawijsheid - Informatievaardigheden
Persoonlijke ontwikkeling		- Zelfvertrouwen - (sociale) kracht ontdekken - Zichzelf uitdagen - Zelfstandigheid - Verantwoordelijkheid - Reflectie - Ondernemerschap - Uit de comfort-zone stappen - Eigen krachten te ontdekken
21 ^e -eeuwse vaardigheden		- Zelfregulering - Computational thinking - ICT-basisvaardigheden - Probleem oplossen

Figuur 3.7 Overzicht beoogde competenties Lentiz Dalton Mavo

Internationaliseringsactiviteiten

Lentiz Dalton Mavo biedt alles wat met internationalisering en wereldburgerschap te maken heeft aan onder de vlag van tto. Naast bepaalde reguliere vakken, volgen de leerlingen projectweken in het Engels. Tijdens deze projectweken werken leerlingen samen aan opdrachten met een internationaal tintje. Voor elke projectweek wordt een overkoepelend thema gekozen, waar de reguliere vakken bij ondergebracht worden. Docenten dragen zelf ideeën aan over hoe hun vak bij de projectweek betrokken kan worden. De opdrachten zijn, passend bij het dalton onderwijs, met name gericht op de vervaardiging van competenties, leerlingen komen ‘onderweg’ in aanraking met andere landen. Zo ontdekken zij steeds meer over de wereld om hen heen. Het zijn veelal creatieve opdrachten, waarbij ruimte is voor invulling van de leerlingen zelf. Zo stimuleren zij creatief denken en houden zij opnieuw rekening met de individuele leerprocessen van de leerling. Een overzicht van de opdrachten is weergegeven in figuur 3.8. Hier komt volgend jaar nog een derde project bij voor leerjaar 2, waarschijnlijk wordt dit Globaland. Naast de internationale projectweken doet Lentiz Mavo nog een aantal Erasmus+ projecten.

Daarnaast gaan de leerlingen op uitwisseling naar het buitenland. Echt passend bij het vmbo, vindt de coördinator Internationalisering, gezien leerlingen hierbij de kans krijgen om echt te leren in de praktijk.

Tto + Internationalisering	Activiteiten Lentiz Dalton Mavo
Leerjaar 1	National Holiday: leerlingen verdiepen zich in nationale feestdagen en maken hier een Klokhuisachtige aflevering over, waarvoor zij een onder andere een script schrijven, en een interview afnemen.
	Themepark: leerlingen maken een fictief pretpark, wat is gelinkt aan een zelfgekozen land. Zij beheren zelf het budget, en maken op basis daarvan keuzes voor het pretpark (attracties, ticketprijs etc.). Tot slot maken zij ook een maquette van een attractie.
	Nature: leerlingen leren over (internationale) natuurrampen. Zij leren onder andere over tsunami's, platentektoniek en onderzoeken het slootwater in het Westland. Tot slot bouwen zij een vlot waarmee zij een natuurramp zouden moeten kunnen overleven.

Leerjaar 2	Digital Skills: leerlingen leren de noodzakelijk digitale vaardigheden (presentaties maken, word etc.) Er wordt nog gezocht naar een manier om hier een tto/internationale variant van te maken.
	Reisbureau: Leerlingen runnen een fictief reisbureau, waarvoor zij zich eerst verdiepen in de eigen regio (het Westland), vervolgens in Europa, en tot slot ook buiten de grenzen van Europa gaan kijken. Zij ontwerpen de website van het reisbureau en organiseren vervolgens verschillende reizen. Zij zijn daarbij gebonden aan budget en bepaalde soorten vakanties (sportief/duurzaam etc.)
Leerjaar 3	Uitwisseling: leerlingen doen een uitwisseling met een buitenlandse school. Zij gaan daarheen, en verblijven bij de leerlingen thuis in een gastgezin. Vervolgens komen die leerlingen bij hen op school en bij hen thuis.
	Anne Frank tentoonstelling: de rondreistentoonstelling van de Anne Frank Stichting komt elk jaar op het Lentiz Dalton te staan. Tijdens het project staat het thema 'social inclusion' centraal. Zij verdiepen zich in het verhaal van Anne Frank en denken na over de invloed hiervan op de hedendaagse samenleving; bestaat discriminatie eigenlijk nog? Ook zoeken leerlingen regels t.a.v. pesten op in verschillende landen. Als onderdeel van het Erasmus+ project worden leerlingen uit leerjaar 3 opgeleid tot gids van de tentoonstelling. Zij leiden vervolgens leerlingen van leerjaar 1 op als gids.

Figuur 3.8 Overzicht internationaliseringsactiviteiten Lentiz Dalton Mavo

Competentieontwikkeling

Om in kaart te brengen welke wereldburgerschapscompetenties er aan bod komen tijdens internationaliseringsactiviteiten op het Lentiz Dalton Mavo, zijn er drie activiteiten bijgewoond (bijlage 13): Basegroup, Themepark en Reisbureau (figuur 3.8).

Aan het begin van elke dag komen de leerlingen samen in hun basegroup, onder begeleiding van hun coach. Tijdens deze basegroup werd een korte introductie gegeven over de themepark-assignment. Vervolgens werd er een newsround getoond; aan de hand van filmpjes werd er gesproken over actuele onderwerpen zoals plastic pollution. Leerlingen leren een mening te vormen en denken na over wat zij zelf kunnen doen tegen vervuiling: *'Bring your own bag to the shop.'*

Voor het project 'Themepark' hebben leerlingen zich verdiept in andere landen; Wat is kenmerkend voor Engeland, Portugal, Griekenland enzovoort. Deze kennis verwerken zij op een creatieve, en soms innovatieve, manier in de maquette van hun pretparkattractie. Zo wordt er een kinderbaan gemaakt met de Engelse dubbeldekkers, een fata morgana in de vorm van een Griekse tempel en de Toren van Pisa en ronddraaiende pizzabodems voor Italië. De leerlingen werken goed samen, waarbij zij om elkaar denken; *'Lukt het een beetje?'*, *'[leerling], lukt het? Moet ik even helpen?'* en waarbij zij elkaar aanspreken op hun verantwoordelijkheid: *'Hé meiden, jullie doen toch niks. Kom jij mij dan helpen? Of je gaat [leerling] helpen.'* Leerlingen overleggen met elkaar en maken op basis daarvan keuzes; *'750.000 kost het. Dat is wat te duur. Het is 100.000 voor de slide. - Of we moeten de prijs van het kaartje omhoog doen?'*. De leerlingen zijn enthousiast bezig en lijken niet door te hebben dat ze aan het leren zijn.

Ook tijdens het project 'Reisbureau' verdiepen leerlingen zich in andere landen en steden; *'We hebben eerst een waar gaan we heen-lijstje gemaakt'*. Daarnaast draagt het project bij aan de ontwikkeling van ICT-basis vaardigheden. Zo leren zij onder andere hoe ze een filmpje moeten monteren en een website moeten maken. Dit doen leerlingen zelfstandig door te proberen: *'We moesten zelf een beetje uitvogelen hoe je die website maakt, waar je moet typen en zo'*. Ook als het aankomt op taal, gaan leerlingen zelf op zoek naar het antwoord. Zo gebruiken zij Google Translate wanneer zij iets niet begrijpen. Opvalt dat veel leerlingen onderling Nederlands met elkaar praten, terwijl zij tegen de docent bijna altijd Engels praten.

3.5 CSG Anna Maria van Schurman - Succesvolle leerlingen in een kleurrijke omgeving!

CSG Anna Maria van Schurman (AMS) is een christelijke scholengemeenschap waarin voortgezet onderwijs wordt geboden aan leerlingen uit de regio Franeker. De leerlingen op het AMS zijn dan ook voornamelijk afkomstig uit Friesland, een enkeling komt ergens anders vandaan. Zij bieden een breed scala aan onderwijs: vmbo vakmanschap (basis, kader), vmbo theoretisch, havo en havo+.

Het AMS is een open christelijke scholengemeenschap, wat inhoudt dat zij onderwijs aanbieden wat voor iedereen is, ook voor mensen met een andere achtergrond (schoolplan). Het zijn met name de christelijke waarden als respect, betrokkenheid en eerlijkheid, die zij willen overbrengen op de leerlingen. Zo vindt AMS het belangrijk dat leerlingen respect hebben voor andersdenkenden en zijn zij er van overtuigd dat leerlingen juist door die verschillen veel van elkaar kunnen leren (AMS, z.d.). Vanuit deze visie wordt er tijdens de godsdienstlessen dan ook niet alleen aandacht besteed aan het christendom, maar ook aan het jodendom, Islam, etc...

Deze gedachte ten aanzien van diversiteit sluit ook aan bij het motto van de school, waarin wordt gesproken over een kleurrijke omgeving: *‘Wij noemen onze school en ons onderwijs kleurrijk. Wij zijn kleurrijk, omdat we allen verschillend zijn en mogen zijn op het AMS.’* (AMS, z.d.). Dit gaat uit van een open blik en waardering van diversiteit. Deze aandacht voor verschillen (en de kracht daarvan) zie je ook terug in de manier waarop zij onderwijs aanbieden. Door aandacht te hebben voor de verschillen in achtergrond, capaciteiten, ontwikkeling en interesses van leerlingen, hopen zij iedere leerling te begeleiden naar zijn of haar succes. Dit succes is voor iedereen anders; het gaat erom dat de resultaten zo goed mogelijk zijn, passend bij de mogelijkheden van de individuele leerling (AMS, z.d.). Zij vinden het belangrijk om leerlingen te stimuleren hun sterke punten te ontdekken, te ontwikkelen en in te zetten.

Een ander belangrijk kenmerk van het onderwijs op het AMS is ‘buitenschools leren’ (AMS, z.d.). Door samen te werken met lokale bedrijven, organisaties en overheden, krijgen leerlingen de kans om in een actuele context te leren en om vaardigheden op te doen in de praktijk. Tegelijk dragen leerlingen zo ook hun steentje bij aan de regio. Het stimuleren van deze persoonlijke verantwoordelijkheid van leerlingen richting de maatschappij is tevens een christelijke waarde.

Visie op internationalisering en wereldburgerschap

Het AMS is vanuit twee gedachten begonnen met internationalisering en wereldburgerschap: Enerzijds om de wereld groter te maken, anderzijds omdat de wereld kleiner wordt.

Het groter maken van de belevingswereld van leerlingen is in het bijzonder voor leerlingen van het AMS belangrijk, aldus de coördinator Internationalisering. Immers, de meeste leerlingen komen uit de regio en bevinden zich veelal onder gelijkgestemden. Het AMS vindt het belangrijk dat leerlingen meer zien dan hun dorp of provincie en willen hen bewustmaken van het gegeven dat sommige dingen ergens anders ‘anders’ zijn en dat ze daar respect voor hebben. Zij willen leerlingen stimuleren om met een open blik naar buiten te treden, zonder daarbij hun eigen identiteit uit het oog te verliezen. Dit sluit aan bij de manier waarop zij omgaan met hun christelijke identiteit; ruimte en waardering voor zowel de christelijke- als voor andere geloofsuitingen. Tegelijk ziet het AMS internationalisering en wereldburgerschap juist als een middel voor leerlingen om de eigen identiteit te leren kennen: *‘Kinderen moeten weten wie ze zijn, en daar wil ik ze bij helpen ontdekken. Internationalisering en wereldburgerschap is de grote paraplu waaronder je dit kunt bespreken en bespreekbaar kunt maken.’*

Doordat de wereld steeds kleiner wordt is begrip en respect voor andere culturen steeds meer een noodzaak. De kans dat leerlingen in hun vervolg studie of baan in aanraking komen met andere talen en culturen is groot. Het AMS wil een school zijn waar leerlingen kennis en (taal-)vaardigheden

verwerven die nodig zijn voor de volgende stap in hun onderwijsloopbaan en die leerlingen voorbereidt op het deel uitmaken van een multiculturele samenleving (AMS, z.d.). Dit vergt, naast de eerder genoemde respect, openheid en inlevingsvermogen, ook de nodige 21^e-eeuwse vaardigheden als samenwerken, ICT-vaardigheden, kritische blik t.a.v. (nep) nieuws en reflectief vermogen. Een overzicht van alle competenties die het AMS beoogt te ontwikkelen door middel van internationalisering is weergegeven in figuur 3.9.

Internationale competenties		Beoogde competenties AMS
Interculturele competenties	Kennis	- Bewust van dat dingen ergens anders anders zijn - Begrip van (waarde van) identiteit - Begrip van andere culturen - De wereld van leerlingen groter maken - Taalvaardigheid
	Houding	- Open blik - Begrip en respect voor alle culturen - Anders zijn is niet erg en eng - Inlevingsvermogen
	Vaardigheden	- Aanpassen als je voor een land (en gewoontes) kiest
Internationale oriëntatie		- / - Mediawijsheid, omgaan met fake news - Kritische blik - Wat vind ik van iets en waarom?
Persoonlijke ontwikkeling		- Zelfvertrouwen - Eigen identiteit - Reflectief vermogen - Talenten ontdekken - Weten wie ze zijn
21 ^e -eeuwse vaardigheden		- Vragen durven stellen - ICT-vaardigheden

Figuur 3.9 Overzicht beoogde competenties AMS

Internationaliseringsactiviteiten

Momenteel is internationalisering en wereldburgerschap op het AMS gekoppeld aan Meertalig Voortgezet Onderwijs (MVO), waar leerlingen van vmbo tl, havo en havo+ onderwijs volgen in het Nederlands, Engels en Fries. Naast de focus op taalontwikkeling richten MVO-leerlingen zich tijdens het vak Project op de ontwikkeling van wereldburgerschapscompetenties (Hoekstra, 2019). Tijdens deze lessen gaan zij aan de slag met internationale thema's, als migratie en oorlog, terwijl opnieuw de connectie met de Friese omgeving en identiteit bewaard blijft (Hoekstra, 2019). Een overzicht van de opdrachten die tijdens deze lessen gegeven worden is te zien in figuur 3.10. Enkele van deze opdrachten zijn gekoppeld aan het Erasmus+ uitwisselingsprogramma. Naast de opdrachten tijdens de MVO Project lessen, welke zijn weergegeven in het overzicht, zijn er nog meer internationaliseringsactiviteiten op het AMS die bijdragen aan de ontwikkeling van wereldburgerschap (denk aan Erasmus+ uitwisselingsprojecten). Het overzicht is dus niet volledig.

In de toekomst wil het AMS Internationalisering en wereldburgerschap breder organiseren, zodat het voor alle leerlingen – ook niet MVO - mogelijk is om zich via deze weg verder te ontwikkelen. Hierdoor zou ook vmbo basis en vmbo kader kunnen deelnemen aan deze activiteiten.

MVO Project les	Activiteiten AMS
Leerjaar 1	Backpack UK: aan de hand van een webquest maken leerlingen een reis door de verschillende landen van het Verenigd Koninkrijk.
	FabFitFun: leerlingen ontwerpen een spel of quiz om basisschool leerlingen te informeren over een gezonde leefstijl.

	Welcome to my World: als voorbereiding op de komst van leerlingen van een buitenlandse school naar Franeker (Erasmus+ uitwisseling) maken leerlingen een folder om zichzelf voor te stellen: Hoe ziet het leven van een tiener in Friesland eruit? Er wordt aandacht besteed aan de leerling zelf, de school, de provincie en de cultuur. War and (Im)migration: Leerlingen buigen zich over het onderwerp migratie (gekoppeld aan Erasmus+ Project Digital Empathy). In voorbereiding om de migrantsday (in samenwerking met basisschool voor nieuwkomers) werkten leerlingen aan een project waarbij ze moesten nadenken over hoe het is om je thuisland te verlaten, om te vluchten naar een ander land: Hoe kom je daar weg? Waar zou je heen gaan? Wie zal je helpen? Leerlingen schrijven een verhaallijn en maken een animatie m.b.v. scratch.mit.edu. Who are we? Who are you?: Leerlingen verdiepen zich in het onderwerp migratie: wat zijn motieven om naar Nederland te verhuizen? En waarom zouden Nederlanders hier juist weg verhuizen? Ze onderzoeken waar hun eigen familie vandaag komt en wat voor talen iedereen spreekt. Zij gaan daarbij zo ver mogelijk terug (grootouders, overgrootouders etc.).
Leerjaar 2	I am Grutte Pier: Leerlingen maken een presentatie over het belang van identiteit. De Friese identiteit wordt hierbij als voorbeeld gebruikt. Welcome to the Netherlands: verdieping op de opdracht 'Welcome to My World'. Leerlingen maken een presentatie over Nederland (geschiedenis, geografisch, multiculturele samenleving etc.). Ook maken zij een folder hierover, welke kan worden uitgedeeld tijdens het Erasmus+ Mobility Project in Kroatië. AMS Green: leerlingen verdiepen zich in het onderwerp klimaatverandering en denken na over wat zij kunnen doen om zich duurzamer te gedragen en wat het AMS hierin kan doen als school.

Figuur 3.10 Overzicht internationaliseringsactiviteiten AMS

Competentieontwikkeling

Om in kaart te brengen welke wereldburgerschapscompetenties er aan bod komen tijdens internationaliseringsactiviteiten op het AMS, is er een MVO Project les bijgewoond (bijlage 14). Tijdens deze specifieke les waren leerlingen bezig met de afronding van de opdracht 'Welcome to my World'. Vervolgens werd een start gemaakt met de opdracht 'Who are we? Who are you?' (figuur 3.10.). Aan het begin van elke les komen de leerlingen in hun groepjes bijeen om te bespreken hoe het gaat. Zij maken een plan van aanpak voor het project, stellen persoonlijke leerdoelen op, maken een rolverdeling (chairperson, secretary, planner, product manager) en reflecteren hierop. De voortgang houden zij bij in een persoonlijk rapport. Vervolgens gaan zij in dezelfde groepjes met de opdracht bezig. Aan het eind van een project worden de resultaten gepresenteerd.

Opvallend was dat er tijdens deze activiteit opnieuw veel ruimte was voor het leren kennen van de eigen identiteit, wat in overeenstemming is met het schoolbeleid en de visie ten aanzien van internationalisering en wereldburgerschap op het AMS. In deze opdracht gingen leerlingen hiermee aan de slag door zich te verdiepen in de Friese en Nederlandse cultuur. Daarnaast draagt de MVO Projectles bij aan de ontwikkeling van de competentie 'samenwerken'. Leerlingen werken samen in groepjes en monitoren dit proces tijdens vergaderingen en in hun persoonlijke rapport: *Don't get distracted and remind each other.* en *Als het even niet lukt, elkaar op het goede pad helpen*. Zij leren reflecteren op dit proces en durven elkaar aan te spreken als het niet goed gaat: *'[leerling] needs to work morer rand better focussing'* en *'Ja, maar ik heb eigenlijk alles gedaan, snap je? Kijk, het enige wat jullie hebben gedaan was stickers plakken. Kijk, jullie werken niet serieus.'* Ook draagt de MVO Project les bij aan het zelfstandig en zelfredzaam maken van de leerlingen. In hun plan van aanpak worden zij gestimuleerd na te denken hoe ze aan bepaalde informatie gaan komen, en ook hoe zij bepaalde ICT-vaardigheden, zoals presi, gaan verwerven. Ook wat betreft het taalonderwijs worden leerlingen gestimuleerd zelf op zoek te gaan, bijvoorbeeld met behulp van GoogleTranslate. De taalontwikkeling is, omdat internationalisering en wereldburgerschap gekoppeld is aan MVO, een

belangrijk punt. Er wordt veel Engels gesproken in de klas, en de meeste leerlingen schrijven hun persoonlijk rapport in het Engels. Een enkele leerling is onzeker over zijn of haar taalniveau, maar de meeste leerlingen zijn niet bang om 'gewoon te doen' en daarbij misschien fouten te maken. Opvallend is hierbij dat de leerlingen, wanneer zij onderling praten, veelal terug schakelen naar het Nederlands en niet naar het Fries, ondanks dat dat voor sommige leerlingen in de klas hun moedertaal is⁹.

3.6 Stedelijk College Eindhoven – To be the future!

Stedelijk College Eindhoven biedt onderwijs aan op elk niveau, verspreid over drie locaties. Op de locatie op Oude Bossche Baan kunnen leerlingen mavo, gemengde leerweg, kader en basis onderwijs volgen. Ook is er op deze locatie een Eerste Opvang Anderstaligen (EOA), waar allochtone kinderen die pas in Nederland zijn komen wonen een korte opleiding in de Nederlandse taal volgen om vervolgens door te stromen naar het voortgezet onderwijs (Stedelijk College Eindhoven, z.d.). Sommige leerlingen zetten hun opleiding voort op Stedelijk College, wat bijdraagt aan de zeer diverse leerling populatie: op het Stedelijk College zijn meer dan 70 nationaliteiten vertegenwoordigd. Daarnaast brengt dit met zich mee dat veel leerlingen 'een rugzakje' hebben: vluchtelingen, die dankbaar zijn en het gevoel hebben dat ze het nu wel moeten waarmaken; kinderen van Poolse gastarbeiders, die weinig sturing krijgen vanuit huis.

Het onderwijs op Stedelijk College is contextrijk en ontwikkelingsgericht en gaat uit van autonomie, competentie en relatie (Stedelijk College Eindhoven, z.d.). Door autonomie leren leerlingen zo veel mogelijk te doen wat zij zelf kunnen. Zij mogen hierin ontdekken en zelf keuzes maken. Voor leerlingen die het lastig vinden op keuzes te maken is er keuzebegeleiding. Bij competentie gaat erom dat leerlingen leren dat ze hun taken aankunnen en dat ze steeds meer aankunnen. Dit is voor iedere leerling een persoonlijk proces, waarbij zij begeleid worden met gepersonaliseerd leren en maatwerk (Stedelijk College Eindhoven, z.d.). Tot slot is het belangrijk dat leerlingen zich veilig en gekend voelen. Stedelijk College ziet hier op toe door een kleinschalig en vertrouwde leeromgeving te creëren. Dit doen zij door in teams te werken en het gebouw zo in te delen dat leerlingen grotendeels in hetzelfde gedeelte van het gebouw les hebben. Leerlingen kennen het gebouw en hun docenten en krijgen persoonlijke aandacht.

Op het Stedelijk College ligt de focus minder op het halen van hoge cijfers en meer op de vervaardiging van competenties die hun leerlingen helpen om zich te ontwikkelen tot autonome individuen. Zij willen hun leerlingen opleiden tot 'doenende denkers en denkende doeners die samenredzaam zijn' (Stedelijk College Eindhoven, z.d.). Zij richten zich op de ontwikkeling van zes kerncompetenties: persoonlijke ontwikkeling, zelfredzaamheid, creativiteit, communiceren, ondernemerschap en wereldburgerschap.

Visie op internationalisering en wereldburgerschap

Stedelijk College ziet de diversiteit aan nationaliteiten en culturen als meerwaarde en gebruikt haar diverse omgeving als een afspiegeling van de internationale en dynamische samenleving waar zij haar leerlingen op wil voorbereiden; zij wil dat haar leerlingen als individu kunnen functioneren in de samenleving van de toekomst (Stedelijk College Eindhoven, z.d.). Met dit doel voor ogen wil het Stedelijk College haar leerlingen berusten met de competenties die zij nodig hebben om deel uit te maken van- en invloed uit te oefenen op onze internationale gemeenschap. Dit vergt een open houding, respect en nieuwsgierigheid naar de wereld en verschillende culturen. Daarnaast vraagt het om begrip

⁹ NB: Wanneer slechts één persoon in het gesprek Friestalig is, is het begrijpelijk dat leerlingen over gaan in het Nederlands in plaats van Fries. Het was de onderzoeker niet bekend welke leerlingen Friestalig zijn opgevoed, en dus ook niet of beide personen in het gesprek Friestalig waren opgevoed.

van taal en cultuur en de vaardigheid om effectief deel te nemen aan maatschappelijke en interculturele dialogen.

Daarnaast wil zij haar leerlingen leren dat zij invloed hebben op- en keuzes kunnen maken in het belang van een duurzame wereld (Stedelijk College Eindhoven, z.d.). Dit vergt slim en wijs gebruik van de technologie en media, ondernemerschap en internationale oriëntatie. Leerlingen leren over sociale ongelijkheid, diversiteit, globalisatie, vrede en conflicten, onderlinge afhankelijkheid en duurzame ontwikkeling. Zij willen hen opleiden tot wereldburgers die zich soepel en wendbaar kunnen verplaatsen in de ander en een rechtvaardigheidsgevoel hebben ten aanzien van sociale ongelijkheid (Stedelijk College Eindhoven, z.d.). Dit is niet alleen voor de toekomst belangrijk, maar ook tijdens hun tijd op het Stedelijk College, waar - gezien de diversiteit – een extra beroep wordt gedaan op intercultureel gedrag. Het hogere doel wat zij voor hun leerlingen beogen te bereiken is 'international mindedness'. Een overzicht van alle competenties die het Stedelijk College beoogt te ontwikkelen door middel van internationalisering is weergegeven in figuur 3.11.

Internationale competenties		Beoogde competenties Stedelijk College
Interculturele competenties	Kennis	- Nieuwsgierigheid naar de wereld en verschillende culturen - Begrip van taal en cultuur
	Houding	- Open houding - Respect - Empathie
	Vaardigheden	- Soepel en wendbaar kunnen verplaatsen in de ander - Deel uit maken en invloed uitoefenen op de internationale gemeenschap - Vaardigheid om effectief deel te nemen aan maatschappelijke en interculturele dialogen
Internationale oriëntatie		- Maatschappelijk betrokken - Keuzes maken in het belang van een duurzame wereld - Leren over sociale ongelijkheid, diversiteit, globalisatie, vrede en conflicten, onderlinge afhankelijkheid en duurzame ontwikkeling - Rechtvaardigheidsgevoel
Persoonlijke ontwikkeling		- Ondernemendheid - Zelfredzaamheid - Professionaliteit - Zelfvertrouwen
21 st -eeuwse vaardigheden		- Leerdoel-denken: wat wil ik leren en hoe kom ik daar? - Jezelf leren presenteren - Slim en wijs gebruik van technologie en media

Figuur 3.11. Overzicht beoogde competenties Stedelijk College

Internationaliseringsactiviteiten

Het Stedelijk College Eindhoven is pas kortgeleden aangesloten bij het Global Citizen Network. Momenteel is een vakgroep bezig met het in kaart brengen van alles wat er georganiseerd wordt op het gebied van internationalisering en wereldburgerschap. Momenteel zijn dit nog veelal losse projecten, zoals uitwisselingsprogramma's met buitenlandse scholen, buitenlandse reizen en deelname aan internationale projecten (Stedelijk College Eindhoven, z.d.). Echter, het Stedelijk College vindt het belangrijk dat leerlingen het niet zien als iets wat ze alleen tijdens een bepaald project moeten doen en daarna niet meer. Zij willen de activiteiten daarom meer aan laten sluiten bij het bestaande curriculum en bij de leefwereld van de jongeren. Hierbij willen zij veel gebruik maken van alle diversiteit die ze in huis hebben, zij hoeven ze niet telkens naar het buitenland. Daarnaast zijn zij

bezig met het traject een UNESCO-school¹⁰ te worden en willen zij zich in de toekomst aansluiten bij LinQ, wat draait om versterking van Frans en Duits onderwijs.

Naast aparte activiteiten hebben zij een schoolbrede projectweek ‘Internationalisering’. Een overzicht van de huidige activiteiten is weergegeven in figuur 3.12. Het Stedelijk College was ten tijde van dit onderzoek nog bezig met het in kaart te brengen wat er momenteel gebeurt in de reguliere lessen, wat maakt dat het overzicht niet compleet is. Een voorbeeld van hoe zij aandacht besteden aan internationalisering en wereldburgerschap in de reguliere lessen is te zien in de opdracht Arm en Rijk tijdens het vak Mens & Maatschappij.

Wereldburgerschap	Activiteiten Stedelijk College
Leerjaar 1	Buddy project: vmbo-leerlingen worden gekoppeld aan leerlingen van de EOA. Er worden een aantal vaste momenten gepland, waarop de leerlingen met hun buddy in gesprek gaan, elkaar beter leren kennen of spelletjes met elkaar spelen. Sommige buddy's spreken elkaar ook buiten deze momenten om. EOA-leerlingen oefenen hun Nederlands en vmbo-leerlingen oefenen hun Engels. Daarnaast leren zij zo over andere culturen. Het buddy-project loopt de jaren daarna door.
Leerjaar 2	Globaland: een tweedaags vakoverstijgend onderwijsproject van Cross Your Borders, waarbij leerlingen hun eigen land moeten besturen en leren beslissingen te nemen op nationaal en internationaal niveau. Zij gaan op interactieve wijze aan de slag met mondiale ongelijkheid. Podluck dinner: gezamenlijk diner, waarbij elke (groep) leerlingen en/of ouders een zelfgemaakt cultureel gerecht, vanuit het land waar zij zelf of hun ouders vandaan komen. Leerlingen en ouders worden, voorafgaand aan het winterfeest, uitgenodigd in het restaurant van Stedelijk College. Wereldfeest: van EOA, soms in samenwerking met leerjaar 2. Culturen, onderdeel is podluck-dinner, met bordjes waar het vandaan komt Arm en Rijk (Mens & Maatschappij): leerlingen leren over het thema arm en rijk aan de hand van de ervaringen van een docent als vrijwilliger in Ghana. Aan de hand van foto's en filmpjes van haar reis worden vragen gesteld over dit onderwerp. Tot slot denken de leerlingen na over een land waar zij graag ontwikkelingswerk zouden willen doen. Zij verdiepen zich in dit land en bedenken wat ze graag zouden willen doen. Er wordt gebruik gemaakt van de ervaringen van leerlingen in de klas.
Leerjaar 3	Evenementenreizen: leerlingen gaan op reis naar bijvoorbeeld Londen en Barcelona. Tijdens deze reis moeten leerlingen Engels spreken en wordt er een interculturele picknick georganiseerd.
Leerjaar 4	Wereldburgerstage Global Exploration: drie weken per jaar gaan leerlingen met Stichting Global Exploration ¹¹ naar een (ontwikkelings)land (dit jaar Nepal), waar zij kennis maken met lokale leeftijdsgenoten en samenwerken voor een maatschappelijk doel. Zo leren zij dat mensen over de hele wereld anders zijn, en dat dat prima is. Het uitgangspunt is leerlingen uit leerjaar 4, maar er worden uitzonderingen gemaakt voor leerlingen uit leerjaar 3 (indien zij hier klaar voor zijn).
Overig	Zuid-Afrika project: project wat momenteel wordt opgezet vanuit kunst en cultuur. Docenten zijn naar Zuid-Afrika geweest en hebben daar scholen bezocht. Het idee is dat leerlingen (digitaal) overleggen over en samenwerken aan opdrachten die gaan over kunst en cultuur.

Figuur 3.12 Overzicht internationaliseringsactiviteiten Stedelijk College Eindhoven

¹⁰ Unesco-school: UNESCO-scholen maken deel uit van een wereldwijd netwerk met ongeveer 10.000 scholen, die ieder op eigen wijze invulling geven aan de UNESCO-thema's: vrede en mensenrechten, intercultureel leren, wereldburgerschap en duurzaamheid (UNESCO, z.d.)

Competentieontwikkeling

Omdat de internationalisering op het Stedelijk College voor een groot deel al in de reguliere lessen plaatsvindt, zijn er twee lessen bijgewoond van vmbo kader om te zien op wat voor manier dat gebeurt en welke wereldburgerschapscompetenties aan bod komen tijdens deze specifieke lessen (bijlage 15).

Allereerst is er een horizon-les Lifestyle bijgewoond. Tijdens een horizon-les kunnen leerlingen verschillende richtingen proberen. Zij worden begeleid in het maken van een keuze aan de hand van de volgende vragen: 'Wat vind ik leuk?', 'Wat kan ik?', 'Wat wil ik?' en 'Wat zijn mijn talenten?'. Onderdeel van de Lifestyle lessen is koken. Tijdens deze specifieke les stond het leren maken van een roux¹¹ centraal, wat de leerlingen moesten weten om bechamelsaus te maken voor in de lasagne. Er doet zich een mooi voorbeeld voor van 'het gebruik maken van de nationaliteiten en culturen die het Stedelijk College in huis heeft': Een aantal leerlingen uit de klas doen mee aan de Ramadan. De docent vraagt hier naar: 'Hoe laat mogen jullie nu eten?'. De leerling vertelt hierover: *'Vandaag om 9.40uur. Elke dag komen er drie minuten bij.'* De docent geeft aan dat ze normaal gesproken de lasagne zouden opeten, maar dat dat nu niet gebeurt vanwege de Ramadan. Slechts twee leerlingen kiezen er voor om de lasagne op te eten. Naast aandacht voor de culturen in de klas, worden er ook veel gerechten uit andere landen gemaakt tijdens de Lifestyle lessen. De docent noemt daarnaast er altijd een les gegeven werd over fairtrade, maar dat die is weggehaald: *'Dan merk je wel dat dat niet echt werkt. Dat is echt een ver van je bed-show, want deze groep werkt vanuit visualisering.'*

De tweede les die is bijgewoond was een les Mens & Maatschappij (M&M), waarbij leerlingen leerden over het Interbellum en de aanleiding van de Tweede Wereldoorlog. Er wordt gesproken over de invloed van de economische voorspoed in Amerika hierop. De vraag wordt gesteld waarom het goed is voor Amerikaanse bedrijven als het economisch goed gaat met Nederland. Leerlingen geven aan dat dit de handel ten goede komt. De docent legt dit verder uit aan de hand van een voorbeeld: *'Stel je voor, wij hebben een Nederlands product. Wat hebben wij heel veel?'*. Leerlingen noemen typisch Nederlandse producten. De docent laat een opdracht zien die zij tijdens een andere M&M les heeft gedaan. In deze opdracht behandelt zij het thema arm en rijk aan de hand van haar eigen ervaringen als vrijwilliger in en ontwikkelingsland (figuur 3.12). Via dergelijke opdrachten kan gebruik worden gemaakt van ervaringen van docenten én van kinderen in de klas. Zij geeft aan dat het bij vmbo kader-leerlingen extra belangrijk is om aan te sluiten bij hun belevingswereld. Door het persoonlijk te maken, kunnen zij de theorie in een context plaatsen die zij begrijpen.

3.7 Cross-case vergelijking

De resultaten van de verschillende casestudies zullen met elkaar vergeleken worden tijdens een cross-casevergelijking. Om onnodige overlap te voorkomen, is er gekozen om dit hoofdstuk te verwerken in de conclusie.

¹¹ Roux: roux is een mengsel van verhitte boter en bloem, dat als basis dient voor sauzen en verschillende soorten soepen (Wikipedia, z.d.)

4. Conclusie

In dit hoofdstuk zal aan de hand van de deelvragen antwoord worden gegeven op de hoofdvraag. Daarbij zal worden gekeken naar eventuele gemeenschappelijke delers in de zes casestudies middels een cross-case vergelijking. Er wordt in gegaan op hoe de resultaten geïnterpreteerd kunnen worden. Daarna wordt in de discussie ingegaan om de betrouwbaarheid en validiteit in dit onderzoek. Tot slot worden er nog aanbevelingen gedaan.

4.1 Cross-case vergelijking en conclusie

In dit hoofdstuk zal er een antwoord worden gegeven op de centrale vraag *“Aan welke wereldburgerschapscompetenties dragen de internationaliseringsactiviteiten die op dit moment bestaan binnen de leerroute vmbo (klas 1 t/m 4) van Global Citizen Schools bij?”*. Eerst zullen de deelvragen behandeld worden.

De context

In de zes casestudies lijkt de context, zoals verwacht, bepalend te zijn voor het internationaliseringsbeleid op de scholen. Scholen hopen hetgeen zij belangrijk vinden in hun onderwijs en voor hun leerlingen, te versterken door middel van internationalisering en wereldburgerschap. De internationaliseringsactiviteiten zijn dan ook zo georganiseerd dat zij bijdragen aan de ontwikkeling van wereldburgerschapscompetenties, die die school belangrijk acht en die bijdragen aan het bereiken van hun visie.

Zo lijken scholen met een christelijke identiteit (school 1, 2 en 5) zowel in hun reguliere onderwijs als in hun internationaliseringsactiviteiten de focus te leggen op de ontwikkeling van christelijke waarden zoals respect, betrokkenheid en er voor elkaar zijn. Ook hebben de scholen een grote focus op maatschappelijke betrokkenheid; zij doen veel projecten met sociale instanties en voor goede doelen. Dit wordt onderbouwd in meerdere onderzoeken, die uitgaan van een samenhang tussen actieve kerkgangers en de mate waarin zij vrijwilligerswerk doen en zich inzetten voor goede doelen (Becker & Dinghra; Bekkers, 2001; 2000).

Ten tweede lijken scholen die onderwijs aanbieden volgens- of geïnspireerd op de daltongedachte (school 3 en 4) meer focus te leggen op ondernemerschap. Zij richten zich met name op de (dalton)competentie ‘zelfstandigheid’ en laten veel ruimte voor initiatief en eigen invullingen van de leerlingen zelf. Zo is er tijdens International Class op Roncalli Mavo ruimte voor een initiatief van de leerlingen voor Sint Maarten en krijgen leerlingen op Lentiz Dalton Mavo veel vrijheid in de invulling van hun pretpark-opdracht.

Tot slot lijkt de locatie van scholen van invloed te zijn op het internationaliseringsbeleid. Scholen die gelegen zijn in een meer ruraal gebied (school 4 en 5) lijken, in vergelijking met de andere scholen, meer aandacht te besteden aan de lokale identiteit. Leerlingen worden gestimuleerd om zich te verdiepen in de cultuur (en taal) van respectievelijk Friesland en het Westland. Dit sluit aan bij het onderzoek van Theobald en Nachtigal (1995). Zij stellen wanneer rurale scholen focussen op de lokale ‘community’, het leerproces meer relevant wordt en het jongeren doet begrijpen wie zij zijn en wat hun plek is in de wereld. De scholen in een meer stedelijke omgeving (school 3 en 6) lijken – met het oog op alle verschillende nationaliteiten – minder één lokale cultuur te hebben en maken veelal gebruik van de verschillende culturen (en identiteiten), die in de klas vertegenwoordigd zijn.

Echter, bij het interpreteren van deze informatie moet rekening gehouden worden met het kleine aantal casestudies waar de conclusie op gebaseerd is. Immers, aan de hand van zes casestudies kan niet gegeneraliseerd worden (Bryman 2016). Ook ten aanzien van bepaalde kenmerken (leerwegen, gelovige scholen of onderwijsvormen) kan wegens een te kleine n niet gegeneraliseerd worden.

Visie op internationalisering en wereldburgerschap

Er lijken twee belangrijke motivatoren te zijn voor vmbo-scholen, aangesloten bij het Global Citizen Network om aandacht te besteden aan internationalisering en wereldburgerschap. Allereerst willen zij hun leerlingen goed voorbereiden op de toekomst, waarbij zij voornamelijk focussen op de competenties open-minded, respectvol, empathisch en '(Algemene) kennis van eigen en andere landen, culturen, religies en gewoontes. Vanuit die gedachte vinden zij het ook belangrijk voldoende aandacht te besteden aan taalonderwijs, democratische cultuur en digitaal samenleven. Ten tweede benoemen scholen de persoonlijke ontwikkeling die leerlingen doormaken tijdens internationaliseringsactiviteiten als erg waardevol. Hierbij gaat het met name om de ontwikkeling van zelfvertrouwen, zelfbewustzijn, reflectief vermogen en verantwoordelijkheid. In bijlage 16 is weergegeven hoe vaak een wereldburgerschapscompetentie door een school beoogd wordt. Het is hierbij belangrijk om te realiseren dat de visie ten aanzien van internationalisering en wereldburgerschap veelal is gebaseerd op een interview met slechts één persoon: de coördinator Internationalisering. De visie van de coördinator is mogelijk niet gelijk aan die van de hele school, zeker omdat de coördinator internationalisering waarschijnlijk een belangrijk aspect vindt. In sommige gevallen heeft er ook een gesprek met de schoolleiding of een specifieke docent plaatsgevonden. Daarnaast zijn er ook documenten van de school geraadpleegd. Dit komt de betrouwbaarheid ten aanzien van deze informatie ten goede.

Internationaliseringsactiviteiten

De internationaliseringsactiviteiten op vmbo-scholen, aangesloten bij het Global Citizen Network, zijn erg uitlopend. Alle scholen doen aan 'mobiliteit' in de vorm van uitwisselingen en culturele- en/of maatschappelijke reizen en een aantal doet activiteiten die vallen onder 'talen' (tto en mvo). De overige scholen doen wel opdrachten waarbij leerlingen Engels moeten spreken of schrijven. Vaak is dit ook in samenwerking met het vak Engels. De andere en verreweg de meeste activiteiten vallen onder 'curriculum', en zijn erg verschillend. Alle scholen geven aan zo veel mogelijk in de reguliere lessen aandacht te besteden aan wereldburgerschap. Een aantal scholen is momenteel bezig in kaart te brengen wát en hoe dit precies gebeurt. Twee scholen hebben een apart vak voor internationalisering en wereldburgerschap (MVO Project les en International Class). De overige scholen organiseren losse activiteiten, vaak in de vorm van projectweken of een excursie. In bijlage 17 is een overzicht van alle internationaliseringsactiviteiten weergegeven, waarbij – indien de activiteiten zijn bijgewoond – is weergegeven welke wereldburgerschapscompetenties zijn waargenomen voor deelvraag 3.

Competentieontwikkeling

Deelvraag 3 is alleen te beantwoorden per specifieke activiteit. Immers, de geobserveerde competenties zijn niet te generaliseren naar andere activiteiten of scholen. De competenties die zijn waargenomen tijdens deze specifieke activiteit zijn toegevoegd aan het overzicht in bijlage 17, waarmee tevens een antwoord wordt gegeven op de centrale vraag in dit onderzoek. Bij de interpretatie van dit overzicht is het belangrijk te beseffen dat de onderzoeker altijd een bias heeft, en de observaties dus gevoelig zijn voor de interpretatie van de onderzoeker. Daarnaast bestaat het risico dat de leerlingen weten dat zij geobserveerd worden en dan sociaal-wenselijk gedrag laten zien (Brinkman). Tot slot is het overzicht van waargenomen competenties mogelijk niet volledig. De onderzoeker heeft soms maar een deel van de activiteit kunnen bijwonen en mogelijk heeft zij competenties gemist, omdat leerlingen tijdens veel activiteiten in groepjes door het lokaal of de school verspreid waren.

De competenties die scholen beogen te ontwikkelen met deze specifieke activiteiten zijn achterwege gelaten in het overzicht in bijlage 17. Gebleken is namelijk dat niet alle scholen vastleggen welke

competenties zij beogen te ontwikkelen met een specifieke activiteit. Wanneer er een leerdoel is vastgesteld voor de activiteit, is dit veelal een inhoudelijk leerdoel en niet een competentie¹². Het is daarom ook niet mogelijk om de beoogde competenties per activiteit naast de waargenomen competenties te leggen, en zo te evalueren of de vooraf gestelde doelen behaald waren.

4.2 Discussie

Door te kiezen voor de methode van multiple casestudies kon gedetailleerd in kaart worden gebracht wat er op een aantal scholen gebeurt aan internationalisering en wereldburgerschap en welke competenties daar aan gekoppeld kunnen worden. Ook sluit deze onderzoeksmethode goed aan bij de nieuwe visie van Nuffic. Een nadeel hiervan is echter dat het tijdrovend is, waardoor er maar een klein aantal casestudies kon worden uitgevoerd (n=6). Deze kleine n maakt dat de onderzoeksresultaten lastig te generaliseren zijn (Bryman, 2016).

Er is gepoogd om zeer gevarieerde casestudies te selecteren, opdat de kans zo groter zou zijn dat andere scholen in het netwerk zich met één van de zes scholen kan identificeren. Er is daarom gekozen om een variëteit aan leerwegen en onderwijsvormen in het onderzoek mee te nemen in het onderzoek. Echter bleken de internationaliseringsactiviteiten op school 5 alleen voor mavo- en havo-leerlingen te zijn, wat maakt dat er uiteindelijk maar één school binnen het onderzoek is, die aandacht besteedt aan internationalisering en wereldburgerschap op basis/kader onderwijs. Hierdoor zijn er minder voorbeelden van hoe deze scholen aan de slag kunnen met internationale thema's.

Deelvraag 4, 1 en 2 zijn beantwoord middels een interview met de coördinator Internationalisering, aangevuld met informatie uit documenten van de school. Vanwege de informele setting op de scholen en binnen het netwerk, is er gekozen het interview niet op te nemen en het meer in gesprekform te doen. Immers, door je op te stellen als onderzoeker, kan er afstand gecreëerd worden. De onderzoeker heeft aantekeningen gemaakt tijdens het interview en heeft hier vervolgens een gespreksverslag van gemaakt. Echter, doordat er een aantal schoolbezoeken achter elkaar waren gepland, konden de interviews niet altijd meteen worden uitgewerkt. Het risico hierbij is dat de informatie uit de interviews niet meer vooraan in het geheugen van de onderzoeker zat. Daarbij kon het dus niet worden teruggeluisterd. Dit heeft mogelijk invloed gehad op de resultaten van het interview.

De resultaten voor deelvraag 4 kunnen tevens beïnvloed zijn doordat deze deelvraag pas later is toegevoegd. Bij school 1, 2 en 3 in eerste instantie niet gericht naar deze contextuele punten is gevraagd, wat maakt dat deze informatie extra gevoelig is voor interpretatie van de onderzoeker en daardoor niet volledig zuiver is. De kans bestaat namelijk dat de onderzoeker geneigd is om op zoek te gaan naar informatie die zij als context-resultaat kan verwerken. Echter, is er opnieuw contact opgenomen met deze scholen, opdat deze vragen alsnog gesteld konden worden.

Deelvraag 2 is tevens beantwoord middels een interview met de coördinator Internationalisering. Echter bleek de coördinator Internationalisering niet altijd op de hoogte te zijn van alle activiteiten. Dit maakt dat in het geval van school 1 niet een volledig ingevuld overzicht kon worden gegeven.

Voor de beantwoording van deelvraag 3 zijn twaalf activiteiten bijgewoond. Deze activiteiten zijn geselecteerd in overleg met de scholen, op basis van wat er plaatsvond in de periode van onderzoeken. Dit maakte dat er geen sprake is van een random sample.

¹² Het was de aanname dat scholen dit zouden doen. Er kon dan, tijdens de activiteit, gericht worden geobserveerd op deze competenties.

4.3 Aanbevelingen

Via de gevonden resultaten is in kaart gebracht wat er momenteel gebeurt op het gebied van internationalisering en wereldburgerschap op vmbo-scholen, aangesloten bij het Global Citizen Network. Er is gekeken welke wereldburgerschapscompetenties aan bod komen tijdens specifieke activiteiten. Echter, met het oog op de achterstand in het vmbo, is het raadzaam om op bredere schaal te kijken naar de effecten van deze activiteiten op de ontwikkeling van wereldburgerschap. Dit is momenteel nog niet mogelijk omdat de resultaten niet te generaliseren zijn.

Het advies richt zich dan ook op een brede effectmeting. Dat wil zeggen niet het effect van één specifieke activiteit, maar het algehele effect van internationaliseringsactiviteiten op de ontwikkeling van wereldburgerschapscompetenties per school. Mogelijk scoren leerlingen op de ene school ontzettend goed op 'communiceren met mensen van andere culturen' en scoren leerlingen op de andere school juist heel goed op het hebben van een kritische houding. Deze scholen zouden van elkaar kunnen leren. Wanneer opnieuw de context van scholen wordt meegenomen in dit vervolgonderzoek, zou er ook iets kunnen worden gezegd over bepaalde groepen scholen.

Er zal een meetinstrument ontworpen moeten worden, aan de hand waarvan beoordeeld kan worden in hoeverre leerlingen van een bepaalde school wereldburgerschapscompetenties beheersen. Hierbij kan gedacht worden aan een zelfevaluatie vragenlijst. De Cultural Competence Self-Assessment Questionnaire (CCSAQ) is tevens een zelfevaluatie-vragenlijst en wordt ingezet voor het meten van culturele competentie (Mason, 1995). Deze vragenlijst kan mogelijk als inspiratie worden gebruikt om een vragenlijst te ontwerpen die zich richt op het meten van wereldburgerschapscompetenties (Nuffic, 2018). Door de zelfevaluatie-vragenlijst per leerjaar af te nemen, kan ook de leercurve van een leerling(en) in kaart worden gebracht. Hierbij is het belangrijk om de vragenlijst goed af te stemmen op het vmbo, of een aparte normgroep voor het vmbo in te richten. De resultaten uit dit onderzoek zouden kunnen worden gebruikt voor een goede afstemming op de doelgroep.

Literatuur

- AMS (z.d.). Schoolgids 2018-2019. Geraadpleegd van <https://www.annamaria.nl/Portals/772/docs/Schoolgids%202018-2019%20mei.pdf?ver=2019-06-03-171624-670>
- AMS (z.d.). Schoolplan 2018-2022. (schoolplan).
- Avar, N. (2015). Meerwaarde van het Elos-programma: onderzoek naar een internationale leerroute in het voortgezet onderwijs (masterthesis). Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Baarda, D.B., de Goede, M.P.M. & Teunissen, J. (2005). Basisboek Kwalitatief Onderzoek. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff.
- Becker, P.E. & Dinghra, P.H. (2001). Religious Involvement and Volunteering: Implications for Civil Society. *Sociology of Religion*, 62(3), 315-335.
- Bekkers, R. (2000). Kerklidmaatschap en participatie in vrijwilligerswerk. *Sociologische Gids* 47(4), 268-292.
- Beneker, M.J., Van Stalborch, M., & Van der Vaart, R. (2009) *Vensters op de wereld. Rapport van de Commissie Canon voor wereldburgerschap* (rapport). Utrecht: NCDO & Faculteit Geowetenschappen Universiteit Utrecht.
- Brinkman, J. (2011). Cijfers spreken. Overtuigen met onderzoek en statistiek. (Vijfde druk). Groningen/Houten, Nederland: Noordhoff Uitgevers.
- Bryman, A. (2016). *Social Research Methods*. 5th edition. (p 60-69). Oxford: Oxford University Press.
- Bussemaker (2014). De wereld in: visiebrief over de internationale dimensie van ho en mbo. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Carabain, C., Keulemans, S., Gent, van M., & Spitz, G. (2012). *Mondiaal Burgerschap. Van draagvlak naar participatie*. (publicatie). Amsterdam: NCDO.
- Curriculum.nu (z.d.). *Ontwikkelteam Burgerschap. Conceptvoorstel*. Geraadpleegd 26 april, van https://voorstellen.curriculum.nu/?filter_39%5B0%5D=BU&mode=any
- De Boer, M. (2018). Ontwikkeling van interculturele competentie en wereldburgerschap bij internationaliseringsactiviteiten in het voortgezet onderwijs. (Onderzoek masterstage). Den Haag: Nuffic
- Deardorff, D. (2006). The Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization at Institutions of Higher Education in the United States. *Journal of Studies in International Education*. 10: 241-266.
- Erasmus+ (z.d.) *Over Erasmus+*. Geraadpleegd op 29 juli 2019, van <https://www.erasmusplus.nl/over-erasmus>
- Global Exploration (2018). *Together one world!*. Geraadpleegd op 27 juni 2019, van <https://global-exploration.nl/over-ons/>
- Hoekstra, J. (2019). Concept Beleidsplan Meertalig Voortgezet Onderwijs. (concept beleidsplan). Franeker: AMS.

Ichthus College (2015). Schoolplan Ichthus College 2015-2019. Geraadpleegd van <https://www.ichthuscollege.nl/Media/view/2864/Schoolplan+2015-2019.pdf?>

Ichthus College (z.d.). Schoolgids 2018-2019. Geraadpleegd op 21 mei 2019, van <https://www.ichthuscollege.nl/Media/view/6157/Schoolgids+2018-2019+def..pdf?>

Irma (orkaan). In Wikipedia. Geraadpleegd op 21 juni 2019, van [https://nl.wikipedia.org/wiki/Irma_\(orkaan\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Irma_(orkaan))

Lentiz Dalton (z.d.). Schoolgids 2018-2019. Geraadpleegd op 17 mei, van http://www.lentiz.nl/lentiz.nl/up1/ZqxsztzJQ_Schoolgids_2018-2019.pdf

Mason, J.L. (1995). Cultural Competence Self-Assessment Questionnaire: A Manual for Users. Portland: Oregon: Portland State University.

Mavo Muurhuizen (z.d.) Schoolgids 2018-2019. Geraadpleegd op 23 mei 2019, van <https://mavomuurhuizen.nl/index/schoolgids/>

Mavo Muurhuizen (z.d.). *Goede doelendag woensdag 29 mei*. Geraadpleegd op 27 juni 2019, van <https://mavomuurhuizen.nl/goede-doelendag-vrijdag-30-maart/>

Mavo Muurhuizen (z.d.). *Internationalisering*. Geraadpleegd op 23 mei, van <https://mavomuurhuizen.nl/index/internationalisering/>

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2018). *Wetsvoorstel verduidelijking burgerschapsopdracht in het funderend onderwijs* (internetconsultatie). Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Nuffic (2018). Internationalisering & interculturele competenties [intern document]. Geraadpleegd op [sharepoint].

Nuffic (2018). Internationalisering in beeld 2018. Feiten en cijfers uit het onderwijs. (rapport). Den Haag: Nuffic.

Nuffic Academy (z.d.). *Vier dimensies*. Geraadpleegd op 16 april 2019, van <https://www.internationalisering.nl/modules/wereldburgerschap/lessen/wat-is-wereldburgerschap/>

Nuffic Academy (z.d.). *Vier domeinen*. Geraadpleegd op 11 maart 2019, van <https://www.internationalisering.nl/modules/wereldburgerschap/lessen/vier-domeinen/>

Nuffic Academy (z.d.). *Wat is wereldburgerschap*. Geraadpleegd op 16 april 2019, van <https://www.internationalisering.nl/modules/wereldburgerschap/lessen/wat-is-wereldburgerschap/>

OECD (2018). Preparing our youth for an inclusive and sustainable world. The OECD PISA global competence framework (publicatie). Parijs: OECD.

Onderwijsraad (2005). Internationaliseringsagenda voor het onderwijs, 2006-2011 (agenda). Den Haag: Onderwijsraad.

Onderwijsraad (2016). *Internationaliseren met ambitie* (rapport). Den Haag: Onderwijsraad.

Roncalli Mavo (z.d.) Schoolgids Roncalli Mavo 2018-2019. Geraadpleegd op 14 juli, van <https://www.roncallimavo.nl/wp-content/uploads/2018/12/schoolgids-1819-1.pdf>

Roncalli Mavo (z.d.). Brochure groep 8. Geraadpleegd van https://www.roncallimavo.nl/groep-8/https-www-roncallimavo-nl-wp-content-uploads-2018-11-roncalli_brochure_v3_210x297-1-pdf/

Roncalli Mavo (z.d.). Schoolplan Roncalli Mavo 2018-2022. Geraadpleegd van <https://www.roncallimavo.nl/wp-content/uploads/2018/12/Schoolplan-1.pdf>

Roncalli Mavo, (z.d.). *De school*. Geraadpleegd op 14 juli, van <https://www.roncallimavo.nl/de-school/>

Roux (kookkunsten) In Wikipedia. Geraadpleegd op 27 juni 2019, van [https://nl.wikipedia.org/wiki/Roux_\(kookkunst\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Roux_(kookkunst))

Schlappi, J. (2011). Internationalisering in het vmbo: Multi-site casestudie naar visies, beleid en interculturele competenties. (Masterthesis). Tilburg: Universiteit Tilburg

Stedelijk College Eindhoven (z.d.) Schoolplan 2018-2022. To bet he future! If it is to be, it is up to me. Geraadpleegd op 25 juni 2019, van <https://www.stedelijkcollege.nl/Flex/Site/Page.aspx?PageID=16932&Lang=NL>

Stedelijk College Eindhoven (z.d.). *Schoolgids*. Geraadpleegd op 25 juni 2019, van <https://www.stedelijkcollege.nl/Flex/Site/Page.aspx?PageID=13511&Lang=NL>

Stichting Leerplan Ontwikkeling & Kennisnet (2019). *21^e-eeuwse vaardigheden*. Geraadpleegd op 25 april 2019, van <http://curriculumvandetoekomst.slo.nl/21e-eeuwse-vaardigheden>

Stichting Leerplan Ontwikkeling (2014). Digitale geletterdheid en 21^e eeuw vaardigheden in het funderend onderwijs: een conceptueel kader. Enschede: Stichting Leerplan Ontwikkeling.

Theobald, P. & Nachtigal, P. (1995). Culture, Community and the Promise of Rural Education. (Opinion Paper). South Dokota: Educational Resources Information Center (ERIC).

Thijs, A. (2008). *Burgerschapsvormig in leermiddelen primair onderwijs*. (verantwoording). Enschede: Stichting leerplanontwikkeling.

UNESCO-scholen (z.d.). *Over UNESCO-scholen*. Geraadpleegd op 27 juni 2019, van <http://www.unescoscholen.nl/over-unesco-scholen/>

Yin, R.K. (2003). *Case Study Research. Design and Methods* (3e editie). California: Saga Publishers.

Afbeelding op voorpagina eigen werk.

Bijlagen

Bijlage 1: Vormen internationalisering

Overgenomen uit *Internationalisering in beeld* (p 18-19) door Nuffic, 2018, Den Haag: Nuffic

Bijlage 2: Model internationale competentie

Internationale competenties

Interculturele competenties

Kennis, houding & vaardigheden die nodig zijn in de omgang met mensen van andere (talige & culturele) achtergronden.

Kennis

- Talenkennis
- (Algemene) kennis van communicatiestijlen
- (Algemene) kennis van eigen en andere culturen
- Kennis van identiteiten en identificatie
- Kennis van termen als stereotypering, discriminatie en racisme
- Kennis van andere landen, culturen, religies en gewoontes

Houding

- Open-minded
- Respectvol
- Tolerant
- Empathisch
- Betrokken
- Geïnteresseerd in andere perspectieven

Vaardigheden

- Verschillende perspectieven kunnen innemen
- Mediëren & verbinden (verschillende mensen en perspectieven samenbrengen)
- Omgaan met onzekerheid
- Omgaan met verschillen en 'conflicten'
- Samenwerken in internationale teams
- (Interculturele) relaties en netwerken opbouwen
- Metacommuniceren (communiceren over het communiceren)

* Dit overzicht van competenties is gebaseerd op een uitgebreide literatuurstudie, maar is afhankelijk van allerlei factoren waaronder persoonlijkheid en internationaliseringsactiviteit, en in dat kader nooit volledig.

Internationale oriëntatie

Bekendheid met internationale thema's en instanties en internationale perspectieven op vak en beroep.

Oriëntatie op de maatschappij en wereld

- Kennis van internationale (perspectieven op) maatschappelijke onderwerpen zoals vluchtelingen, klimaat en duurzaamheid
- Kennis van internationale organisaties zoals de Europese Unie en Verenigde Naties en doelstellingen daarvan, zoals de Sustainable Development Goals
- Kritische houding ten opzichte van je eigen positie, thuis en in de wereld, en de positie van anderen
- Maatschappelijk betrokken

Oriëntatie op vak en beroep

- Vakgebied in internationaal en cultureel perspectief kunnen plaatsen
- Kennis van de uitoefening van het beroep in andere landen
- Gebruikmaken van bronnen en voorbeelden uit andere landen
- Op de hoogte blijven van internationale ontwikkelingen in het vakgebied

Persoonlijke ontwikkeling

Persoonlijke eigenschappen die zowel nodig zijn als versterkt worden in interculturele en internationale contexten.

- Zelfbewust
- Zelfstandig
- Zelfredzaam
- Zelfvertrouwen
- Reflectief

- Creatief
- Flexibel
- Veerkrachtig
- Aanpassingsvermogen
- Doorzettingsvermogen

- Gemotiveerd
- Nieuwsgierig
- Ondernemend
- Verantwoordelijk
- Probleemoplossend vermogen

Overgenomen uit *Internationalisering in beeld* (p 16-17) door Nuffic, 2018, Den Haag: Nuffic

Bijlage 3: Conceptvoorstel Burgerschap

Burgerschap

Dit is het conceptvoorstel van Burgerschap. Hiernaast ziet u een schematische weergave van de grote opdrachten en bouwstenen voor dit leergebied. Denk vooral met ons mee! Feedback geven kan van 7 mei t/m 11 augustus via:

www.curriculum.nu/feedback

Voor negen leergebieden werken leraren en schoolleiders in ontwikkelteams in stappen aan de actualisatie van het curriculum in het primair onderwijs en voortgezet onderwijs. De voorstellen van de ontwikkelteams beschrijven per leergebied de kennis en vaardigheden die de basis vormen voor de herziening van de kerndoelen en eindtermen, zodat duidelijk is wat er tot de kern behoort voor alle leerlingen en scholen. De teams hebben de kennis en vaardigheden concreet uitgewerkt, zodat ze ook inspiratie kunnen bieden voor leraren en schoolleiders.

De opbrengsten per leergebied bestaan uit een visie en grote opdrachten op basis waarvan bouwstenen van kennis en vaardigheden uitgewerkt zijn voor het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. De teams geven aanbevelingen voor de bovenbouw van het voortgezet onderwijs; hier is nog een nadere uitwerking nodig.

De teams willen met deze actualisatie ervoor zorgen dat leerlingen goed worden voorbereid op hun toekomst. Verder willen ze met deze voorstellen zorgen voor meer ruimte voor eigen invulling door scholen en leraren, soepele overgangen tussen scholen, meer samenhang en minder overladenheid.

1 Vrijheid en gelijkheid

1.1 Vrijheid en gelijkheid

2 Macht en inspraak

2.1 Macht en inspraak

3 Democratische cultuur

3.1 Democratische cultuur

4 Identiteit

4.1 Identiteit

5 Diversiteit

5.1 Diversiteit

6 Solidariteit

6.1 Solidariteit

7 Digitaal samenleven

7.1 Digitaal samenleven

8 Duurzaamheid

8.1 Duurzaamheid

9 Globalisering

9.1 Globalisering

10 Technologisch burgerschap

10.1 Technologisch burgerschap

11 Denkwijzen

11.1 Beraad

11.2 Communicatie

11.3 Handellingsvermogen

11.4 Onderzoek

11.5 Waarheidszin

11.6 Empathie 1

11.7 Empathie 2

11.8 Moreel oordelen en handelen

11.9 Ethisch redeneren en handelen

		
Bouwstenen		VO onderbouw
1.	Vrijheid en gelijkheid	Leerlingen reflecteren op het functioneren van het democratische rechtsstaat en de betekenis daarvan in het leven van burgers; en oriënteren zich op basiswaarden en spanning daartussen.
2.	Macht en inspraak	Leerlingen analyseren maatschappelijke vraagstukken waarin machtsverhoudingen en besluitvormingsprocessen een rol spelen. Ze leren over besluitvormingsprocessen en hun eigen invloed hierop.
3.	Democratische cultuur	Leerlingen leren hun mening onderbouwd te uiten en anderen daarvan te overtuigen. En hoe verschillen van inzicht, waarden, overtuigingen en belangen niet altijd overbrugd kunnen of hoeven worden.
4.	Identiteit	Leerlingen verkennen hun ambities en toekomstverwachtingen. Ze onderzoeken met welke groep(en) ze zich verbonden voelen en waarom. Ze leren over spanningen tussen identiteitsaspecten.
5.	Diversiteit	Leerlingen verkennen de diverse samenleving in Nederland in de context van een globaliserende wereld; met aandacht voor levensbeschouwelijke stromingen, waarden en overtuigingen.
6.	Solidariteit	Leerlingen ontwikkelen inzicht in vraagstukken rond in- en uitsluiting, rechtvaardigheid en solidariteit en hoe daarop te handelen. Ze passen het gelijkheidsbeginsel uit artikel 1 van de grondwet toe.
7.	Digitaal samenleven	Leerlingen ontwikkelen inzicht in het eigen mediagebruik en dat van de ander. Ze leren dat media invloed hebben op het sociale en politieke leven en onderzoeken de betrouwbaarheid van bronnen.
8.	Duurzaamheid	Leerlingen leren over de spanningen tussen de aan People Planet en Prosperity verbonden waarden en belangen die invloed hebben op de leefomgeving dichtbij en veraf, nu en later.
9.	Globalisering	Leerlingen ontwikkelen inzicht in de verwevenheid en onderlinge afhankelijkheid van landen en gebieden, migratie en verdelingsvraagstukken; de rol van de EU en VN en hun eigen mogelijke invloed.
10.	Technologisch burgerschap	Leerlingen leren vraagstukken rond technologie te analyseren. Ze zijn zich bewust van de invloed van technologische ontwikkelingen op hun eigen leven, dat van anderen, de politiek en de samenleving.

Overgenomen uit *Ontwikkelteam Burgerschap. Conceptvoorstel.* door Curriculum.nu, 2018
https://voorstellen.curriculum.nu/?filter_39%5B0%5D=BU&mode=any

Bijlage 4: Model 21^e -eeuwse vaardigheden

21e eeuwse vaardigheden	
 Communiceren	Het gaat bij communiceren om het effectief en efficiënt overbrengen en ontvangen van een boodschap.
 Samenwerken	Bij samenwerken gaat het om het gezamenlijk realiseren van een doel en anderen daarbij kunnen aanvullen en ondersteunen.
 Sociale en culturele vaardigheden	Bij deze vaardigheden gaat het om het effectief kunnen leren, werken en leven met mensen met verschillende etnische, culturele en sociale achtergronden.

 Zelfregulering	Bij deze vaardigheid gaat het om het kunnen realiseren van doelgericht en passend gedrag.
 Kritisch denken	Bij kritisch denken gaat het om het kunnen formuleren van een eigen, onderbouwde visie of mening.
 Creatief denken	Creatief denken en handelen is het vermogen om nieuwe en/of gebruikelijke maar toepasbare ideeën voor bestaande vraagstukken te vinden die bruikbaar zijn in een specifieke context.
 Probleem oplossen	Probleemoplossend denken en handelen is het vermogen om een probleem te (h)erkennen en tot een plan te komen op het probleem op te lossen.
 Computational thinking	Computational thinking is het procesmatig (her)formuleren van problemen op een zodanige manier dat het mogelijk wordt om met computertechnologie het probleem op te lossen.
 Informatievaardigheden	Informatievaardigheden omvat het scherp kunnen formuleren en analyseren van informatie uit bronnen, het op basis hiervan kritisch en systematisch zoeken, selecteren, verwerken, gebruiken en verwijzen van relevante informatie en deze op bruikbaarheid en betrouwbaarheid beoordelen en evalueren.
 ICT- basisvaardigheden	ICT-(basis)vaardigheden zijn de kennis en vaardigheden die nodig zijn om de werking van computers en netwerken te begrijpen, om te kunnen omgaan met verschillende soorten technologieën en om de bediening, de mogelijkheden en de beperkingen van technologie te begrijpen.
 Mediawijsheid	Mediawijsheid wordt gedefinieerd als 'het geheel van kennis, vaardigheden en mentaliteit waarmee burgers zich bewust, kritisch en actief kunnen bewegen in een complexe veranderlijke en fundamenteel gemedialiseerde wereld.

Overgenomen uit *21^e -eeuwse vaardigheden* door SLO en Kennisnet, z.d.
(<http://curriculumvandetoekomst.slo.nl/21e-eeuwse-vaardigheden/>)

Common Framework for Europe Competence (CFEC)

Dit 'Referentiekader' geeft indicaties voor de 'Europese competenties' van leerlingen tussen de 12 en 19 jaar oud. De basis van dit referentiekader bevindt zich in de 'Europese kern competenties in een op kennis gebaseerde maatschappij' die voort kwam uit de Lissabon strategie. Dit referentiekader bevat met name gemengde of samenkomende competenties. Qua structuur volgt het kader het voorbeeld van het 'Common European Framework of Reference for Languages' (CEFR/ERK) [Gemeenschappelijk Europees Referentiekader voor talen] van de Europese Raad. Het Elos Netwerk gebruikt beide zowel het CFEC als het CEFR/ERK als de basis voor de schoolontwikkeling¹.

De bedoeling van het *Common Framework for Europe Competence* is om een brug te vormen tussen de competenties en de schoolpraktijk. Elos scholen erkennen het denkbeeld van 'Europese staatsburgerschap' en hun taak om leerlingen voor te bereiden op studie en werk in Europa. Dit wordt gedaan door 'Europese en Internationale Oriëntatie' (EIO) in lesplannen en culturele- en uitwisselingsprogramma's aan te bieden. Elos scholen gebruiken dit referentiekader om deze EIO ontwikkeling vorm te geven en te begeleiden.

Dit referentiekader maakt onderscheidt tussen vier hoofddomeinen, EIO 1, EIO 2, EIO 3 en EIO 4 genoemd. Elk domein kent drie aspecten: kennis, vaardigheden en houding. De kennistak in domein EIO-1 omschrijft kennis van structuren en organisaties/instellingen; de kennistak in domein EIO-2 omschrijft kennis over onderwerpen die een Europese of globale dimensie behelzen; de kennistak in domein EIO-3 omschrijft kennis die wij nodig hebben als basis voor het dagelijkse leven in een internationale omgeving; en de kennistak van domein EIO-4 omschrijft leervormen buiten de school zoals, bijvoorbeeld, informeel leren gecombineerd met ondernemingsvaardigheden.

De indicaties zijn gecodeerd naar vooruitgang, van 1 tot 6. Afhankelijk van de schoolorganisatie, kunnen deze refereren aan ontwikkeling over tijd, of een waarde voor elke indicatie. Een leerling van rond 18 jaar, die is afgestudeerd aan een school voor voortgezet onderwijs (havo/atheneum), zou tenminste niveau 4 moeten hebben gehaald (respectievelijk, voldoende bewijs aan indicaties hebben verzameld, die samen deze 'waarde' van een voldoende resultaat vormen); leerlingen van rond de 16 die slagen op andere schooltypes (vmbo) moeten tenminste niveau 3 bereiken. Bewijs kan door leerlingen in een portfolio worden gedocumenteerd; beoordeling van de EIO-kennis is een onderdeel van de zelfbeoordelingsprocedures van de school.

Deze definitieve versie van het *Framework for Europe Competence* werd door het *Europese Elos Netwerk* tussen 2008 en 2010 ontwikkeld. Het is bedoeld voor het middelbaar onderwijs en het hoger en beroepsonderwijs. Het referentiekader kan daarnaast een link leggen met het Europese instrument Europass. Het Elos-netwerk is in de periode van 2008 tot 2010 door de Europese Commissie gefinancierd. Mocht u nog vragen of opmerkingen hebben, neem dan contact op via het e-mailadres: elos@epf.nl.

Common Framework for Europe Competence (CFEC)

Credit level:	1	2	3	4	5	6
Domein EIO-1 Ik ben een goed geïnformeerde Europese burger, die relevante kennis over Europa en de rest van de wereld kan verkrijgen, bewerken, en evalueren en ernaar kan handelen.	Ik heb basiskennis van de geografie van Europa en een algemeen idee van Europese geschiedenis. EIO-1.1.1	Ik heb kennis van de verscheidenheid binnen Europa (per land: cultuur, bevolkingsaantal, taal, affiliatie met de EU en/of andere internationale instellingen). EIO-1.2.1	Ik begrijp gedeelde ideeën zoals democratie, burgerschap en ik ken de internationale verklaringen waarin deze ideeën staan vastgelegd EIO-1.3.1	Ik begrijp de structuur en functie van Europese en internationale instellingen (EU, RvE, VN, NAVO enz.; in relatie tot elkaar en tot nationale/regionale zaken). EIO-1.4.1	Ik heb gefundeerde meningen over het gehele proces van Europese integratie en de daaruit voortvloeiende sociale, economische en milieu vraagstukken voor Europa en de rest van de wereld . EIO-1.5.1	Ik ben bekend met de gebieden waarin Europese en internationale instellingen een belangrijke invloed uitoefenen, en kan de consequenties daarvan verklaren, met concrete voorbeelden. EIO-1.6.1
	Ik kan algemene informatie over Europa en de rest van de wereld verzamelen en structureren EIO-1.1.2	Ik kan informatie over huidige Europese en internationale zaken verzamelen en structureren. EIO-1.2.2	Ik kan een overzicht geven van de geschiedenis van de Europese integratie, en kan Europese sleutelfiguren met bepaalde gebeurtenissen in verband brengen. EIO-1.3.2	Ik kan informatie afkomstig van verschillende buitenlandse media over onderwerpen met een supranationaal of internationaal aspect verkrijgen en begrijpen. EIO-1.4.2	Ik kan de waarden waar Europa voor staat (zoals: vrede, democratische besluitvorming, scheiding van kerk en staat, economische welvaart) in verband brengen met wat ze voor mij persoonlijk betekenen (mijn rechten en plichten). EIO-1.5.2	Ik kan mijn mening over Europese zaken met goed gefundeerde argumenten verdedigen in discussies met andere. EIO-1.6.2
	Ik ben me bewust van de grondbeginselen van de democratie in Europese landen. EIO-1.1.3	Ik kan kennis delen met mijn klasgenoten over mijn eigen land (politiek, geografisch, economisch, geschiedenis, wetenschappelijk en technologisch, cultureel en/of nationale erfenissen) in relatie tot Europa. EIO-1.2.3	Ik kan mijn kennis over een groot aantal Europese landen met buitenlandse leerlingen delen. EIO-1.3.3	Ik vorm mijn eigen mening over belangrijke Europese en internationale kwesties (bijv. uitbreiding, grondwet, globalisering enz.) en ik ken de consequenties die deze kwesties hebben voor alle Europeanen. EIO-1.4.3	Ik heb een actieve rol als een Europese burger op school en in de samenleving. EIO-1.5.3	Ik ken het belang van levenslang leren en de stappen die nodig zijn naar persoonlijke voldoening, actief burgerschap en werkgelegenheid in Europa. EIO-1.6.3

Credit level:	1	2	3	4	5	6
Domein EIO-2 Ik kan effectief communiceren en mij redden in het dagelijkse leven in een Europese / internationale omgeving.	Ik weet hoe vrienden in andere landen met elkaar communiceren, over welke onderwerpen en ik kan hieraan deelnemen. EIO-2.1.1	Ik weet hoe het dagelijkse gezinsleven in andere landen is georganiseerd. EIO-2.2.1	Ik weet hoe families en vriendschappen in andere landen werken. EIO-2.3.1	Ik ben me bewust van de regels en verantwoordelijkheden van leerlingen bij een buitenlandse partnerschool op school en in hun gemeenschap. EIO-2.4.1	Ik kan mijn weg vinden naar instellingen in de stad of regio van de partnerscholen die informatie verschaffen over het leven en werken in de gemeenschap. EIO-2.5.1	Ik weet hoe ik internationale informatie kan verkrijgen over het leven, studeren en werken in een ander land. EIO-2.6.1
	Ik ben me bewust van de verscheidenheid aan talen in Europa en daarbuiten en ken de minimumaspecten van tenminste twee andere talen dan mijn moedertaal. EIO-2.1.2	Ik probeer de basiskennis van een taal anders dan het Nederlands of mijn eigen moedertaal van een medeleerling te leren. EIO-2.2.2	Ik kan mijn eigen mening, behoeftes en emoties uiten en daarover duidelijk communiceren in een gemeenschappelijk taal met medeleerlingen uit andere landen. EIO-2.3.2	Ik beheers een gemeenschappelijke taal op afdoende wijze om binnen verschillende interculturele gebeurtenissen en bijeenkomsten verschillende stijlen van communicatie te gebruiken. EIO-2.4.2	Ik kan impliciete en expliciete bedoelingen herkennen en interpreteren in mijn eigen communicatie of die van anderen, in een gemeenschappelijke taal. EIO-2.5.2	Ik kan in een gemeenschappelijke taal over controversiële internationale kwesties discussiëren met mensen van andere achtergronden, terwijl ik de verschillen in normen en waarden erken. EIO-2.6.2
	Ik kan in verbinding komen met mede-Europeanen en mensen uit andere delen van de wereld. EIO-2.1.3	Ik kan respect tonen (verbaal en non-verbaal) voor de mening van mensen van een verschillende culturele achtergrond. EIO-2.2.3	Ik kan in een multiculturele groep praten over hoe stereotypen en discriminatie werken, EIO-2.3.3	Ik kan me tijdens een bezoek in het buitenland aanpassen aan andere manieren van communicatie, zonder dat ik mijn eigen identiteit opgeef. EIO-2.4.3	Ik ben zelfverzekerd in mijn communicatie met anderen in een gemeenschappelijke taal en (ook al maak ik fouten) probeer (ik) mij steeds te verbeteren. EIO-2.5.3	Ik voel me gemotiveerd en voorbereid om initiatief te nemen voor verdere studie en werk in een Europese of internationale omgeving. EIO-2.6.3

Credit level:	1	2	3	4	5	6
Domein EIO-3 Ik kan constructief samenwerken met 'medeleerlingen van andere landen aan een gemeenschappelijk thematisch taak of project.	Ik ken locaties en uitdrukkingen van een gemeenschappelijke erfenis (Europese of mondiaal) in mijn land en in het land van de partnerscholen. EIO-3.1.1	Ik kan met leerlingen van partnerscholen informatie vinden en vergelijken over geselecteerde consumentenzaken (zoals prijs niveaus of het beschermen van consumentenrechten) en deze informatie met mijn medeleerlingen vergelijken. EIO-3.2.1	Ik kan met leerlingen van partnerscholen informatie over onze landen betreffende nationale opvattingen over Europese en internationale onderwerpen vinden en vergelijken. EIO-3.3.1	Ik weet welke kwesties niet kunnen worden opgelost op een nationale schaal, en onderzoek samen met leeftijdsgenoten de Europese en mondiale aspecten van een dergelijke kwestie in verschillende landen. EIO-3.4.1	Ik begrijp hoe nationale en/of internationale beslissingen de gedeelde doelen (zoals de Millennium Ontwikkelingsdoelen, duurzaamheid, enz.), beïnvloeden en hoe deze worden gezien, zowel in mijn land als in dat van de partnerschool. EIO-3.5.1	Samen met mijn buitenlandse medeleerlingen, kan ik erachter komen en discussiëren over het waar en hoe ik mijn studie internationaal zou kunnen voortzetten. EIO-3.6.1
	Ik kan e-mail gebruiken om mezelf en mijn interesses en hobby's te presenteren en dezelfde informatie van mijn medeleerlingen in andere landen vragen. EIO-3.1.2	Ik ben internationaal computervaardig, en kan het internet gebruiken om te chatten, forums te bezoeken en zoekopdrachten uit te voeren binnen een gemeenschappelijk project met buitenlandse medeleerlingen. EIO-3.2.2	Ik kan offline en online afspraken maken over, en mij houden aan, een gezamenlijke gedragscode voor uitwisselingen met partnerleerlingen in het buitenland. EIO-3.3.2	Ik kan, samen met leerlingen van buitenlandse partnerscholen, taken uitvoeren en evalueren, in face-to-face vergaderingen (in persoon of via video-gesprekken). EIO-3.4.2	Ik kan actief deelnemen aan het plannen en runnen van een nieuw project met leerling- of docentengroepen uit andere landen. EIO-3.5.2	Ik kan actief een bijdrage leveren aan het projectmanagement en de administratie van internationale activiteiten in een onderwijsomgeving. EIO-3.6.2
	Ik toon interesse en respect voor anderen in Europa en de rest van de wereld. EIO-3.1.3	Ik ben me bewust dat het gedrag van mensen uit andere culturen zou kunnen voortvloeien uit andere normen en waarden dan de mijne. EIO-3.2.3	Door meningen uit te wisselen met leerlingen uit andere landen leer ik verschillende standpunten over Europese en internationale zaken. EIO-3.3.3	Ik kan de problemen aan die zich voordoen tijdens samenwerking met leerlingen en docenten uit andere landen. EIO-3.4.3	Ik neem het initiatief voor een individueel leermoment (zoals een cursus of stage) in het buitenland en organiseer dit ook zelf. EIO-3.5.3	Ik neem actief deel aan debatten, simulaties of andere evenementen in het publieke domein binnen Europa en in de rest van de wereld. EIO-3.6.3

Credit level:	1	2	3	4	5	6
Domein EIO-4 Ik kan in informeel en werkgerelateerde verbanden werken en leren en ondernemerschap in een Europese of internationale omgeving aantonen.	Ik erken dat ik constant aan het leren ben, ook buiten mijn schoolomgeving. EIO-4.1.1	Ik ben me ervan bewust dat ik mijn informele leerervaringen in mijn formele opleiding kan gebruiken. EIO-4.2.1	Ik weet hoe ik basis aspecten van mijn internationale informele leren kan gebruiken om mijn formele leerproces te ondersteunen. EIO-4.3.1	Ik kan samen met een medeleerling reflecteren op mijn informele leren en nieuwe leerdoelen formuleren. EIO-4.4.1	Ik kan ervoor zorgen dat mijn informele leerresultaten vertaald worden naar formele erkenning in het binnen- of buitenland. EIO-4.5.1	Ik kan mijn eigen leerdoelen formuleren en mijn eigen leeromgeving creëren. EIO-4.6.1
	Ik ben me bewust van de waarde van werk/school-gerelateerde programma's voor mijn toekomst. EIO-4.1.2	Ik kan actief deelnemen in een werkgerelateerde programma - virtueel en in persoon. EIO-4.2.2	Ik gebruik mijn internationale werkgerelateerde leerervaringen om mijn formele leerprogramma en mijn internationale besef te ondersteunen. EIO-4.3.2	Ik kan met volwassenen als professionele collega's reflecteren op mijn werkgerelateerde leerresultaten en nieuwe leerdoelen bepalen. EIO-4.4.2	Ik gebruik werkgerelateerde leerresultaten om formele erkenning te ondersteunen. EIO-4.5.2	Ik gebruik werkgerelateerd leren om diepgaand en onafhankelijk onderzoek op te zetten. EIO-4.6.2
	Ik ben bereid om in teamverband aan nieuwe ideeën te werken. EIO-4.1.3	Ik kan helpen om simpele problemen op te lossen, individueel en in teamverband te werken, ik kan helpen om beslissingen te nemen en ik kan hulpbronnen die voor mij beschikbaar zijn benutten. EIO-4.2.3	Ik kan van gelegenheden gebruik maken om creatief te zijn, ideeën te ontwikkelen die van waarde zijn voor mezelf en anderen. EIO-4.3.3	Ik kan ideeën ontwikkelen in een internationale context en deze ideeën omzetten naar effectieve plannen en dit plan met succes uitvoeren. EIO-4.4.3	Ik kan ideeën omzetten naar activiteiten, de risico's die hierbij horen omschrijven en de juiste acties nemen om deze risico's te vermijden. EIO-4.5.3	Ik ontwikkel concepten, neem risico's en begrijp de ethische, ecologische en economische gevolgen die het gevolg zijn van mijn keuzes. EIO-4.6.3

Bijlage 6: Definiëring begrippen

- **Internationaliseren:** het integreren van een internationale dimensie in de leeromgeving en/of lesinhoud en geeft iedere leerling en student de kans om internationale competenties te verwerven die nodig zijn om te leren, leven en werken in een interculturele samenleving en internationale arbeidsmarkt (Nuffic, 2018). Internationale ervaring moet bijdragen aan het opdoen van concrete competenties, zoals interculturele, internationale, professionele en 21^e-eeuwse vaardigheden.
- **Internationale competenties:** de oriëntatie, kennis en vaardigheden die je in staat stellen om te communiceren, samen te werken en te reflecteren in uiteenlopende internationale contexten in binnen- en buitenland (Nuffic, 2018). Internationale competenties zijn op te delen in drie onderdelen:
 - **Interculturele competenties:** de kennis, houding en vaardigheden die nodig zijn in de omgang met mensen van andere (talige- & culturele) achtergronden (Nuffic, 2018).
 - **Internationale oriëntatie:** Bekendheid met internationale thema's en instanties en internationale perspectieven op vak en beroep (Nuffic, 2018).
 - **Persoonlijke ontwikkeling:** persoonlijke eigenschappen die zowel nodig zijn als versterkt worden in interculturele en internationale contexten (Nuffic, 2018).
- **Internationaliseringsactiviteiten:** alle activiteiten die bijdragen aan internationalisering. Dit kan zijn in de les, buiten de les of buiten school. Nuffic (2018) maakt onderscheid tussen verschillende vormen van internationalisering. De drie voornaamste vormen van internationalisering in het onderwijs, waar de meeste activiteiten onder vallen, zijn mobiliteit, curriculum en talen. Wat onder deze vormen van internationalisering wordt verstaan is weergegeven in het model van Nuffic.
- **Burgerschap:** respect voor en kennis van de basiswaarden van de Nederlandse democratische rechtsstaat en de mensenrechten, en sociale en maatschappelijke competenties die leerlingen in staat stellen om deel uit te maken van en bij te dragen aan de samenleving (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2018).
- **Wereldburgerschap:** een bewustzijn dat zich uitstrekt tot buiten de grenzen van de lokale, nationale gemeenschap, inzicht in internationale ontwikkelingen, empathie met en respect voor mensen uit andere delen van de wereld, reflectie op de vele verbanden tussen de persoonlijke situatie en de omstandigheden elders, en de bereidheid daar conclusies aan te verbinden. (Beneker et al, 2009)
- **21^e-eeuwse vaardigheden/future skills:** generieke vaardigheden en daaraan te koppelen kennis, inzicht en houdingen die nodig zijn om te kunnen functioneren in en bij te dragen aan de 21^e-eeuwse samenleving (Stichting Leerplan Ontwikkeling, 2014). Welke competenties dit zijn is weergegeven in het model van Stichting Leerplan Ontwikkeling.

Bijlage 7: Interviewschema

Interview coördinator Internationalisering
1. Kunt u wat meer vertellen over [school]? - Wat voor leerlingen zitten hier op school? - Wat vindt [school] belangrijk om haar leerlingen mee te geven? - Hoe ziet het onderwijs op [school] eruit? Evt. gerichte vragen: - AMS is een christelijke school. Hoe komt dat tot uiting? - SCE heeft ook een afdeling Eerste Opvang Anderstaligen. Wat voor invloed heeft dat op jullie school?
2. Wat is de reden dat [school] is gestart met internationalisering en wereldburgerschap? - Wat hopen jullie daarmee te bereiken? - Waarom vinden jullie dat belangrijk?
3. Hoe willen jullie dat jullie leerlingen de school verlaten? - Wat voor vaardigheden en competenties hebben jullie leerlingen ontwikkeld als ze [school] als wereldburger verlaten? - Hoe staan ze dan in de wereld?
4. Hoe beogen jullie deze competenties te ontwikkelen? - Hoe ziet de opzet/structuur t.a.v. internationalisering en wereldburgerschap er op [school] uit? - Welke internationaliseringsactiviteiten worden er op [school] georganiseerd? (nu en in de nabije toekomst) - Hoe zien deze activiteiten eruit? NB: Vraag naar overzicht van activiteiten indien aanwezig.

Bijlage 8: Observatieschema

Observatieschema		
Internationalisering:		
Beoogde competenties:	- - - - - - - - -	
Activiteit		
Soort activiteit:	Curriculum/Talen/Mobiliteit	
Leerroute/leerjaar	Basis/kader/gl/mavo (leerjaar 1 t/m 4)	
Leerdoel voor specifieke activiteit:		
Observaties	Gedragsvoorbeelden:	Competenties:
<i>Docent (D), Leerling (L), Observator (O),</i>		

Bijlage 9: Formulier zorgvuldig omgaan met proefpersonen

formulier

Zorgvuldigheidsmaatregelen onderzoek door studenten Toegepaste Psychologie

Project / vak / studieonderdeel:	Afstuderen
Docent / coach:	Lynette Germes
Onderwerp:	Wereldburgerschap in het vmbo
Begin- en eindtijd van het onderzoek:	Februari – juli 2019
Beschrijving van het onderzoek (kort maar volledig):	Er zal onderzoek worden gedaan naar de situatie omtrent internationalisering en wereldburgerschap in het vmbo: wat voor internationaliseringsactiviteiten worden er georganiseerd en in hoeverre dragen zij bij aan de ontwikkeling van wereldburgerschap?

Ondergetekende(n) verklaart (verklaren) zonder voorbehoud en naar waarheid bijgaand formulier te hebben ingevuld in verband met in het kader van de opleiding Toegepaste Psychologie uit te voeren onderzoek.

Naam van de student(en):	Handtekening:
Jitske Boomsma	

Datum: 6 juni 2019

	Aankruisen indien van toepassing	Beantwoord vragen als in de vorige kolom het vakje met → is aangekruist.	Kan hier redelijkerwijs toch nog schade uit ontstaan? (kruis het juiste vakje aan) C	
1. Privacy / anonimiteit			Nee	Ja
1.1 Ken je de naam van proefpersonen? Heb je adresgegevens?	Nee ↙	Ja → X	Hoe is de anonimiteit gegarandeerd? (Denk aan het niet opnemen van persoonlijke gegevens in een verslag, het veranderen van namen en gegevens enzovoort.) Wanneer worden de gegevens vernietigd en wie is daar verantwoordelijk voor? Als naam van proefpersoon of een bedrijf of dergelijke tóch wordt gepubliceerd, geven de betrokkenen daar dan expliciet toestemming voor? Alle gegevens worden geanonimiseerd verwerkt. De documenten (mailcontact/ontvangen stukken) waarin nog persoonlijke gegevens staan worden nadien vernietigd door de onderzoeker.	
1.2 Ken je het e-mailadres van de proefpersonen?	Nee ↙	Ja → X	Hoe zorg je ervoor dat het adres uit je adressenlijst verdwijnt (sent items, contactpersonen, inbox, andere mappen enzovoort), o.a. met het oog op spam / verspreiding van virussen? (Verder als bij 1.1) Er is via mail contact gelegd met proefpersonen. Dit is gedaan met een Nuffic-emailadres welke na afloop het onderzoek niet meer beschikbaar zal zijn. De ICT- afdeling van Nuffic handelt dit verder af.	
1.3			X	

Beschik je over (andere) persoonlijke gegevens?	Nee ↙	Ja → X	Zijn deze gegevens nodig? Waarom? (Verder als bij 1.1) In sommige gevallen is er (met toestemming) contact gelegd via de telefoon. Deze gegevens zullen na afloop van het onderzoek verwijderd worden door de onderzoeker.		
1.4 Komen proefpersonen op foto of op beeld- of geluidband te staan?	Nee ↙	Ja → X	Zijn proefpersonen hiervan vooraf op de hoogte? Wie krijgen dit materiaal te zien / horen? Geven proefpersonen hier nadrukkelijk toestemming voor? (Verder als bij 1.1) Er is geen gebruik gemaakt van opname apparatuur. Echter is er wel een foto gemaakt voor op het voorblad. Op deze foto zijn proefpersonen niet herkenbaar in beeld gebracht.	X	
1.5 Wordt er gewerkt met bekenden van de onderzoekers?	Nee X ↙	Ja →	Bestaat de mogelijkheid van rolverwarring? Zijn er problemen denkbaar op het gebied van privacy of bijvoorbeeld strijdigheid van belangen en de verhouding die kan ontstaan door een lastige testuitslag? Wat wordt er gedaan om deze problemen te voorkomen? Welke alternatieve oplossingen zijn overwogen en waarom zijn die niet toegepast?		

2. Informatie en toestemming					
2.1 Wordt proefpersonen expliciet om toestemming gevraagd?	Ja X ↙	Nee →	Waarom niet?		
2.2					

Worden proefpersonen vooraf op de hoogte gebracht van het doel van het onderzoek / de interventie?	Ja X ⬇	Nee ➔	Waarom niet? Worden proefpersonen achteraf op de hoogte gebracht?		
2.3 Wordt proefpersonen naar waarheid duidelijk gemaakt wie de opdrachtgever is / welke belangen de opdrachtgever heeft?	Ja X ⬇	Nee ➔	Waarom niet? Worden proefpersonen achteraf op de hoogte gebracht?		
2.4 Kunnen proefpersonen deelname weigeren?	Ja X ⬇	Nee ➔	Waarom niet?		
2.5 Kunnen proefpersonen op elk moment stoppen / van verdere medewerking afzien?	Ja X ⬇	Nee ➔	Waarom niet?		
2.6 Wordt het proefpersonen duidelijk gemaakt in welke rol je met ze werkt? (Bijvoorbeeld om van te leren, als medewerker voor een opdrachtgever)	Ja X ⬇	Nee ➔	Waarom niet? Worden proefpersonen achteraf op de hoogte gebracht?		
2.7 Wordt proefpersonen de mogelijkheid geboden op de hoogte te worden gebracht van uitkomsten / resultaten?	Ja X ⬇	Nee ➔	Waarom niet?		
2.8 Wordt aan proefpersonen onjuiste informatie verstrekt over de opdrachtgever, het doel van het onderzoek of dergelijke.?	Nee X ⬇	Ja ➔	Waarom? Worden proefpersonen achteraf op de hoogte gebracht?		
2.9 Zijn (sommige) proefpersonen minderjarig?	Nee ⬇	Ja X ➔	Is toestemming geregeld met ouders/verzorgers? Zo nee, waarom niet? Er is geen toestemming van de ouders geregeld. Het onderzoek werd uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van de school en werd uitgevoerd onder	X	

			schooltijd.		
2.10 Zijn (sommige) proefpersonen wilsonbekwaam?	Nee X ↙	Ja →	Is toestemming geregeld met eventuele andere verantwoordelijken? Zo nee, waarom niet?		
2.11 Is er een protocol gemaakt waarin staat hoe en in welke bewoordingen proefpersonen over de punten 2.1 tot en met 2.8 op de hoogte worden gebracht?	Ja →		Voeg het protocol bij.		
		Nee → X	Waarom niet? Het contact is redelijk informeel verlopen, passend bij de sfeer binnen het netwerk.		

3. Mogelijke schadelijke effecten					
3.1 Is er tijdens het onderzoek sprake van misleiding van proefpersonen?	Nee X ↙	Ja →	Waarom is dit nodig? Wat is de aard van de misleiding? Wanneer en hoe worden proefpersonen op de hoogte gebracht (debriefing)?		
3.2 Kan de proefpersoon door deelname geestelijk, sociaal, fysiek of andere nadeel ondervinden? Denk hierbij <i>onder andere</i> aan bewustwording van iets onaangenaams, in verlegenheid, frustratie of stress worden gebracht, het ongewenst bekend worden van uitkomsten enzovoort.	Nee X ↙	Ja →	Welke nadelen zijn denkbaar? Wat wordt er gedaan om deze nadelen te voorkomen? Wat om de schade te beperken? Zijn proefpersonen hiervan vooraf op de hoogte?		
3.3 Kunnen er groeperingen (denk ook aan kwetsbare groepen / minderheden) door deelname aan of bijvoorbeeld uitkomsten van onderzoek of publiciteit erover ervan nadeel ondervinden?	Nee X ↙	Ja →	Welke nadelen zijn denkbaar? Wat wordt er gedaan om deze nadelen te voorkomen? Wat om de schade te beperken? Zijn proefpersonen hiervan vooraf op de hoogte?		

3.4 Kunnen organisaties en dergelijke (bijvoorbeeld school of woningbouwcorporatie die er 'slecht' van afkomt) nadelen ondervinden van de uitkomsten van of publiciteit rond het onderzoek?	Nee X ⬅	Ja ➔	Welke nadelen zijn denkbaar? Wat wordt er gedaan om deze nadelen te voorkomen? Wat om de schade te beperken? Zijn proefpersonen hiervan vooraf op de hoogte? Zijn betreffende organisaties hiervan op de hoogte?		
3.5 Kunnen er op basis van het onderzoek beslissingen worden genomen (door bijvoorbeeld opdrachtgever) die nadelig kunnen zijn voor bepaalde (groepen) mensen?	Nee X ⬅	Ja ➔	Welke beslissingen kunnen voor wie nadelig zijn? Wat wordt er gedaan om deze nadelen te voorkomen? Wat om de schade te beperken? Zijn proefpersonen hiervan vooraf op de hoogte? Zijn andere betrokkenen hiervan op de hoogte?		
3.6 Kunnen uitkomsten / testuitslagen schokkend / naar zijn voor de betrokkene?	Nee X ⬅	Ja ➔	Worden er vooraf afspraken gemaakt over de bespreking van de uitkomsten / uitslagen? Is er de mogelijkheid van opvang, nazorg of doorverwijzing geregeld?		

4. Afweging voor- en nadelen					
Als er in het voorgaande zaken zijn waarmee proefpersonen of anderen te kort kan worden gedaan, staan daar wellicht voordelen van het onderzoek tegenover (verbetering van de situatie van mensen, onderwijs-/leerdoeleinden, verdiensten e.d.). Zijn er zulke voordelen?	Ja X	Nee ➔	Welke voordelen zijn dat? In hoeverre wegen de nadelen op tegen deze voordelen?		

Bijlage 10: Ruwe data Ichthus College

Interview coordinator Internationalisering – Ichthus College
1. Kunt u wat meer vertellen over Ichthus College Veenendaal? - Wat voor leerlingen zitten hier op school? - Wat vindt het Ichthus College belangrijk om haar leerlingen mee te geven? - Hoe ziet het onderwijs op Ichthus College eruit? - Wat is uniek aan het Ichthus College?
<i>Leerlingen van het Ichthus College komen veelal uit Veenendaal en buitenaf. Het zijn met name blanke leerlingen.</i> <i>Ichthus is een orthodox christelijke school en veel leerlingen (of hun ouders) kiezen ook op die reden voor het Ichthus College. Zij vinden het belangrijk dat een school de christelijke identiteit heeft en naleeft. Maar er zijn ook leerlingen die niet gelovig zijn, en waarvan ouders alsnog graag willen dat hun kind er iets van mee krijgt. Dit gaat dan met name om orde en veiligheid. Dat vinden wij heel belangrijk. Dit leidt soms wel tot iets meer regels (bijvoorbeeld dagopening met een stuk uit de Bijbel).</i> <i>Daarnaast zij de christelijke waarden, respect hebben voor een ander en er zijn voor een ander erg belangrijk. Wij geven ook extra kansen. Ichthus is echt een kansenschool. Bijvoorbeeld als een leerling eigenlijk een cito-score heeft wat net niet hoog genoeg is, dan geven wij ze de kans om het te proberen. Sommige leerlingen komen later tot bloei.</i> <i>De mavo telt ongeveer 500 leerlingen dit jaar, maar mavo is groeiende.</i>
2. Wat is de reden dat Ichthus College Veenendaal is gestart met internationalisering en wereldburgerschap? - Waarom vinden jullie dat belangrijk? - Wat hopen jullie daarmee te bereiken?
<i>De persoonlijke ontwikkeling/vorming, die komt kijken bij internationalisering vinden wij erg belangrijk.</i> - <i>We vinden het belangrijk dat leerlingen respect hebben voor mensen om hen heen, ook al zijn dit mensen van andere culturen/geloven. Dat iets anders is, betekent niet dat het verkeerd is. Het is ook wel eens goed voor leerlingen om uit hun christelijke bubbel te komen.</i> - <i>Veel leerlingen vinden het best spannen om op uitwisseling te gaan. Maar het is ook goed om te leren dat dingen soms moeilijk en spannend zijn, maar dat je ze alsnog moet doen. Achteraf zullen ze inzien dat het toch heel leuk en leerzaam kan zijn. Soms moet je over een drempel heen, gewoon doen.</i> - <i>Leerlingen leren zo wat hun sterke en wat hun minder sterke kanten zijn.</i>

- Een uitwisseling naar Duitsland of op Schiphol vreemden aanspreken in het Engels, kan best spannend zijn. Leerlingen leren zo hoe ze om kunnen gaan met een spannende of onzekere situatie. Zij leren dat en hoe je je hier op voor kunt bereiden (bijvoorbeeld door vooraf whatsapp contact te hebben met de Duitse uitwisselingsstudent, door op te zoeken wat het programma is en waar je precies zult verblijven, of door vooraf vragen op te stellen in het Engels).
- Een internationale ervaring zorgt er veelal voor de leerlingen zichzelf beter leren kennen. Leerlingen van het Ichthus College Veenendaal bevinden zich vaak onder gelijk denkenden (christelijk). Het kan heel waardevol zijn om hen eens een ander perspectief te bieden, omdat het leerlingen ook doet beseffen waar zij zelf voor staan, en hoe zich dat verhoudt tot anderen (school/land): wat vind ik belangrijk? En waarom doe ik iets anders dan een Duitse scholier?

De wereld, inclusief de arbeidsmarkt voor mbo, wordt steeds internationaler. Het is daarom belangrijk dat leerlinge bepaalde vaardigheden ontwikkelen.

Dit alles is voor vmbo-leerlingen net zo belangrijk en waardevol als voor havo/vwo leerlingen: Binnen het vmbo lijkt het soms minder vanzelfsprekend om een uitwisseling o.i.d. te organiseren. Ook bij leerlingen zelf ontbreekt soms het vertrouwen dat ze zoiets wel degelijk ook kunnen. Het Ichthus College zegt heel duidelijk: Iedereen doet mee. Zij gaan uit van gelijkwaardigheid. Iets wat je ook terug ziet in de indeling van de school, waar alle niveaus door elkaar heen lopen en les hebben: 'We willen ook graag dat ze met elkaar in contact komen'. Tijdens de jaarlijkse reis naar (in dit geval) Armenië, mogen 11 leerlingen mee, van vwo, havo en vmbo. Uitgangspunt is opnieuw 'Iedereen doet mee'

Leerlingen krijgen ook een certificaat. Het kan niet anders dat daar naar gevraagd wordt als ze over een paar jaar beginnen met solliciteren. Dan kunnen ze vertellen wat ze allemaal gedaan hebben. Het kan tijdens een sollicitatiegesprek als aanleiding dienen om te vertellen wat ze geleerd hebben.

3. Hoe willen jullie dat jullie leerlingen de school verlaten?

- Wat voor vaardigheden en competenties hebben jullie leerlingen ontwikkeld als ze Ichthus College als wereldburger verlaten?
- Hoe staan ze dan in de wereld?

- Respect
- Inlevingsvermogen
- Ander perspectief/attitude richting de wereld: anders is niet verkeerd
- Zelfstandigheid
- Vrijmoedigheid
- Aanpassingsvermogen
- Samenwerken
- Praktische benadering: wat wil ik, en wat is mijn leertraject om daar te komen?

4. Hoe beogen jullie deze competenties te ontwikkelen?

- Hoe ziet de opzet/structuur t.a.v. internationalisering en wereldburgerschap er op [school] uit?
- Welke internationaliseringsactiviteiten worden er op [school] georganiseerd? (nu en in de nabije toekomst)
- Hoe zien deze activiteiten eruit?

Per leerjaar is er minstens één internationale activiteit buiten de lessen om:

Jaar 1: Brussel expeditie + AZC bezoek, gastsprekers, projecten over het buitenland

Jaar 2: Schiphol + Globaland

Jaar 3: Uitwisseling + Taaldorp

Jaar 4: Waarschijnlijk wordt dat een bezoek aan het Humanity House

Deze activiteiten zijn ook gekoppeld aan bepaalde vakken (zie overzicht activiteiten). Daarbij wordt er in elke les iets gedaan met internationalisering.

Docenten bedenken zelf een opdracht en geven hier vorm aan. Ook zijn er mogelijkheden om een stage in het buitenland te doen, of een meeloop dag op een andere school in het buitenland. Hier wordt nog geen gebruik van gemaakt.

Internationaliseringsactiviteiten – Ichthus College	
Internationalisering:	Op het Ichthus College is internationaal leren voor alle leerlingen in de onderbouw verplicht. In de bovenbouw kunnen leerlingen kiezen of zij verder gaan voor hun senior-certificaat. Het Ichthus heeft een aantal losse activiteiten, maar probeert zoveel mogelijk internationale opdrachten te implementeren in de reguliere lessen.
Beoogde competenties:	- Uit de bubbel - Kennismaken met diversiteit - Respect - Anders is niet verkeerd - Inlevingsvermogen - Omgaan met onzekerheid - Nieuw perspectief bieden - Op zoek naar verbinding - Communiceren in een internationale context - Samenwerken in een internationale context - Leerlingen leren waar ze voor staan en hoe zich dat verhoudt tot anderen - Over een drempel heen gaan - Leerlingen leren zichzelf beter kennen: Wat kan ik en wat kan ik minder goed? - Vrijmoedigheid - Aanpassingsvermogen - Praktische benadering: wat wil ik, en wat is mijn leertraject om daar te komen? - Samenwerken
Gedragsobservaties – Globaland	
Activiteit:	Een tweedaags vakoverstijgend onderwijsproject van Cross Your Borders, waarbij leerlingen hun eigen land moeten besturen en leren beslissingen te nemen op nationaal en internationaal niveau. Zij gaan op interactieve wijze aan de slag met mondiale ongelijkheid. Er is een deel van dit onderwijsproject bijgewoond, waar onder: een situatie waarin leerlingen hun land besturen en moeten samenwerken met andere landen; een situatie waarbij leerlingen aan de hand van filmpjes vragen beantwoorden en het gesprek aangaan over bijvoorbeeld kinderprostitutie, kinderarbeid, HIV, kindsoldaten et cetera; het moment waar gereflecteerd wordt op de gehele activiteit.
Soort activiteit:	Curriculum: burgerschapsonderwijs

Leerroute/leerjaar:	Mavo, leerjaar 2	
Leerdoel voor specifieke activiteit:	Naast veel kennis doen leerlingen verschillende competenties op, zoals zelfstandig werken in groepen, brainstormen en discussiëren, creatief denken en werken, keuzes maken en reflecteren (Globaland, z.d.)	
Observaties:	Gedragsvoorbeelden:	Competenties:
<i>Docent (D), Leerling (L), Leerlingen (LL), Observator (O), Begeleider (B)</i>	<u>Leerlingen beantwoorden vragen n.a.v. filmpjes over sociale ongelijkheid</u>	→ Kennis van internationale maatschappelijke onderwerpen
	Reacties n.a.v. filmpje over kindsoldaten: L: 'Dat hij zo jong al iemand vermoorde.' L: 'Zij hebben er gewoon niks over te zeggen.'	Empathisch Empathisch
	Reactie n.a.v. filmpje over kinderprostitutie: L: 'Ze worden niet als mensen behandeld, terwijl dat wel zou moeten. Ik vind dat ze niet echt de rechten hebben.' L: 'Dat gebeurt ook in Amsterdam.' B: 'Wie kent er Stichting Free a Girl?' L: 'Mijn zus werkt ook met zulke dingen.'	Empathisch, Macht en inspraak
	Reacties n.a.v. filmpje over kinderarbeid: L: 'Zij heeft ook een droom, en zij kan dat niet worden. En wij wel.' L: 'Hoe ze woont.' L: 'Ze heeft geen goede toekomst.' B: Hoe is dat bij ons geregeld? L: 'Leerplichtig'	Kritische houding ten opzichte van je eigen positie thuis, en in de wereld en de positie van anderen; Reflectief; Empathisch; Zelfbewust
	Reacties n.a.v. filmpje over project om hygiëne te verbeteren: L: 'Wij hebben zeep en kunnen onze handen elke dag wassen, en zij hebben dat niet. Ze waren al blij met een stukje zeep.' L: 'Wat is hiv?'	Kritische houding ten opzichte van je eigen positie thuis, en in de wereld en de positie van anderen Nieuwsgierig
	*Leerlingen kijken aandachtig naar de filmpjes, en discussiëren in groepen over het juiste	Nieuwsgierig

	antwoord. Ze stellen veel vragen, en doen actief mee (vingers, en door de klas antwoorden), ook als er geen punten voor het spel mee kunnen worden verdiend* <u>Tijdens het spel (geld verdelen):</u> O: 'Waarom moeten jullie nu samenwerken met die andere landen dan?' L: 'Dan krijg je meer punten. Als je samenwerkt op bepaalde dingen, verdien je meer punten.' O: 'En waarom is dat dan zo?' L: 'Bijvoorbeeld met natuur. Je kunt wel heel veel geld uitgeven aan het milieu, maar als je burens dat niet doen helpt het alsnog niet. Je krijgt ook hun afval. Dus je moet wel samenwerken' <u>Eindevaluatie:</u> B: 'Hoe vonden jullie het om een land te besturen?' L: 'We hadden weinig geld. Dat was best vervelend met handelen en verdelen. ' B: 'Bij welke groep was de bevolking wel eens boos?' L: 'Wij hadden ze te veel belasting laten betalen. Het was niet eerlijk dat de regering zoveel kreeg.' B: 'Wat gebeurt er als je geen geld geeft aan een ministerie?' L: 'Dat kan niet. Dan kunnen ze ook niks.' B: 'Hoe zou het er hier op school uit zien als je geen geld geeft aan onderwijs?' L: 'Geen computers.' B: 'Wat moet een school allemaal betalen?' L: 'Docenten.' B: 'Wie heeft er wel eens iets gedaan voor het goede doel/voor een betere wereld?' L: 'Ik ga naar Armenië, mensen helpen. Expeditie.' B: 'Zijn er mensen die zelf meer zouden willen doen voor een betere wereld?' *geen vingers* L: 'Je gaat wel beter nadenken over wat je koopt en hoe het gemaakt is.' B: 'Wat vonden jullie van Globaland?' L: 'Veel creativiteit en economie.' L: 'Zitten veel vakken in verwerkt.'	Macht en inspraak Democratische cultuur Macht en inspraak Vrijheid en gelijkheid Maatschappelijk betrokken Verantwoordelijk (-) Verantwoordelijk Creatief
--	---	---

	B: 'Wat hebben jullie geleerd?' L: 'Je leert hoe andere mensen in een ander land leven.' L: 'Je leert je eigen land opbouwen.' L: 'Economische verdeling en het resultaat daarvan.' L: 'Geld verdelen.' L: 'Samenwerken.' L: 'Dat veel mensen in armoede leven.' L: 'Je gaat je afvragen waarom je iets doet. Anders kijken naar eten en wat je hebt.' B: Heb wel het gevoel dat zij al veel verder zijn in vergelijking met andere scholen. Ze weten meer en je merkt dat ze al op een bepaalde manier denken.	(Algemene) kennis van eigen en andere landen, culturen en gewoontes Macht en inspraak Samenwerken (in internationale teams) Betrokken; Kritische houding ten opzichte van je eigen positie, thuis en in de wereld, en in de positie van anderen
Gedragsobservaties – Schipholdag		
Activiteit:	Schiphol dag (natuurkunde, economie, Engels): leerlingen brengen een bezoek aan de internationale luchthaven Schiphol. Zij krijgen een tour achter de schermen en kijken zo een inkijkje in wat er allemaal gebeurt op de luchthaven en wat voor werk er allemaal te doen is. Daarnaast maken zij voor verschillende vakken opdrachten op Schiphol: - Natuurkunde: leerlingen zoeken a.d.h.v. vluchtnummers informatie op over een vlucht (vertrek- en aankomsttijd, afstand en luchtvaartmaatschappij) en gaan zo aan de slag met de gemiddelde snelheid per km. - Economie: leerlingen gaan naar een grenswisselkantoor op Schiphol en maken een foto van de wisselkoers op dat moment. Zij zoeken op hoe duur bijvoorbeeld een cappuccino bij de Starbucks is in een andere valuta. - Engels: leerlingen maken een filmpje waarin zij in het Engels toeristen interviewen. De leerlingen hebben van tevoren vragen voorbereid. Leerlingen mogen een thema (bijvoorbeeld eten) kiezen voor hun interview en maken een vergelijking van hoe dit in Nederland is en in het herkomst land van de toerist.	
Soort activiteit:	Curriculum:	
Leerroute/leerjaar:	Mavo, leerjaar 2	
Leerdoel voor specifieke activiteit:	Je bewegen in een internationale omgeving Over drempels gaan - Natuurkunde: leren over gemiddelde snelheid per km. - Economie: leren omrekenen - Engels: gespreksvaardigheid	

	L: 'Ja, maar dan moet je het wel allemaal verstaan wat ze zeggen.' L: 'Ik vind natuurkunde het leukst.' O: 'En wat vind je daar zo leuk aan?' L: 'Leuk om uit te zoeken waar ze allemaal heen gaan, hoe lang ze erover doen en zo.' O: 'En hebben jullie nog interessante mensen gesproken?' L: 'Ik had iemand uit Frankrijk, wie zijn vlucht was gecancelled. Dat was wel balen, want zijn familie was al wel in Frankrijk. En hij zou vanavond om 22.00 uur pas vliegen.' L: 'Ik had een man uit India, en het was super interessant, want hij zag er meteen ook heel anders uit. Hij had zo'n tulband om. Ik deed het over eten, heel heet eten hebben ze daar.' L: 'Mijne waren Brits, maar die hadden een heel erg accent, dus dat was soms lastig om te verstaan.' O: 'Wel gek om zomaar op mensen af te stappen lijkt me.' L: 'Eerst was het even wennen, maar daarna ging het wel.' L: 'Eerst was het een beetje ongemakkelijk. Daarna wende het wel.' L: 'Ik vond het wel leuk.' Tijdens de excursie achter de schermen bij Schiphol. L: 'Waar gaan we dan heen?' L: 'Achter de schermen, dus waarschijnlijk naar de reparatieruimte voor vliegtuigen. Dit is sowieso de eerste keer dat ik op een vliegveld ben, en dan mag ik meteen achter de schermen.' O: 'En dan mag je meteen op de VIP tour.' L: 'haha, dat is wel bijzonder.' L: 'Wow, wel gek dat dat kan he, dat je dat allemaal weet (over onderhoud van vliegtuig motoren) *Film wordt afgespeeld; 300000 banen op Schiphol' L: 'Woow, dat is echt veel.' L: 'Ik neem die ene baan!' *Film wordt afgespeeld; hoeveel koffers dagelijks op de lopende band? L: 'Wow, dat is echt veel.' *Bij quizvragen doet iedereen enthousiast mee. Leerlingen roepen antwoorden door de bus*	Taal; Zelfvertrouwen (-) Nieuwsgierig Nieuwsgierig; (Algemene) kennis van eigen en andere culturen; Kennis van andere landen, culturen, religies en gewoontes; Zelfvertrouwen; Zelfredzaam; Taal; Algemene kennis van communicatiestijlen Doorzettingsvermogen Gemotiveerd; Nieuwsgierig Nieuwsgierig Gemotiveerd
--	---	---

	Leerlingen werken in groepjes samen aan opdrachten L: 'Snap jij economie?' L: 'Dat moet je zelf oplossen.' L: 'Maar mijn hele groepje is weg' L: 'Mevrouw, heeft u nog een hamburger gekocht?' D: 'Nee, ik heb een lekker soepje gekocht.' L: 'Ze zou een hamburger kopen en die in haar eigen bakje stoppen.' D: 'Nou dat scheelt in ieder geval weer een paar slaven.'	Verantwoordelijk Kennis van internationale maatschappelijke onderwerpen zoals duurzaamheid
--	--	--

Bijlage 11: Ruwe data Mavo Muurhuizen

Interview coördinator Internationalisering – Mavo Muurhuizen
1. Kunt u wat meer vertellen over Mavo Muurhuizen? - Wat voor leerlingen zitten hier op school? - Wat vindt Mavo Muurhuizen belangrijk om haar leerlingen mee te geven? - Hoe ziet het onderwijs op Mavo Muurhuizen eruit? - Leerlingen op Mavo Muurhuizen houden een portfolio bij. Hoe ziet dat eruit? En wat hopen jullie hiermee te bereiken?
<i>Op Mavo Muurhuizen staat de leerling centraal. We hebben kleine klassen (10-15), zo kunnen we alle leerlingen voldoende aandacht en begeleiding geven. We vinden het belangrijk dat zij zichzelf optimaal ontwikkelen.</i> <i>Dit uit zich bijvoorbeeld in extra herkansingen als dat nodig is, en het bieden van een veilige en vertrouwde leeromgeving.</i> <i>Actief meewerkende leerlingen: Vinden wij heel belangrijk. Leerlingen meer betrokken bij wat er in de school gebeurt en zijn zij meer betrokken bij hun eigen leerproces. Dus dat stimuleren wij.</i> <i>Portfolio: Houden leerlingen gedurende vier jaar bij. Zijn aantal vaste opdrachten, veelal gekoppeld aan competenties, die leerlingen moeten maken. Daarnaast zijn zij vrij om daar in te zetten wat zij belangrijk vinden. Het portfolio wordt ook gebruikt als input voor gesprek met ouders.</i>
2. Wat is de reden dat Mavo Muurhuizen is gestart met internationalisering en wereldburgerschap? - Wat hopen jullie daarmee te bereiken? - Waarom vinden jullie dat belangrijk?
<i>Leerling van Muurhuizen is een leerling van de wereld: zelfbewust, zelfredzaam en zelfverzekerd.</i> <i>Wij zien internationalisering als een onderdeel van voorbereiding op de toekomst. Wij willen leerlingen afleveren die geschikt zijn voor de samenleving waar we naar toe willen. Bijvoorbeeld als leerlingen naar het mbo gaan, gaan zij steeds vaker op buitenlandse stage. Dan moeten zij zich kunnen redden in een internationale omgeving.</i> <i>Het is belangrijk dat leerlingen veilig opgroeien, maar soms groeien zij te veilig op. We willen ze de mogelijkheid bieden om binnen veilige grenzen de wereld te ontdekken.</i> - <i>We willen dat ze ervaren dat het niet eng is om andere mensen te leren kennen, maar dat het juist leuk en interessant is. En dat ze veel hebben geleerd van en over elkaar.</i>

- *Drempels overstappen. Dan ervaren ze ook een soort empowerment, en zullen zij makkelijker nieuwe dingen aanpakken.*
- *Durf je een uitdaging aan te gaan? (bijvoorbeeld een brief in het Engels schrijven naar Afrika)*
- *We willen dat leerlingen groter en opener gaan denken (wij i.p.v. hen).*

We willen dat leerlingen zichzelf leren kennen, en weten wat zij belangrijk vinden:

- *Ik weet waar ik sta in de wereld en wat ik kan bereiken.*
- *Keuzes durven maken voor jezelf*
- *Wie ben ik binnen de wereld?*
- *Wat is mijn invloed/impact op de wereld?*
- *Kritisch richting hetgeen je leeft*

Leerlingen kunnen een Global Citizen-certificaat krijgen via het netwerk. Zo levert het hen, naast de ontwikkeling, ook een nog iets tastbaars op. Het certificaat is een meerwaarde, bijvoorbeeld tijdens een sollicitatie, en is daarnaast ook een afsluiting voor de leerling en een waardering voor de inzet.

3. Hoe willen jullie dat jullie leerlingen de school verlaten?

- Wat voor vaardigheden en competenties hebben jullie leerlingen ontwikkeld als ze [school] als wereldburger verlaten?
- Hoe staan ze dan in de wereld?

- *Kritisch*
- *Zelfbewust*
- *Onderzoekend/nieuwsgierig*
- *Verantwoordelijk (bijv.: plastic flesjes vs. hervulbare flesjes)*
- *Echte open blik*
- *Zelfvertrouwen (om de wereld te ontdekken)*
- *21st century skills*
- *Eigen plekje weten*
- *Goed voorbereid op wat er gaat komen.*
- *Mening vormen*
- *Groei, ontwikkeling doormaken*

4. Hoe beogen jullie deze competenties te ontwikkelen?

- Hoe ziet de opzet/structuur t.a.v. internationalisering en wereldburgerschap er op [school] uit?
- Welke internationaliseringsactiviteiten worden er op [school] georganiseerd? (nu en in de nabije toekomst)

- Hoe zien deze activiteiten eruit?

We zijn nu per vakgroep in kaart aan het brengen wat er zoal gebeurt aan internationalisering en wereldburgerschap. Er is een taakgroep internationalisering om andere collega's te inspireren en stimuleren aan de slag te gaan met wereldburgerschap. Veel docenten zijn zich ook nog niet bewust van hoeveel er al is. Momenteel zijn het nog veel losse activiteiten. We willen graag een leerlijn opzetten, dat het ook meer onderdeel is van het curriculum. Bijvoorbeeld door een bedrijfsbezoek bij een internationaal bedrijf.

Leerjaar 1: Globaland

Leerjaar 2: Brievenproject

Leerjaar 3:

- *Brievenproject*

- *Afrikaproject*

We leggen de verantwoordelijkheid bij de leerlingen zelf. Zij stellen zelf een activiteiten programma op. De invulling ligt bij de leerlingen, er is een coachende rol voor de docent, en de reis is een sluitstuk van het hele traject.

- *Uitwisseling (Stockholm/Sevilla/Zagreb)*

Overig:

- *Goede doelen dag*

Internationaliseringsactiviteiten – Mavo Muurhuizen	
Internationalisering:	Losse projecten (uitwisselingen en Afrika project). Hoewel er in sommige lessen wel aandacht wordt besteed aan sommige thema's, nog niet verweven in het curriculum.
Beoogde competenties:	- Binnen veilige grenzen de wereld ontdekken - Open blik - Van anderen kunnen leren - Zich kunnen bewegen in een internationale omgeving - Kritische houding - Verantwoordelijkheid voor de wereld om je heen - Bewust van eigen impact op de wereld - Wie ben ik binnen de wereld - Weet van maatschappelijke onderwerpen als ecologische voetafdruk en armoedeverdeling. Hier een standpunt over in kunnen nemen - Zelfbewust: ik weet waar ik sta in de wereld en wat ik kan bereiken - Verantwoordelijkheid - Zelfvertrouwen - Ervaren dat het niet eng, maar leuk en interessant kan zijn om andere mensen te leren kennen - Drempels over stappen - Keuzes durven maken voor jezelf - Durven een uitdaging aan te gaan - Groei, ontwikkeling doormaken - Reflecteren - Mening vormen - Mediawijsheid - Digitale vaardigheden - Plannen en organiseren
Gedragsobservaties – Bijeenkomst Afrikaproject	
Activiteit:	Leerlingen die mee gaan op een ervaringsreis naar Afrika met Fairaway van Stichting Cross Your Borders. Leerlingen die deelnemen moeten elk €1500 bij elkaar gesponsord krijgen voor het goede doel. Tijdens bijeenkomsten komen alle deelnemers samen om na te denken over acties waarmee zij dit geld kunnen ophalen. Deze acties organiseren zij zelfstandig (denk aan: 24-

	uurs marathon, survivalloop, schoolfeest et cetera). De leerlingen komen één keer in de week samen om de vorderingen te bespreken en om samen te werken aan projecten/acties.	
Soort activiteit:	(voorbereiding op) mobiliteit	
Leerroute/leerjaar	Mavo 3 en havo 4	
Leerdoel voor specifieke activiteit:	- Zelfstandigheid - Plannen en organiseren	
Observaties	Gedragsvoorbeelden	Competenties
<i>Docent (D), Leerling (L), Leerlingen (LL), Observator (O)</i>	Drie leerlingen werken samen aan Club van 50: L: 'We hebben net een gesprek met de directeur gehad en moeten het een beetje anders doen. Meer met de groep.' L: 'We overleggen in de groepsapp of de mail wel goed is.' L: 'We moeten kijken naar de 20e.' L: 'Zal ik het opschrijven? Zal ik het op een bord schrijven?' O: 'Hoe vinden jullie het om dit te doen?' L: 'Bellen is wel spannend, want dat is life.' L: 'Lastig. Het plan lukte meestal wel, maar de uitvoering wil niet altijd lukken.' L: 'Maar je leert er wel heel veel van.' O: 'Wat heb je er van geleerd?' L: 'Organiseren, plannen, persoonlijke ontwikkeling, samenwerken met vreemden, zelfstandig, volwassener worden. Ik heb ook veel nieuwe vrienden gemaakt.' L: 'Met elkaar omgaan.' L: 'We gaan een pitch geven.' L: 'Wat moet er nog meer op het bord?' L: 'Er zijn een aantal voorwaarden als je mee wilt doen. Iedereen doet één bedrijf, voor [deadline].' L: 'Wij gaan er langs en gaan onderhandelen over het bedrag.' L: 'Krijgen we een voorbeeldmail?' L: 'Wat bereiken die bedrijven hiermee dan?' L: 'Naamsbekendheid. Een klein winkeltje kent iemand aan de andere kant van Amersfoort misschien nog niet.' L: 'We hebben een lijst met bedrijven gemaakt. Je mag wel een eigen bedrijf, maar dan moet	Zelfregulering Omgaan met onzekerheid; Zelfregulering; Reflectief Zelfstandig; Samenwerken Ondernemend

	je dat even aangeven bij ons, en dan kijken wij of ie niet dubbel is. Dat niet iedereen hetzelfde bedrijf kiest.' *Na de pitch kunnen andere leerlingen zich inschrijven. Dit wordt genoemd, maar het blijft weinig concreet. Komen er acties? * Leerlingen over hun motivatie voor het Afrikaproject: O: 'Wat was voor jullie de reden om je aan te melden voor het Afrikaproject?' L: 'Inzetten voor het goede doel. Ik wilde graag mensen helpen die het minder hebben.' L: 'Het is toch wel een grote uitdaging om dit met leeftijdsgenoten te doen, zonder ouders. En je moet Engels praten daar.' L: 'Ik wilde ook graag het verschil weten. Wij leven in een gelukkig land en zij minder.' L: 'Ik wilde graag de bevolking helpen, en een andere cultuur ontdekken. Daar ben ik nieuwsgierig naar. Het is toch heel anders en ingrijpend.' L: 'Ja, want we gaan daar ook naar sloppenwijken. En je ziet het soms wel op filmpjes, maar ik wil het met mijn eigen ogen zien.' L: 'De meeste mensen zijn gelukkig met wat ze hebben, en wij willen alleen maar meer. Daar kunnen wij misschien ook wat van leren.' L: 'Het avontuur denk ik. Het is ook best wel raar. Want ik ben een jonge leerling. Dus ik ben 14 en dan ga ik alleen op reis. Maar ik wilde het gewoon proberen. Ik denk ook om wat meer te durven.' Leerling over de organisatie van de ouderavond en promotie voor leerlingen: L: 'Wij moesten alles organiseren. Uitnodigingen verzenden. Je begint bij 0 en moet alles doen.' L: 'Ik ben zelf niet iemand die dat durft, maar ik kan het dus wel. Het is voelt wel fijn en veilig om het met deze groep te doen. We helpen elkaar ook en zijn vrienden geworden.' L: 'Je leert ook om jezelf te zijn bij ouders, en oudere kinderen.'	Maatschappelijk betrokken; Empathisch; Doorzettingsvermogen; Taal; Omgaan met onzekerheid; Kritische houding ten opzichte van je eigen positie, thuis en in de wereld, en de positie van anderen; (Algemene) kennis van eigen en andere landen, culturen, religies en gewoonten; Zelfvertrouwen; Zelfredzaam Zelfregulering Zelfvertrouwen, Doorzettingsvermogen Aanpassingsvermogen
--	---	--

Bijlage 12: Ruwe data Roncalli Mavo

Interview coördinator Internationalisering – Roncalli Mavo
1. Kunt u wat meer vertellen over Roncalli Mavo? - Wat voor leerlingen zitten hier op school? - Wat vindt Roncalli Mavo belangrijk om haar leerlingen mee te geven? - Hoe ziet het onderwijs op Roncalli Mavo eruit? - Veel aandacht voor positieve groepsvorming?
<i>Roncalli is een echte Rotterdamse school. We hebben heel veel nationaliteiten hier op school, veel kinderen of hun ouders komen uit een ander land. Veel leerlingen hebben thuis een andere cultuur dan op school en de thuiscultuur komt niet overeen met de schoolcultuur. Sommige leerlingen zijn daardoor thuis iemand anders dan dat ze op school zijn. Zij weten dat niet altijd van elkaar. Leerlingen kunnen goed schakelen. Veel leerlingen zijn al redelijk zelfstandig (bijvoorbeeld op jonge leeftijd alleen met de metro)</i> <i>Het zijn mondige kinderen. Ze zeggen wat ze denken, ook tegen de docent. Leerlingen willen dat je, als docent, ook open en real met hen bent. Je hoeft het niet de Sugar coats, maar ook kwetsbaar en jezelf zijn.</i> <i>Wij hebben iPad onderwijs, leerlingen werken allemaal met de iPad. We hebben 80min durende lessen, en leerlingen kunnen op school huiswerk maken.</i>
2. Wat is de reden dat Roncalli Mavo is gestart met internationalisering en wereldburgerschap? - Wat hopen jullie daarmee te bereiken? - Waarom vinden jullie dat belangrijk?
<i>We willen de talenten van leerlingen benutten. Dit kan door middel van de profielen. Sommige leerlingen willen bijvoorbeeld graag (beter) leren ontwerpen. Bij het profiel International Class draait het om gezien worden.</i> - <i>Je ziet ook dat leerlingen die in de reguliere vakken een beetje de moeilijke leerlingen zijn, het juist heel goed doen bij International Class, of een ander profiel.</i> - <i>Leerlingen die anders ondersneeuwen, komen dan heel goed uit de verf.</i> <i>Leerlingen geven aan dat ze zichzelf gevonden hebben tijdens een uitwisseling o.i.d... Door middel van internationalisering leren zij veel over zichzelf en weten ze beter waar ze voor staan. (bijv.: kieswijzer. Denken dat je links bent, maar dan komt er PVV uit). Leerlingen moeten weten waarom ze een bepaalde mening hebben, maar ook waarom een andere misschien een andere keuze maakt. Als ze samen een beslissing moeten nemen, kunnen ze hier over discussiëren of debatteren.</i>

We vinden het belangrijk dat leerlingen leren over andere culturen, waaronder elkaars culturen. Door verhalen delen (hoe zit je aan het avondeten? Hoe begin je de dag?) leren ze elkaar beter kennen.

Dat leerlingen ervaring hebben met internationale thema's draagt bij aan hun carrière perspectief.

- *Mbo hebben steeds vaker buitenlandse stages en daar moeten ze op voorbereid zijn. We horen vaak terug van mbo-opleidingen dat leerlingen die International Class hebben gedaan al beter voorbereid zijn op zulke uitdagingen. Zij zijn zelfstandiger en kunnen beter plannen.*
- *Voor veel ouders is het ook een pre om hun kind naar Roncalli te sturen. Sommige kinderen volgen Int Class dan ook op aanraden van hun ouders.*
- *Certificaat wat leerlingen via het netwerk kunnen krijgen, opent een sollicitatiegesprek. Zij krijgen hier altijd vragen over, dan kunnen ze vertellen wat ze allemaal gedaan en geleerd hebben.*

International class is een gevoelsmatig vak, waar het veel draait om het creëren van een bepaalde attitude:

- *Het is een attitude: Je moet het uitstralen. Drive, passie, iets mee geven. Leerlingen hebben ook kleding van Int. Class, welke zij met trots dragen. → deel van identiteit.*
- *Ze moeten zich bewust zijn van dat ze er toe doen.*
- *Veilige groep/familiesfeer. Vertrouwen, veilige ruimte. Respect, open vertrouwen (bijvoorbeeld een leerling die uit de kast kwam voor de klas).*
- *Hoewel verschillen, heerst er een gezamenlijke cultuur binnen International Class.*

3. Hoe willen jullie dat jullie leerlingen de school verlaten?

- *Wat voor vaardigheden en competenties hebben jullie leerlingen ontwikkeld als ze Roncalli Mavo als wereldburger verlaten?*
- *Hoe staan ze dan in de wereld?*

- *Zelfstandigheid*
- *Planningsvaardigheden*
- *Verantwoordelijkheid*
- *Creativiteit*
- *Eigen visie creëren*
- *Inlevingsvermogen*
- *Zichzelf durven zijn*

4. Hoe beogen jullie deze competenties te ontwikkelen?

- *Hoe ziet de opzet/structuur t.a.v. internationalisering en wereldburgerschap er op Roncalli Mavo uit?*
- *Welke internationaliseringsactiviteiten worden er op Roncalli Mavo georganiseerd? (nu en in de nabije toekomst)*
- *Hoe zien deze activiteiten eruit?*

Jaar 1 en 2 volgen alle leerlingen International Class, algemeen. Vanaf jaar 3 mogen leerlingen kiezen hoe ze hun open uren invullen. Zij kunnen er voor kiezen om door te gaan met het profiel International Class (momenteel ongeveer 80 leerlingen die dit profiel hebben gekozen). Vanaf volgend jaar is het ook voor de bovenbouw verplicht. Dan krijgen alle profielen een internationaal tintje.

Openheid en kwetsbaarheid is heel belangrijk binnen de lessen International Class. Bij leerjaar 1 en 2 moet je rekening houden met de kwetsbaarheid van leerlingen. In leerjaar 3 en 4 is het een kleinere en veiligere groep. Leerlingen zijn ook wat ouder en kunnen meer hebben.

In de lessen is er veel ruimte voor zelfstandigheid en eigen initiatief (bijvoorbeeld tijdens de open dag, dan draaien leerlingen de show)

Veel aandacht voor de actualiteit en maatschappelijke thema's (wat denken jullie? Wat voelen jullie?)

Bijv. toen er een ramp was op Sint Maarten, kwamen leerlingen zelf met het idee een inzamelingsactie te organiseren.

Bijv. Kennis in Amerika bellen om over Trump te praten

Willen in de toekomst weer meer aandacht voor extra taalonderwijs. Eerst tto en mogelijkheid voor Anglia tentamen. Nu niet meer, willen we wel weer naar toe. Momenteel krijgen leerlingen bijvoorbeeld een les Spaans, als voorbereiding op Barcelona- reis

- *ijsbreker over stereotyperingen*
- *Opdracht over cultuurverschillen (hoe vieren jullie kerst? Of avondeten?)*
- *EPAS school, naar Europees Parlement*
- *Sophie in t Veld komt langs en de leerlingen mogen in gesprek met haar. Zij vinden het bijzonder dat zo'n belangrijk iemand naar hen wil luisteren.*
- *International Fair: leerlingen en ouders komen langs met eten uit hun land. Dit delen ze met elkaar. Ouders geven workshops (Servische taal, salsa, merengue etc.). De opbrengsten van deze dag gaan naar een goed doel dat door de leerlingen zelf gekozen is.*
- *Diploma-uitreiking van leerjaar 4 wordt georganiseerd door leerlingen van leerjaar 3. Alle alumnus worden ook uitgenodigd.*
- *Paspoorten vergelijken*

Internationaliseringsactiviteiten – Roncalli Mavo	
Internationalisering:	Op Roncalli Mavo is internationalisering voor leerlingen in de onderbouw verplicht, zij volgen allemaal International Class. In de bovenbouw kunnen leerlingen er voor kiezen om hier meer door te gaan, via een profiel, of niet. Zij hebben iedere week les, waarin zij aan de hand van actualiteiten bezig gaan met internationale thema's.
Beoogde competenties:	- Leren over andere (en elkaars) cultuur - Inlevingsvermogen - Respect - Open - Kwetsbaar - Eigen visie kunnen creëren - Kritisch op stellen naar de wereld om hen heen - Sociaal maatschappelijke vraagstukken - Weten wat er speelt in de actualiteit - Verantwoordelijkheid voor de wereld om je heen - Veel over zichzelf leren - Zelfstandigheid - Verantwoordelijkheid - Creativiteit - Elkaar en elkaars culturen leren kennen - Trots zijn op wie ze zijn en wat ze kunnen - Drive, passie - Nieuwsgierig - Ondernemend, kunnen inspelen op de kansen en mogelijkheden die de wereld te bieden heeft - Planningsvaardigheden - Eigen mening vormen en dit kunnen onderbouwen tijdens discussie of debat.
Gedragsobservaties – Les International Class	
Activiteit:	Tijdens deze les International Class werden leerlingen voorbereid op hun reis naar Frankrijk. Er werden vragen gesteld, verwachtingen besproken en er werd een film getoond die zich afspeelde in de plek van bestemming.
Soort activiteit:	(voorbereiding op) mobiliteit
Leerroute/leerjaar	Mavo, leerjaar 1/2

Leerdoel voor specifieke activiteit:	n.v.t.	
Observaties <i>Docent (D), Leerling (L), Leerlingen (LL), Observator (O)</i>	Gedragsvoorbeelden:	Competenties:
	D: ‘Wat verwachten jullie te zien in Frankrijk?’ L: ‘(oude) standbeelden’ L: ‘Culturen vergelijken’ L: ‘iets van de oorlog’ D: ‘Wie is er ooit naar Frankrijk geweest?’ *vingers omhoog* *Docent verteld over het plaatsje van bestemming. Daar zijn nog steeds de oude stadsmuren te zien* D: ‘Waarom hebben we dat niet in Rotterdam?’ L: ‘Dat is allemaal plat gebombardeerd’ D: ‘Beeld je eens in. Je loopt door Rotterdam. Wat is, denken jullie, het oudste gebouw dat je ziet?’ L: ‘De Laurenskerk’ D: ‘27 april gaan we met zijn allen in de metro naar het Rotterdamse bombardementenmuseum. Waarom doen we dat? Hoe kan je andere culturen begrijpen als je je eigen cultuur niet kent?’ *leerling komt te laat binnen* D: ‘Wat moet je bij mij doen als je te laat komt?’ L: ‘Weet ik niet’ D: ‘Zingen of twerken. Kun je niet een Marokkaans liedje zingen?’ L: ‘I love you, you’re my hoo’ *Leerling laat foto van zichzelf op de fiets zien aan andere leerlingen* L: ‘Draag jij nog een helm? Jij bent echt een typische Nederlander.’ L: ‘Wolla, hou op’	(Algemene) kennis van eigen en andere landen, culturen, religies en gewoonten <

	D: 'FVD ontkent het klimaatprobleem.' L: 'Wie gaat die man wakker maken?' D: 'Veel mensen willen geen geld uitgeven aan het klimaatprobleem. Ze hoeven niet per se haat te hebben.' L: 'Doet me een beetje denken aan Hitler.' D: 'Waarom? Want dit is een grote uitspraak die je nu doet.' L: 'Niet de persoon, maar hij kwam op het juiste moment. Dat alles slecht gaat, en dan komt hij.' *Alle leerlingen doen aandachtig mee. Er worden veel reacties gegeven, en vragen gesteld* <u>Introductie verkiezingen Europees Parlement:</u> D: 'Andere verkiezing komt eraan. Op 23 mei. Zoek maar op 'Europees Parlement'. D: 'Waarom is dat een belangrijke verkiezing?' D: 'Er zit ook een fractie in het Europees Parlement die tegen Europa is. Die mening moet ook gehoord worden.' D: '23mei gaan we ook hier verkiezingen houden.' LL: 'ooh' D: 'Jullie gaan dit zelf organiseren. Iedereen gaat stemmen, dus er moeten stembokjes komen. Jullie moeten campagne gaan voeren.' *Leerlingen reageren enthousiast* L: 'Wat is het verschil tussen links en rechts?' L: 'links is met groen, en rechts is met economie.' L: Hoe groot moeten de groepen zijn?' D: 'Jullie moeten zelf opzoeken hoeveel fracties er zijn, en waar ze voor staan.' *Leerlingen gaan in groepen aan de slag met fracties in het parlement, en proberen hier een keuze in te maken* *Leerling schuift aan bij een groepje* L: 'Welkom bij de allochtonen.' L: 'Mogen we zelf een groepsnaam bedenken?' L: 'Wat is een fractie?' *Docent geeft ze een boek waarin uitleg staat over fracties binnen het Europees Parlement*	Nieuwsgierig; Gemotiveerd Gemotiveerd Democratische cultuur Kennis van eigen en andere culturen
--	--	--

	Eén leerling gaat er met het boek vandoor L: 'Hallo, gedraag gedraag!' *Leerling luistert naar de andere leerling. *Vijf leerlingen lezen samen uit één boek. Leerling houdt het boek zo vast dat iedereen de uitleg kan lezen* L: 'Samengesteld! Weet je wat dat is?' *Leerling geeft uitleg aan andere leerling* L: 'Alder. Dat is waar Sophie ook bij zit.' O: 'Wat ben je nu aan het doen?' L: 'Ik ben aan het opschrijven hoe ik fracties zie.' L: 'Nee, we gaan niet dat doen' L: 'We weten niet eens wat dat is, zoek op dan!' L: 'Ik zou voor het volk gaan.' L: 'Ik zou echt voor beter onderwijs stemmen.' *leerlingen worden het niet eens over welke fractie ze zullen kiezen* L: 'Dan gaan we zo gewoon stemmen' L: 'We zetten nu alles neer, maar eigenlijk weten we niet waar alles voor staat. We moeten eerst research doen.' L: 'Ja maar je gaat in elk programma wel iets vinden wat je aanspreekt.' L: 'We zijn in Nederland allemaal voor onszelf, liberaal. Dus laten we dat gewoon doen.' *Leerlingen discussiëren over welke fractie ze zullen kiezen* D: 'Je kunt ook opsplitsen. Zo gaat dat in de echte politiek ook.' L: 'Misschien moeten we dat doen dan. Als jij dat wilt, respecteer ik dat. Maar ik heb daar niet zoveel mee.' L: 'We zijn allemaal vrouwen. Misschien iets met feminisme.' L: 'Ik ben het wel met je eens. Maar, gaan mensen daar op stemmen?' L: 'Absoluut. Het is nog steeds zo dat wij minder verdienen. Of als we zwanger zijn dat we niet worden aangenomen.' L: 'Ja ik heb daar niet zo veel mee.' L: 'Aah nee geen Rutte. Armen voor de armen en rijken voor de rijken' L: 'Waarom doen we dan geen verkiezingen hierop school. Wij maken de kantine beter.'	Verantwoordelijk Samenwerken; Aanpassingsvermogen Democratische cultuur Kritische houding Democratische cultuur Democratische cultuur Digitaal samenleven Democratische cultuur Respectvol; Tolerant Gemotiveerd Vrijheid en gelijkheid Macht en inspraak
--	---	---

	D: 'Volgende week weer. Over twee weken kleur, logo, speerpunten.' <u>Introductie International Festival:</u> D: 'Wie kent er celebrities? Nee, geen Turkse celebrities.' *Leerlingen lachen* D: 'De International Fair gaat door. Maar, het wordt geen fair, maar een International Festival.' *Leerlingen juichen, klappen, en geven high fives* L: 'Mogen we de kraampjes versieren?' D: 'Er komen ook workshops.' L: 'Ik ga wel zingen.' D: 'Dus als je moeder heel goed kan koken, kan ze een kookworkshop geven. Jouw moeder kan Bosnisch koken. Jij kan mensen leren hoe je je walk-in classet moet inruimen.' <u>Reflectie op binnenlandse uitwisseling:</u> D: 'Afgelopen dagen hebben jullie vast kinderen hier op school gezien.' L: 'Ja, zij waren echt raar. Beetje apart hoor. Ik zag sommige outfits van hen.' D: 'Dat waren leerlingen uit Apeldoorn. Afgelopen dagen hebben wij een zeer intensief programma gehad, en dat willen we natuurlijk delen met de groep.' D: 'En denk eraan. We respecteren het als iemand praat. [leerling], kan jij wat vertellen over hoe het was?' L: 'Ze was wel aardig, maar het klikte niet echt. Maar met de anderen uitwisselingen zijn we echt een hecht vriendengroepje geworden.' D: 'Wat was het grootste verschil?' L: 'Zij waren rustig.' L: 'Wit zeker?' L: 'Veel Nederlanders?' D: 'Jij bent ook een Nederlander.' L: 'We gingen met hun mee naar huis.' L: 'Hadden ze een groot huis?' L: '[leerling uit Apeldoorn] is vrijwilliger voor mensen die gezelschap nodig hebben. En dat vond ik wel goed. Ik vind dat wel leuker dan naar de bios gaan ofzo.'	Gemotiveerd Tolerant (-) (interculturele) relaties en netwerken opbouwen (Algemene) kennis van eigen en andere culturen Open-minded (-) Respectvol
--	---	--

	L: 'Leuk dat ze dat doet. Maar ik zou dat zelf niet doen.' D: 'Waarom niet? Schaam je je daarvoor?' L: 'Ik schaam me niet. Maar je verdient er geen geld mee.' D: 'Wie heeft wel eens vrijwilligerswerk gedaan?' *veel leerlingen steken hun hand op* LL: 'kinderboerderij, bejaardentehuis, mensen gezelschap houden tijdens de feestdagen, kinderopvang, feesten organiseren.' D: 'Ik heb dat vroeger ook gedaan. Ik was buddy bij de GGZ. Ging ik wandelen met mensen die geestelijk ziek waren en daarom niet alleen naar buiten mochten.' D: 'Waarom is het belangrijk om dit te bespreken?' L: 'Voor je ontwikkeling.' L: 'Empathie. Hoe ga je met mensen om.' D: 'Ik geloof erin dat als je iets geeft, je het vaak ook op een bepaalde manier weer terug krijgt. Als je bijvoorbeeld speelgoed of kleding over hebt, kun je er ook aan denken om het aan een ander te geven in plaats van weg te gooien. Er is vast ergens een vluchteling met mijn bouw, die nog op zoek is naar een goede jas. Je bent niet alleen op de wereld.' D: 'Zij schaamde zich ervoor dat ze vrijwilligerswerk deed. Want zoiets is niet cool.' L: 'Dat is juist kapot lauw.' D: 'Wat vonden de leerlingen van Amersfoort van onze school?' L: 'Ghetto.' L: 'Ze vonden het onbeschoft hoe we met docenten omgaan, maar we delen wel meer persoonlijke dingen met docenten.' D: 'Bij ons in Rotterdam is het anders. Jullie zijn wat meer zelfstandig, en volwassen.' D: 'Hoe oud waren jullie toen jullie voor het eerst met de metro gingen? Hier waren leerlingen nog nooit met de tram geweest. Die worden omgehaald door hun ouders met de auto. Je omgeving beïnvloed je gedrag.' D: 'Hoeveel verschillende culturen zijn er in Rotterdam?' *Leerlingen roepen verschillende antwoorden* L: 'Hoeveel verschillende culturen zitten er op deze school dan?' D: 'Ook het landschap is anders in Apeldoorn. We gingen op de fiets, en daar zijn overal	Maatschappelijk betrokken (-) Maatschappelijk betrokken Empathisch; Betrokken (Algemene) kennis van eigen en andere culturen Zelfstandig
--	--	---

	bossen, en heuvels. LL: 'Nee, in Nederland?' D: 'En er leven daar ook zwijnen, en we hebben ook een edelhert gezien.' L: Bestaat dat ook in Nederland?' *Vijf leerlingen blijven napraten na de les met de docenten. Praten over hun ervaringen tijdens uitwisselingen* L: 'Weet je met wie ik nog steeds praat? [leerling] uit Duitsland.' L: 'Ik toonde voor het eerst emoties.' L: 'Ik heb gehuild in Sevilla.' L: 'Zij gingen Frans praten, toen ging ik met een vriendin bellen. Daarna ging ik ook gewoon frans praten.'	(Algemene) kennis van eigen en andere landen, culturen, religies en gewoonten Gemotiveerd (interculturele) relaties en netwerken opbouwen Zelfbewust; Taal; Aanpassingsvermogen
Gedragsobservaties – Election Day		
Activiteit:	Er worden schaduwverkiezingen voor het Europees Parlement georganiseerd. Leerlingen uit leerjaar 3 hebben een fractie gevormd, standpunten opgesteld en campagne gevoerd. Op de dag van de verkiezingen pitchten zij hun partijprogramma voor de hele school, waarna iedereen gaat stemmen. Leerlingen uit leerjaar 4 van Int. Class beheren het stemlokaal.	
Soort activiteit:	Curriculum: burgerschapsonderwijs, internationale keuzeonderdelen Schaduwverkiezingen voor het Europees Parlement	
Leerroute/leerjaar	Mavo, leerjaar 3/4	
Leerdoel voor specifieke activiteit:	n.v.t.	
Observaties	Gedragsvoorbeelden:	Competenties:
<i>Docent (D), Leerling (L), Leerlingen (LL), Observator (O), Leerling niet van Int. Class (L(kiezer))</i>	* Leerlingen zijn druk en luid* D: Gedraag je eens als een rechtse partij! L: 'meneer, u stemt op ons toch?' D: 'Dat weet ik niet. Ik ga eerst naar je verhaal luisteren.' D: 'We gaan vandaag stemmen voor de Europese verkiezingen. Jullie hebben nog geen stemrecht, maar we gaan vandaag al wel vast een beetje oefenen. We hebben vijf partijen, vijf ideeën, vijf manieren van denken, idealen. Jullie gaan zo stemmen, en we gaan niet kijken	Gemotiveerd Democratische cultuur

	naar wie er in de partij zitten, maar op inhoud, het verhaal, of we het er mee eens zijn. De vijf partijen zijn: de liberalen, democraten, socialisten, anti-Europa partij en de extreem rechtse partij. Pitch liberalen: LL: 'Wij zijn de liberalen. Wij hebben vijf waarden, namelijk vrijheid, verantwoordelijkheid, verdraagzaamheid, sociale rechtvaardigheid en gelijkwaardigheid. Hiernaast hebben wij ook een deelonderwerp, namelijk de vrijheid van de vrouw. Of je nou als jongen of meisje ter wereld komt bepaalt in grote mate nog steeds hoe je leven er verder uit gaat zien. In heel veel landen is er sprake van gender ongelijkheid. Dat betekent dat mannen een hoger salaris krijgen dan vrouwen voor hetzelfde werk, dat vrouwen nog heel veel beroepen niet mogen doen en dat vrouwen zwakker worden gezien dan mannen. Het gaat zelfs zo ver dat vrouwen niet eens meer zelf mogen bepalen of ze abortus willen plegen of niet. Wij vinden dit niet kunnen. Wij vinden dat vrouwen zelf mogen bepalen wat ze willen doen met hun leven. Dus ben je het eens met onze stellingen, stem dan op de liberalen. Pitch Anti-Europa: L: 'Anti-Europa! Kijk, wij in Nederland, 17miljoen inwoners, veels te weinig! Geloof me, al die andere landen in de EU hebben veel meer, dus als we gaan stemmen, dan hebben we al minder kans voor ons eigen land, waardoor we niet kunnen beslissen over ons eigen land, en wat ik zeg. Wij geven 6,9miljard euro aan de EU, dat betekent dat 400euro per Nederlander per jaar krijgt, we krijgen minder subsidie dan we geven. Dus dat houdt in dat we minder geld hebben, minder tories voor eigen ding, snap je. Stem gewoon op anti-Europa, dan komt alles goed. Anti-Europa! Kom op, stem! Pitch Democraten: LL: 'Wij Democraten vinden dat iedereen ongeacht zijn of haar achtergrond gelijke kansen verdiend voor de toekomst, nieuwe groei en meer vrijheid, een krachtig Europa met gezonde overheidsfinanciën en onderwijssysteem. Ook willen wij dat inwoners meer betrokken worden bij plannen, keuzes en besluiten voor onze gemeentes. Ons ideaal is dat iedereen in staat is een eigen keuze te maken. Een directere democratie is waar we naar streven, dus stem op ons, de Democraten.'	Kennis van internationale (perspectieven op) maatschappelijke onderwerpen zoals vluchtelingen, klimaat en duurzaamheid; Kennis van internationale organisaties zoals de Europese Unie en Verenigde Naties en doelstellingen daarvan, zoals de Sustainable Development Goals; Verschillende perspectieven kunnen innemen; Vrijheid en gelijkheid; Macht en inspraak
--	---	---

	Pitch Extreem-rechts: LL: 'Rechts is een partij die zich wil vasthouden aan traditionele waarden en normen. Rechtse partij legt de nadruk op wat er allemaal bereikt is en houdt zich daaraan graag vast. Veranderingen moeten langzaam worden doorgevoerd. Wij, als rechts partij, zijn voor hogere lonen, lagere btw, consumentenprijsdaling of het blijft gelijk, een afspraak maken voor alle grenzen voor de vluchtelingen, dus een strenger immigratiebeleid, economische vrijheid, vrijheid voor de mens en wij zijn voor de EU. Stem op rechts! Stem op rechts! Stem op rechts!' Pitch Socialisten: LL: 'Wij zijn de socialisten. Wij staan voor gelijkheid, sociale rechtvaardigheid en solidariteit. Wij willen dat Nederland zelf de baas is. Wij willen wel samenwerken, maar geen Brusselse bemoeienis met onze pensioenen, ons openbaar vervoer en ons [onverstaanbaar]. De verspilling moet stoppen. We verlagen de hoge salarissen van politici. Voordat je weg gaat, onthoud goed: Wil je een gelijk Nederland of een ongelijk Nederland? Wil je dat het verschil tussen rijk en arm groot is of klein? Ben je het hiermee eens, stem dan op ons! *Wanneer de kiezers richting het stemlokaal lopen, roepen de fractieleden de naam van hun partij* LL: 'Rechts! Rechts!' LL: 'Anti-europa! Stem anti-Europa!' L: 'Gisteren waren er wel veel meisjes vooral die zeiden al: ja we vinden het wel leuk wat jullie doen. Maar ik weet niet of ze vandaag op ons gaan stemmen.' L: 'Wij hadden het eerst verkeerd begrepen, want wij wilden feminisme doen, want dat is gewoon heel interessant. Maar toen hoorden we dat wij de liberalen moesten doen, dus toen hebben we een deelonderwerp gedaan.' *docent spreekt kiezers toe* D: 'Wordt er vandaag in Nederland ook gestemd?' L(kiezer): 'nee.' D: 'Jawel, vandaag wordt er gestemd voor het Europees Parlement.'	Gemotiveerd Macht en inspraak Vrijheid en gelijkheid; Flexibel; Aanpassingsvermogen;
--	--	---

	L(kiezer): 'Echt?' D: 'Alleen maar 17% van de Nederlanders stemt voor de Europese verkiezingen. Dat is schandalig, want ongeveer 70% van onze wetten wordt in het Europees Parlement gemaakt. Dus het is heel belangrijk. Over een paar jaar mogen jullie ook stemmen.' *leerlingen uit fractie zeggen 'ssst', tegen kiezers. * *Anti Europa-partij wijst op de risico's van Europa* L: 'Weten jullie nog met Griekenland. En wie moest het oplossen? Wij, wij moesten geld geven aan hun.' L: 'Omdat we een klein land zijn, hebben we ook veel minder zetels in het EP, dus minder invloed.' In stemlokaal: L: 'Nee, je moet met het rode potlood stemmen, mag niet met zwarte pen.' L (kiezer): 'Moet je je naam er ook bij zetten (op stembiljet)?' L: 'Nee natuurlijk niet' O: 'Wie gaat zo de stemmen tellen dan?' L: 'Nou ik niet.' L: 'Wij zeker, wat een kutwerk.' L: 'Laat ze per vier naar binnen gaan. Anders wordt het te druk.' L(kiezer): 'Ik weet niet meer wie wie was.' L(kiezer): 'Ik weet het ook niet.' L: 'Op wie heb jij gestemd?' L: 'SP' L: 'Waarom?' L: 'Geen idee.' L: 'Ik heb anti-Europa gestemd.' L: 'Wij gaan gewoon voor liberalen. Wie stem jij?' L: 'De tweede.' L: 'Wie waren dat?' L: 'Wat heb jij gestemd?' L: 'Extreem rechts, jij?'	Macht en inspraak Gemotiveerd
--	--	---

	O: 'Hoe vind je het om te doen?' L: 'Ja, leukste wat ik ooit gedaan heb.' O: 'Dus jij gaat later ook de politiek in? Dan word jij de opvolger van Mark Rutte?' L: 'Ja man, volgend jaar ben ik 18, dan ga ik gewoon. Deze school backt mij ook.' O: 'Oke cool, dan kan ik zeggen dat ik de nieuwe minister president al kende voordat hij minister president werd.' L: 'Ik zit nu in de 4^e klas, dus ik heb net mijn examens gehad.' O: 'En weet je al wat je hierna wilt gaan doen?' L: 'Ja, ik ga International Business Management doen.' * Extreem-rechtse partij hebben allemaal witte kleren aangedaan (=partijkleur) * *Leerlingen praten over buitenlandse reizen die ze hebben gemaakt met International Class* L: 'Toen waren we echt een soort familie, dat was echt leuk. Iedereen praatte ook met elkaar. In Barcelona was iedereen in groepjes.' L: 'Hoe dansen Albanezen dan? Zo toch?' L: 'Ja zo' *doet Albanese dansbeweging* D: 'Zo meteen komen eerste klassers, dus pas een beetje op met grote woorden. Als jullie raten over 'verscheidenheid' of zo, is het voor hen net alsof jullie Chinees praten.' L: 'Wij zijn voor een consumentenprijsdaling. Dat betekent dat de prijzen van je boodschappen lager worden.' L: over kiezer 'Hij promoot ons gewoon hè.' L: 'Ja, is een mede-Marrokkaan he.' *Leerlingen stimuleren elkaar tijdens de pitch* L: 'Goed gedaan.' L: 'Mevrouw, u bent ook rechts toch?'	Gemotiveerd Zelfbewust; Zelfvertrouwen (Algemene) kennis van eigen en andere culturen; Nieuwsgierig Betrokken, verantwoordelijk
--	---	--

	D: 'Ik ben absoluut niet rechts. Feminisme oké, maar dat zijn dan de liberalen. Ik ben tegen de regels van EU, maar voor samenwerking.' *Leerlingen lezen tekst van telefoon voor* *Leerlingen pakken microfoon. Eén leerling begint met beatboxen in microfoon. Andere leerling begint met rappen. De rest van de leerlingen joelt en klapt mee. * Wanneer de docent terug komt. L: 'Oh weer onprofessioneel dit he.' L: 'Jij bent Italiaans toch?' L: 'Ja.' L: 'Ik dacht echt dat je Pools was of zo.' L: 'Meneer, we hebben heel de pauze gevraagd waar mensen op gestemd hebben. En we hebben alleen maar 'rechts' gehoord.' L: 'Meneer, gaat u niet stemmen?' D: 'Nee.' L: 'Waarom niet?' D: 'Ik geloof niet in politiek.' L: 'Ja, maar je moet altijd stemmen. Dan moet u ook stemmen.' D2: 'Ja, dan moet je blanco stemmen.' D: 'Het is allemaal theater. Gisteren ook hè, met Baudet en Rutte. Allemaal nep. Buiten de camera zijn ze gewoon vrienden.' Tijdens stemmen tellen: D: 'Deze heeft met zwarte stift gedaan.' L: 'Niet geldig, meneer. Niet geldig!' L: 'Meneer. Hoeveel bomen heeft u gekapt voor dit proces?' D: 'Stel je voor dat Extreem rechts wint in Nederland.' L: 'Ja, dat is super heftig. Dan wint Wilders.'	Zelfvertrouwen Nieuwsgierig Macht en inspraak Kennis van internationale (perspectieven op) maatschappelijke onderwerpen zoals vluchtelingen, klimaat en duurzaamheid;
--	--	---

	L: 'Nou, wat als anti-Europa wint dan?' L: 'Nou, dan heb ik eindelijk een reden om naar Marokko te gaan.' L: 'Nee, jij hebt gewoon Nederlandse paspoort. Hij kan je niks maken.' L: 'Meneer, wat krijgen we als we winnen? Dan willen we een feestje organiseren.' L (van extreem rechts): 'Maar ik zweer je, meneer, als we winnen gaan we een feestje organiseren en dan gaan we popcorn verkopen en die is dan bijvoorbeeld €0,30. Btw omlaag, consumentenprijs omlaag.' L: 'Alleen die noobs stemmen op liberalen. Aah vrouwenrechten. Alleen die net ongesteld zijn geworden of zo.'	Macht en inspraak Tolerant (-)
--	---	---

Interview coördinator Internationalisering – Lentiz Dalton Mavo
1. Kunt u wat meer vertellen over Lentiz Dalton Mavo? - Wat voor leerlingen zitten hier op school? - Wat vindt Lentiz Dalton Mavo belangrijk om haar leerlingen mee te geven? - Hoe ziet het onderwijs op Lentiz Dalton Mavo eruit? - Wat is uniek aan het Lentiz Dalton Mavo? - Dalton onderwijs, hoe ziet dat eruit? - Kenmerken van de regio zijn te herkennen in het onderwijs. Hoe ziet dat er dan uit?
<i>Lentiz Dalton bestaat uit het Lentiz Dalton Mavo en Het Groene Lyceum, waarbij leerlingen in 5/6 jaar vmbo + mbo4 halen.</i> <i>Voor alle leerlingen op Lentiz Dalton is tto verplicht. Dit doen zij niet via de richtlijnen van Nuffic, tto netwerk.</i> <i>Bij het onderwijs op Lentiz Dalton Mavo staat de leerling centraal.</i> - <i>De docenten beginnen iedereen dag om 8.00uur de dag met docenten overleg, waarbij besproken wordt hoe het er voor staat, of er nog bijzonderheden zijn t.a.v. bepaalde leerlingen.</i> - <i>Daarna hebben zij van 8.15-8.45 tijd voor coachgesprekken. Leerlingen hebben om de week een individueel gesprek met hun coach. Er wordt besproken hoe het gaat, waar ze hulp bij nodig hebben en welke uitdagingen zij zien. Op basis hiervan wordt een plan van aanpak gemaakt. De coach heeft hierbij ook echt een coachende rol, leerlingen zijn in de lead.</i> - <i>Leerlingen leren in hun eigen tempo. Tussen jaar 1 en 2 blijven leerlingen niet zitten. Daarna wordt er gekeken of leerlingen over gaan naar 3 en 4 of niet.</i> - <i>Door de manier van onderwijs ken je de leerlingen ook beter, het contact tussen leerling en docent is persoonlijker.</i> - <i>Op verschillende manieren toetsen. Minder schriftelijk toetsen, meer met creatieve opdrachten. Geen cijfers, welk o/v/rv/g. Het gaat niet om de waardering die eraan hangt, maar of je de stof snapt.</i> - <i>Dalton onderwijs: samenwerken, zelfstandigheid, verantwoordelijkheid en reflectie</i> <i>Er zitten verschillende leerlingen op Lentiz. Sommige leerlingen hebben al een dalton-achtergrond (kunnen al iets beter plannen), anderen niet. Ze zijn allemaal erg ondernemend, leerlingen van HGL vaak nog meer ondernemend.</i> <i>Het Westland is een regio waar hard gewerkt wordt. Veel leerlingen hebben in de brugklas al een bijbaantje. Dat maakt het soms lastig om de balans tussen werk en school te bewaren, want voor werk moeten ze iets doen en worden ze betaald. Veel ouders zonder opleiding, veel in de kassen of eigen</i>

bedrijf.

Soms racistisch, buiten het Westland (bijvoorbeeld richting Poolse gastarbeiders).

Ze reflecteren op hun voortgang via de learning portal van Kunskapskolan.

2. Wat is de reden dat Lentiz Dalton Mavo is gestart met internationalisering en wereldburgerschap?

- Wat hopen jullie daarmee te bereiken?
- Waarom vinden jullie dat belangrijk?

Mensen uit het Westland zijn soms racistisch. We vinden het daarom noodzakelijk om aandacht te besteden aan internationale thema's. Daarbij stuit je soms op weerstand van ouders (Hun kind mag wel naar het buitenland, maar ze willen zelf geen buitenlander in huis). Nu is het soms: Alles wat nieuw is, laat maar.

- Verruiming van blik

Burgers opleiden voor de toekomst. In visiestuk Lentiz wordt ook gesproken over de toekomst makers.

- Noodzaak voor de toekomst
- Vraag naar uit de omgeving

Leerlingen komen wel op school vanwege uitwisselingen.

Sterke socia-sectie, docenten die erin geloven

Via internationalisering kunnen leerlingen zichzelf uitdagen. Ze zullen merken dat ze meer kunnen dan ze zelf soms denken

- *We kunnen dit gewoon, een gesprekje in het Engels.*
- *Nieuwe ervaringen: leerlingen die nog nooit gevlogen hebben*
- *Naar het buitenland gaan, past ook bij leerstijl van een vmbo'er, praktisch*
- *Leerlingen ontdekken waar ze goed in zijn, hun sociale krachten, ook autistische kinderen leren zich open te stellen.*

3. Hoe willen jullie dat jullie leerlingen de school verlaten?

- Wat voor vaardigheden en competenties hebben jullie leerlingen ontwikkeld als ze Lentiz Dalton Mavo als wereldburger verlaten?
- Hoe staan ze dan in de wereld?

- *Redden in internationale situatie*
- *Rekening houden met dat iets anders is, waar komt dat vandaan?*

- *Minder bang voor het onbekende*
- *Niveau Engels en ervaring voor vervolg studie/stage*
- *Zelfvertrouwen (t.o.v. havo/vwo) → (sociale) kracht ontdekken*
- *Open blik*
- *21st century skills*

4. Hoe beogen jullie deze competenties te ontwikkelen?

- Hoe ziet de opzet/structuur t.a.v. internationalisering en wereldburgerschap er op Lentiz Dalton Mavo uit?
- Welke internationaliseringsactiviteiten worden er op Lentiz Dalton Mavo georganiseerd? (nu en in de nabije toekomst)
- Hoe zien deze activiteiten eruit?

Tto en internationalisering is voor alle leerlingen op Lentiz Dalton onderdeel van het onderwijs. Er is een tto ontwikkelgroep die zich bezig houdt met de ontwikkelingen van tto.

Er wordt met name aandacht besteed aan internationalisering en wereldburgerschap tijdens projectweken. De reguliere vakken worden ondergebracht in projecten, waarbij één vak heeft een grotere rol. Er wordt een thema gekozen en leraren dragen zelf ideeën aan over hoe hun vak daarbij betrokken kan worden.

Leerjaar 1, drie projecten:

- *National holiday*
- *Pretpark*
- *Nature*

Leerjaar 2, drie projecten:

- *Digital skills*
- *Reisbureau*

Leerjaar 3

- *Uitwisselingen bij gastgezinnen. Er is ook altijd een inwisseling. Leerlingen krijgen zo een band met degene bij wie ze in huis gaan (koppelen dezelfde dingen voor in en uitwisseling). Weekend, gaan ze ook iets met dat gezin doen.*

Internationaliseringsactiviteiten – Lentiz Dalton Mavo	
Internationalisering:	Lentiz Dalton Mavo biedt voor al hun leerlingen tto aan. Daarnaast hebben zij uitwisselingen en projectweken met verschillende (internationale) thema's.
Beoogde competenties:	- Rekening houden met dat iets anders is - Niveau Engels - Verruiming van de blik - Minder bang voor het onbekende - Open houding - Redden in internationale situatie - Samenwerken - Participatie: bijdrage leveren aan de samenleving, binnen en buiten de school - Zelfvertrouwen - (Sociale) kracht ontdekken - Zichzelf uitdagen - Zelfstandigheid - Verantwoordelijkheid - Reflectie - Ondernemerschap - Uit de comfort-zone stappen - Eigen krachten te ontdekken - 21^e -eeuwse vaardigheden
Gedragsobservaties basegroup	
Activiteit:	Aan het begin van elke dag komen de leerlingen samen in hun basegroup, onder begeleiding van hun coach. Hier wordt de dag gestart en worden er een aantal onderwerpen besproken. Aan het eind van de dag komen de leerlingen opnieuw samen in deze groep om te evalueren. Er werd een korte introductie gegeven over de themepark-assignment. Vervolgens werd er een newsround getoond; aan de hand van filmpjes werd er gesproken over: plastic polution, Aladin première en de tucktuck.
Soort activiteit:	Curriculum Talen
Leerroute/leerjaar	Jaar 1
Leerdoel voor	n.v.t.

specifieke activiteit		
Observaties <i>Docent (D), Leerling (L), Leerlingen (LL), Observer (O)</i>	Gedragsvoorbeelden: Nav de themepark-assignment: D: 'You can estimate – schatten – what the costs of an attraction will be. D: 'There will be an exhibition. En de uitnodiging voor de ouders maken jullie zelf. Nav newsround: which part of the episode did you like the most/least. And why? L: 'The first two, because it is important to keep the ocean clean.' L: 'Plastic soup' D: 'En waar hebben we het dan over als we het over de plastic pollution hebben?' L: 'vervuiling.' D: 'What can we do to prevent plastic pollution?' * leerling vindt het lastig om het antwoord in het Engels te verwoorden* D: 'In English. [leerling] wants to help you.' L: 'bring your own bag to the shop.' D: 'Exactly. Or use a reusable waterbottle.' D: 'And what episode did you like the least?' L: 'the tucktuck' L: 'The sport thing' D: 'If they could change something to make it more interesting. What should they change?' L: 'Make it more uitgebreider.' *Er zijn nog een aantal minuten over voordat de les over is. De docent en leerlingen besluiten samen om één potje van het spelletje 'guess who?' te spelen. *	Competenties: Taal Kennis van internationale (perspectieven op) maatschappelijke onderwerpen zoals vluchtelingen, klimaat en duurzaamheid; Democratische cultuur Verantwoordelijk Creatief
	Gedragsobservaties Themepark	
Activiteit:	Leerlingen maken een fictief pretpark, wat is gelinkt aan een zelfgekozen land. Zij beheren zelf het budget, en maken op basis daarvan keuzes voor het pretpark (attracties, ticketprijs etc.). Zij maken ook een maquette van een attractie. Tot slot presenteren zij alles aan hun ouders. Er is slechts een deel van de activiteit bijgewoond, waarbij leerlingen bezig waren met het maken van hun maquette, andere leerlingen waren aan het overleggen wat voor keuzes zij moesten maken.	

Soort activiteit:	Curriculum	
Leerroute/leerjaar:	Mavo, leerjaar 1	
Leerdoel voor specifieke activiteit:	n.v.t.	
Observaties	Gedragsvoorbeelden:	Competenties:
<i>Docent (D), Leerling (L), Leerlingen (LL), Observator (O)</i>	L: 'Mag ik het in het Nederlands vragen?' D: 'Try to do it in English.' L: 'I have sportclass. I'm going surf.' D: 'But you have your coachsession today.' L: 'But I can't.' D: 'Maar dat is wel wat we afgesproken hebben.' L: 'Maar ik kan dan niet.' D: 'Who's problem is that?' L: 'me.' D: 'So when do you want to reschedule your coachsession?'	Taal
	D: 'How was it? What did you learn?'	Verantwoordelijk
	L: 'Ik ben de toren van Pisa aan het maken.' O: 'Hoe hebben jullie dit bedacht dan?' L: 'Gewoon brainstormen.' L: 'I have drawn it myself.'	Reflectief
	*Leerlingen zijn enthousiast aan het werk. * L: 'Wat gaan jullie maken?' *Leerlingen werken samen: één houdt vast, andere lijmt de stukken aan elkaar. *	Creatief
	L: 'Als hij maar niet omvalt.' L: 'Anders plakken we hem vast.' L: 'Ja, met een kartonnetje?' L: 'Ja, ik weet het'	Samenwerken
	L: 'Wij zijn sneeuw aan het maken in Finland.'	Samenwerken
		Probleemoplossend vermogen

	L: 'Ja, ik weet het niet. Iemand anders was daar op gekomen.' L: 'Komt echt allemaal door die Polen.' L: 'Zitten niet eens op Polen hier op school.' L: 'Ja, weet ik veel. Schoonmakers of zo.' L: 'Zijn dat Polen?' L: 'Ach, weet ik veel waar zij uit komen.' Over hun pretpark maquette: L: 'Daar komt de wildwaterbaan. En dan bij de opening komt dan een kleine Big Bang, voor Engeland. En dan komen er theekopjes in het water.' O: 'Hoe zijn jullie hier op gekomen dan?' L: 'Met zijn allen gewoon.' L: 'Gaan we weer de financiën doen.' L: 'Maar ik vind dat leuk.' L: 'Nou daar gaan we dan.' L: 'Maar ik weet sowieso niet wat alles betekent. Mijn Engels is niet zo goed.' L: 'Hé meiden, jullie doen toch niks. Kom jij mij dan helpen? Of je gaat [leerling] helpen.' *leerlingen zoeken woorden op via Google Translate: slide, carousel* *groepje leerlingen werken samen, en bespreken welke beslissingen ze gaan maken voor hun pretpark.' L: 'Ja, maar wij kiezen de goedkoopste.' L: '750.000 kost het. Dat is wat te duur. Het is 100.000 voor de slide.' L: 'We already lost 4million.' *ondertussen is één groepsgenootje bezig met de maquette van de attractie.' L: '[leerling], lukt het?' L: 'Ja hoor.' L: 'Hier staat alles wat we kunnen kiezen.' L: 'Of we moeten de prijs van het kaartje omhoog doen?'	Tolerant (-) Zelfregulering; Kennis van andere landen, culturen, religies en gewoonten Taal Verantwoordelijk Taal Democratische cultuur Betrokken Democratische cultuur
--	---	---

	L: 'Voor kinderen 15euro, voor volwassenen 20/30 euro.' L: 'En voor 65+'ers dan?' L: 'Ik heb daar helemaal geen verstand van.' L: 'Kunnen we toch opzoeken van een ander pretpark, en dan kunnen we dat vergelijken.' *leerling zoekt op de website van de Efteling naar ticketprijzen* L: 'We moeten ook een parkeerplaats hè.' L: 'Dat kunnen we altijd nog later doen.' L: 'Ja maar dat gaat toch ook veel grond kosten.' L: 'We moeten ook VIP kaartjes.' L: 'Ja, die mogen wel 120euro.' L: 'En we moeten ook nog voor mensen die niet goed kunnen lopen.' L: 'Ja, een aparte lijn.' L: 'Dan moet je reserveren op welke tijd je erin wilt.' L: 'Ja, maar dan wordt het wel weer saai, want dan moet je je weer aan een schema houden.' L: 'Lukt het een beetje? Hoe gaat het met de website?' L: 'Hij heeft niks bedacht, gedaan, getypt. Hij doet gewoon helemaal niks.' L: 'Wat is eigenlijk de naam van het park?' L: 'Even denken hoe ik dat in het Engels moet vragen... I go to the doctor at half past 12.' L: 'Mevrouw, I go to the beachclub at 2hours.' L: 'Dit zijn ronddraaiende pizzabodems en dit is een achtbaan.' *leerlingen hebben in de maquette een pizzakraampje gemaakt, waarvan het dak opgeklapt kan worden en dan als luifel functioneert. * * Docent vertelt aan andere docent wat er net gebeurde: Leerling vroeg zich af hoe groot de draaimolen die ze aan het maken waren in het echt was. En dat moest hij wel weten. Docent vroeg hoe hij daar dan achter dacht te kunnen komen. Leerling besloot het bedrijf te bellen om te vragen hoe groot hun draaimolen is. Hij stelde zich hierbij niet eerst voor, maar vroeg meteen wat hij wilde weten. Bedankte de man voor zijn antwoord en hing op. *	Betrokken Verantwoordelijk Taal; verantwoordelijkheid Creatief; kennis van andere landen, culturen, religies en gewoonten Zelfredzaam; zelfvertrouwen; nieuwsgierig
--	--	--

	L: 'We maken een kinderbaan, maar het moest ook met Engeland, dus doen we het met van die rode bussen in plaats van die karretjes.' L: 'Wij hebben Portugal, dus maken we een aquarium. Kunnen de mensen lekker zwemmen.' L: 'Wij maken een Griekse Fata Morgana.' (In de vorm van een oud-Griekse tempel) L: '[leerling] lukt het? Moet ik even helpen?' *meisjes toiletten zitten onder de verf. Leerlingen mogen niet eerder weg voor alles weer netjes is. * L: 'Ik heb niet eens een kwast in mijn handen gehad.' L: 'Wij mogen daar niet eens komen.'	Kennis van andere landen, culturen, religies en gewoonten Betrokken Verantwoordelijkheid
Gedragsobservaties Reisbureau		
Activiteit:	Leerlingen runnen een fictief reisbureau, waarvoor zij zich eerst verdiepen in de eigen regio (het Westland), vervolgens in Europa, en tot slot ook buiten de grenzen van Europa gaan kijken. Zij maken hiervoor een filmpje over het Westland, ontwerpen de website van hun reisbureau en organiseren vervolgens verschillende reizen. Zij zijn daarbij gebonden aan budget en bepaalde soorten vakanties (sportief/duurzaam etc.).	
Soort activiteit:	Curriculum	
Leerroute/leerjaar:	Mavo, leerjaar 2	
Leerdoel voor specifieke activiteit:	n.v.t.	
Observaties <i>Docent (D), Leerling (L), Leerlingen (LL), Observator (O)</i>	Gedragsvoorbeelden:	Competenties:
	Leerlingen over het kiezen van een bestemming: L: 'we hebben eerst een waar gaan we heen-lijstje gemaakt.' L: 'Weet jij iets?' L: 'New York.' L: 'Wij hebben Tokyo gekozen, maar toen hadden we nog geen prijslimiet.'	

	De reis organiseren: O: Hoe hebben jullie dit nu aangepakt? L: 'We moesten een beetje zelf uitvogelen hoe je die website maakt, waar je moet typen en zo. L: 'We hebben taken verdeeld.' L: 'We hebben taken verdeeld. Iedereen doet een trip. O: 'Maar jullie overleggen ook veel met elkaar, zie ik.' L: 'Ja, dat is soms wel handig.' O: 'En als jullie overleggen, waar hebben jullie het dan over?' L: 'Prijzen, en waar we gaan boeken.' O: 'En op basis waarvan kiezen jullie een hotel uit nu? L: We hebben eerst de activiteiten uitgezocht, wat je daar kon doen, en toen wilden we een hotel wat een beetje in het midden lag daarvan. *Leerlingen gebruiken google translate* L: 'Oké ik ga jullie helpen.' Over filmpje: L: we hebben op drie plekken gefilmd. Allemaal een plek gekozen waar we de weg kende. L: 'Greenhouses, be like strawberry and tomatoes.' O: 'Wat vinden jullie er tot nu toe van?' L: 'Gisteren was het wel heel druk. Nu is het gewoon een ander land, dus dan weet je een beetje wat je moet doen.' L: 'Ik vind wat we nu moeten doen wel leuker dan de opdracht van gisteren.' O: 'En waar ligt dat dan aan?' L: 'Ik hoef niet zo op de voorgrond.' *Leerlingen praten Engels*	ICT-basisvaardigheden Samenwerken Probleemoplossend vermogen; Zelfregulering; reflectief Taal Betrokken (Algemene) kennis van eigen en andere culturen Reflectief Taal
--	---	--

Bijlage 14: Ruwe data AMS

Interview coördinator Internationalisering – Anna Maria van Schurman
1. Kunt u wat meer vertellen over AMS? - Wat voor leerlingen zitten hier op school? - Wat vindt AMS belangrijk om haar leerlingen mee te geven? - Hoe ziet het onderwijs op AMS eruit? - AMS is een christelijke school. Hoe komt dat tot uiting?
<i>AMS biedt basis t/m vwo (havo+) aan voor leerlingen uit de regio. De meeste leerlingen komen uit de regio en zijn blanke Nederlanders. Een gedeelte van de leerlingen is Fries, maar lang niet allemaal. In St. Annaparochie zit een Asielzoekerscentrum, waarvan een aantal leerlingen op het AMS zit.</i> <i>AMS is een christelijke school. Dit komt met name tot uiting in de waarden: respect, naastenliefde etc... Verder komt dit tot uiting tijdens de dagopening (oase), vieringen (Kerst/Pasen) en het vak godsdienst, waar leerlingen overigens over alle godsdiensten leren. Lang niet alle leerlingen zijn christelijk.</i> <i>Het motto van de school gaat over een kleurrijke leeromgeving: verschillen maken het juist kleurrijk. Hoe verschillend ook, iedereen mag zijn wie die is. Iedereen heeft een talent, en we vinden het belangrijk om oog te hebben voor talenten.</i>
2. Wat is de reden dat AMS is gestart met internationalisering en wereldburgerschap? - Wat hopen jullie daarmee te bereiken? - Waarom vinden jullie dat belangrijk?
<i>AMS is al jaren bezig met internationalisering. Enerzijds om de wereld groter te maken. Anderzijds omdat de wereld kleiner wordt.</i> - <i>Leerlingen van het AMS komen vaak uit de regio. Zij bevinden zich vaak onder gelijkgestemden. We vinden het belangrijk dat zij meer zien dan hun dorp of provincie. Dat ze bewust zijn van dat dingen ergens anders anders zijn en dat ze daar respect voor hebben (bijvoorbeeld blote benen in islamitisch land). Zij vinden het belangrijk dat er begrip en respect is voor alle culturen, dat werkt beide kanten op. In de godsdienst lessen wordt dan ook niet alleen aandacht besteed aan het christelijke geloof, maar ook aan de islam, het jodendom etc.</i> - <i>Ik heb een mening, maar niet iedereen hoeft dat te vinden. Je moet niet alles willen opleggen. Voor sommigen mensen is het anders, en die zijn daar gelukkig mee. Bekijk dat. Die open blik vinden wij heel belangrijk. Anders krijg je narrow-minded, Geert Wilders-achtige ideeën.</i> - <i>Daarbij is het een noodzaak voor leerlingen om begrip voor andere culturen te hebben, omdat de wereld steeds kleiner wordt. De kans dat leerlingen in hun vervolg studie/baan in aanraking komen met andere culturen is groot.</i>

Kinderen moeten weten wie ze zijn, en daar wil ik ze bij helpen ontdekken. Internationalisering en wereldburgerschap is de grote paraplu waaronder je dit kunt bespreken en bespreekbaar kunt maken. Dat zou beleid moeten zijn.

3. Hoe willen jullie dat jullie leerlingen de school verlaten?

- Wat voor vaardigheden en competenties hebben jullie leerlingen ontwikkeld als ze AMS als wereldburger verlaten?
- Hoe staan ze dan in de wereld?

- *Open blik*
- *Zelfvertrouwen*
- *Een eigen identiteit (MVO → Friese identiteit). Dat zie je als ze terugkomen van een uitwisseling. Wat maakt Nederland nou Nederland? Dat het oké is wie ik ben. Anders zijn is niet erg en eng. Dit kan al door 'simpele' ervaringen, zoals etenstijd.*
- *Kritische blik: niet alles van een ander accepteren. Waarom wel of niet? Wat vind ik van iets en waarom? + vragen durven stellen*
- *ICT-vaardigheden en mediawijsheid: fake news. Wat is waarheid?*
- *Inlevingsvermogen, migrantsday: je wordt wakker en je moet vluchten. Animatiefilm en kunstwerk, eten.*
- *Reflectie, ook voorbereiding op HO. Geen spijt, maar wat heb ik ervan geleerd? Het is oké om fouten te maken, en om hulp te vragen. Dat is juist sterk.*
- *Groepsrollen: leren samenwerken, maar ook talenten leren ontdekken: waar ben ik goed in? En zien dat iedereen ergens goed in is. En het een is niet minder dan het ander.*
- *Aanpassen als je voor een land (en gewoontes) kiest.*

4. Hoe beogen jullie deze competenties te ontwikkelen?

- Hoe ziet de opzet/structuur t.a.v. internationalisering en wereldburgerschap er op AMS uit?
- Welke internationaliseringsactiviteiten worden er op AMS georganiseerd? (nu en in de nabije toekomst)
- Hoe zien deze activiteiten eruit?

Internationalisering was altijd school breed georganiseerd, maar leerlingen hadden extra handvaten nodig: voor (Erasmus+) projecten moesten zij nog veel extra werk doen, wat voor veel leerlingen te veel was. Internationalisering had niet genoeg draagvlak en noodzaak. We hebben het toen gekoppeld aan MVO, omdat we daarvoor toch al met dergelijke thema's aan de slag moesten.

Iedere leerling op het AMS krijgt projectlessen. Voor MVO zijn deze lessen in het Engels en komen internationale thema's aan bod, zoals migratie en oorlog. Flexibel leren: eruit halen wat erin zit.

Open blik en debat is voor iedereen belangrijk, ook voor kader. We willen het meer integreren in normale lessen. We doen al veel aan burgerschap, maar hebben we nog niet door.

Internationaliseringsactiviteiten Anna Maria van Schurman	
Internationalisering:	Bij het AMS is internationalisering gekoppeld aan Meertalig Voortgezet Onderwijs (MVO). De leerlingen die MVO volgen hebben iedere week MVO Projectles waarbij zij aandacht besteden aan internationale thema's. en deel aan Erasmus+ projecten zijn nu gekoppeld aan MVO.
Beoogde competenties:	- Bewust van dat dingen ergens anders anders zijn - Begrip van (waarde van) identiteit - Begrip van andere culturen - De wereld van leerlingen groter maken - Taalvaardigheid - Open Blik - Begrip en respect voor alle culturen - Anders zij is niet erg en eng - Inlevingsvermogen - Aanpassen als je voor een land (en gewoontes) kiest - Zelfvertrouwen - Eigen identiteit - Reflectief vermogen - Talenten ontdekken - Weten wie ze zijn - Kritische blik - Wat vind ik van iets en waarom? - Vragen durven stellen - ICT-vaardigheden - Mediawijsheid, omgaan met fake news - Samenwerken
Gedragsobservaties MVO Project les	
Activiteit:	Tijdens deze MVO Project les waren leerlingen bezig de afronding van het project 'Welcome to my World'. Daarnaast begonnen de leerlingen met het project 'Who are we? Who are you?' (zie figuur 3.10). Voor elk project houden de leerlingen een persoonlijk verslag bij, waarin zij leerdoelen opstellen, een plan van aanpak maken en reflecteren op de voortgang en samenwerking.

114

	L: 'Street language' D: 'We are not looking for slang or street language.' *Leerlingen rennen de klas in* D: 'Settle down before you go in.' L: 'Huh?' L: 'Je moet even rustig zijn voordat je naar binnen gaat.' *Leerlingen werken samen naan opdrachten en reflecteren op proces* Zij stellen zelf persoonlijke leerdoelen op. Bijvoorbeeld: - Speak English better. - To be less the boss. - I will be better with planning. - I will better speak English. - Writing English better. Zij maken afspraken t.a.v. de samenwerking. Bijvoorbeeld: - Elkaar op concentratie aanwijzen. - Goed doorwerken. - Als het even niet lukt elkaar op het goed pad helpen. - First talk about it before you do. - Only do what you have to do. - Don't get distracted and remind each other. - Good discussing, talk what you go to do. - No talk with other groups. - To help each other. Zo reflecteren op (samenwerkings)proces, a.d.h.v. groepsrollen. Bijvoorbeeld: - We have it good did. - [leerling] needs to work morer and better focussing. Leerlingen stellen zelf onderzoeksvragen op, en maken een plan of action. Bijvoorbeeld: L: 'Onderzoeksvraag: wat zijn beroemde sporten in NL? How to answer the question: internet.' L: 'Onderzoeksvraag: Hoe maak je een presi op presi? How to aswer the question: Ask lecturer or [leerling].'	Taal; Verantwoordelijk; Betrokken Taal; Reflectief Zelfbewust Verantwoordelijk; Betrokken; Samenwerken; Zelfregulering Reflectief Zelfregulering Kennis van andere landen, culturen, religies en gewoonten; ICT-vaardigheden
--	--	---

	Leerling leest vraag voor: Why do people come to the Netherlands? *Leerling zoekt op op internet* L: Nee, dat hoeven we niet op te zoeken. Kunnen we easy verzinnen.' L: 'Rijk, goede cultuur, goed voetballand' *Leerlingen gebruiken Vertalen.nu om het naar het Engels te vertalen.'	(Algemene) kennis van eigen en andere culturen Taal; Zelfstandig
	Leerling leest vraag voor: Why do people come to the Netherlands? L: 'Because, molen, kaas, tulpen.' *Leerling typt mee met wat de andere leerling zegt* L: 'Zou je voor kaas echt in Nederland gaan wonen?' L: 'Nee, maar voor molens en tulpen wel. Wat is nog meer een Nederlandse kwaliteit?' L: 'Naar Amsterdam om een jonko te klappen.' L: 'Daarom komen mensen toch niet naar Nederland wonen?' L: Ja, maar wel naar Amsterdam joh. Echt.'	(Algemene) kennis van eigen en andere culturen
	Leerlingen zijn met elkaar in gesprek over groepsrollen en het samenwerkingsproces n.a.v. het persoonlijke verslag L: 'Ja, maar ik heb eigenlijk alles gedaan snap je? Kijk het enige wat jullie hebben gedaan was stickers plakken. Kijk, jullie werken niet serieus.'	Verantwoordelijk; Samenwerken
	L: 'Ik snap niet waarom ik ooit op mvo ben gegaan. Ik ben zo slecht in Engels.'	Taal

Bijlage 15: Ruwe data Stedelijk College Eindhoven

Interview coördinator Internationalisering – Stedelijk College Eindhoven
1. Kunt u wat meer vertellen over Stedelijk College Eindhoven? - Wat voor leerlingen zitten hier op school? - Wat vindt Stedelijk College belangrijk om haar leerlingen mee te geven? - Hoe ziet het onderwijs op Stedelijk College eruit? - SCE is onderdeel van International School. - SCE heeft ook een afdeling Eerste Opvang Anderstaligen. Wat voor invloed heeft dat op jullie school?
<i>SCE zit binnen de stichting International School. Momenteel is er nog geen samenwerking.</i> <i>Eerste Opvang Anderstaligen zitten in hetzelfde gebouw. Zij krijgen Nederlandse les en stromen door wanneer zij een bepaald niveau Nederlands hebben.</i> - <i>Meer dan 70 nationaliteiten op school.</i> - <i>Veel vluchtelingen (oorlog): dankbaar, druk vanuit huis, zij moeten het waar maken.</i> - <i>Veel leerlingen uit Polen, waarvan de ouders dag en nacht werken. Minder aandacht en weinig sturing vanuit huis. Zorgen veel voor zichzelf.</i> - <i>Pesten t.a.v. cultuur gebeurt eigenlijk niet.</i> <i>SCE heeft net een nieuw schoolplan waarmee ze een nieuwe richting in slaan. Alles valt op zijn plek nu. Internationalisering is een onderdeel daarvan.</i> - <i>Het onderwijs is gericht op autonomie en het maken van keuzes. Er zijn keuzevakken (en bijvoorbeeld extra kunst en sport), Leerlingen kiezen en combineren in hun vakken. Er is een keuzemarkt waarin alle keuzevakken gepresenteerd worden. Leerlingen maken drie keuzes en moeten motiveren waarom.</i> - <i>Mentor heeft meer de rol van lob-coach gedurende drie jaar. Zij hebben nu veel persoonlijker contact met leerlingen.</i> - <i>Het onderwijs is meer gericht op competenties i.p.v. cijfers. Sommige vakken worden formatief getoetst.</i> - <i>Leerlingen hebben de regie, ook in gesprek met lob-coach</i> - <i>Leerlingen reflecteren op wat goed ging. Dit zijn korte zinnen, niet heel uitgebreid.</i>
2. Wat is de reden dat Stedelijk College is gestart met internationalisering en wereldburgerschap? - Wat hopen jullie daarmee te bereiken? - Waarom vinden jullie dat belangrijk?
<i>Het hogere doel is international mindedness. We willen dat mensen onze leerlingen herkennen als leerlingen van Stedelijk College Eindhoven, omdat ze voldoen aan bepaalde competenties/ indicatoren. We willen dat ze international minded zijn</i>

<i>Er wordt niet specifiek gereflecteerd op wereldburgerschap. Wel ingebouwd in tevredenheidonderzoek.</i>
<i>Hoe ga je mij en de maatschappij redden?</i>
3. Hoe willen jullie dat jullie leerlingen de school verlaten? - Wat voor vaardigheden en competenties hebben jullie leerlingen ontwikkeld als ze Stedelijk College als wereldburger verlaten? - Hoe staan ze dan in de wereld?
- <i>Ondernemendheid</i> - <i>Zelfredzaamheid</i> - <i>Maatschappelijk betrokken</i> - <i>Leerdoel-denken: wat wil ik leren en hoe kom ik daar?</i> - <i>Jezelf leren presenteren</i> - <i>Professionaliteit</i> - <i>Zelfvertrouwen</i> -
4. Hoe beogen jullie deze competenties te ontwikkelen? - Hoe ziet de opzet/structuur t.a.v. internationalisering en wereldburgerschap er op Stedelijk College uit? - Welke internationaliseringsactiviteiten worden er op Stedelijk College georganiseerd? (nu en in de nabije toekomst) - Hoe zien deze activiteiten eruit?
<i>We zijn pas net aangesloten bij het Global Citizen Network. We zijn momenteel bezig met in kaart brengen van wat we al doen op het gebied van internationalisering en wereldburgerschap en waar dit zit. Er is daarom een vakgroep die hier naar kijkt. We willen meer een lijn uitbrengen. In het verleden hadden we wel losse projecten, maar we willen graag meer verbinding. We hebben niet de ambitie om heen veel naar het buitenland te gaan, maar we willen graag gebruik maken van wat we in huis hebben. Dichterbij blijven.</i> <i>Projectweek Internationalisering (schoolbreed)</i> - <i>Wereldfeest</i> - <i>Podlock dinner</i> - <i>Meezingavond</i> - <i>Buddy project (met leerlingen van EOA)</i> - <i>Evenementenreizen (Londen en Barcelona) → Moeten Engels spreken, en interculturele picknick, maar willen we verrijken.</i> - <i>Global Exploration: drie weken per jaar naar [Nepal] met een maatschappelijk doel</i>

- Zuid-Afrika reis (kunst en cultuur, inbouwen in het lesprogramma)
- Linq (Duits/Frans) willen we instappen
- Ka2 aanvraag

Er is geen apart vak voor burgerschap o.i.d., maar het is gelinkt aan alles. We willen niet dat het alleen iets is wat leerlingen tijdens een specifieke les doen en daarna niet meer.

Traject om ook een UNESCO school te worden.

Internationaliseringsactiviteiten – Stedelijk College	
Internationalisering:	Stedelijk College Eindhoven wil vooral gebruik maken van de nationaliteiten die vertegenwoordigd zijn op school. Zij hebben een aantal aparte projecten en proberen daarnaast zo veel mogelijk aan internationalisering te doen in de regulieren lessen.
Beoogde competenties:	- Nieuwsgierig naar de wereld en verschillende culturen - Begrip van taal en cultuur - Open houding - Respect - Empathie - Soepel en wendbaar kunnen verplaatsen in de ander - Deel uit maken en invloed uitoefenen op de internationale gemeenschap - Vaardigheid om effectief deel te nemen aan maatschappelijke en interculturele dialogen - Maatschappelijk betrokken - Keuzes maken in het belang van een duurzame wereld - Leren over sociale ongelijkheid, diversiteit, globalisatie, vrede en conflicten, onderlinge afhankelijkheid en duurzame ontwikkeling - Rechtvaardigheid - Ondernemendheid - Zelfredzaamheid - Professionaliteit - Zelfvertrouwen - Leerdoel-denken: wat wil ik leren en hoe kom ik daar? - Jezelf leren presenteren - Slim en wijs gebruik van technologie en media
Gedragsobservaties – Mens & Maatschappij	
Activiteit	Tijdens het vak mens & maatschappij leren de leerlingen... Deze keer ging de les over het interbellum en de aanleiding van WO2 NB: reguliere vakken
Soort activiteit:	Curriculum
Leerroute/leerjaar	Kader, leerjaar 2 (device)
Leerdoel voor	n.v.t.

specifieke activiteit:		
Observaties <i>Docent (D), Begeleider (B), Leerling (L), Observator (O), Toerist (T)</i>	Gedragsvoorbeelden: D: 'Voorspoed. Wat betekent dat?' L: 'Voordeel?' Opdracht: leg in je eigen woorden uit waarom goed is voor Amerikaanse bedrijven als het economisch goed gaat in Nederland. L: 'voor de handel.' D: 'Stel je voor; wij hebben een Nederlands product. Wat hebben wij heel veel?' L: 'Kaas' *antwoord op de vragen is al besproken* L: 'Wat moet ik nu opschrijven?' L: 'Wat is het nou?' L: 'Mevrouw wat moeten we doen?' L: 'NZZ, wat is dat ook alweer?' D: 'Bedoel je de NSB?' L: 'Volgens mij is dat wel wat. Wacht, ik ga het opzoeken wat dat ook alweer is.' *Docent laat een opdracht zien over het thema Arm en Rijk. * Zij heeft hierbij haar eigen ervaring als vrijwilliger in Ghana. D: 'Het werkt beter als je het persoonlijk maakt. Dat vinden leerlingen leuk, en dan willen ze ook wel meer weten. Het blijft beter hangen.' D: 'Persoonlijk contact is sowieso belangrijk bij deze kinderen. Dat is nodig. Anders bereik je ze niet.'	Competenties: Taal (Algemene) kennis van eigen en andere culturen; Kennis van andere landen, culturen, religies en gewoonten Nieuwsgierig Kennis van internationale (perspectieven op) maatschappelijke onderwerpen zoals vluchtelingen, klimaat en duurzaamheid
	Gedragsobservaties Horizon-lifestyle les	
Activiteit	Tijdens de horizon lessen wordt leerlingen de volgende vragen gesteld: - Wat vind ik leuk? - Wat kan ik? - Wat wil ik?	

	- Wat zijn mijn talenten? Leerlingen worden begeleid bij het keuzes maken. In de lifestyle lessen wordt er aandacht besteed aan verzorging, koken Dit betrof een les, waarin de leerlingen leerden lasagne te maken.	
Soort activiteit:	Curriculum	
Leerroute/leerjaar	Kader, leerjaar 2 (device)	
Leerdoel voor specifieke activiteit:	- Lasagne maken oefenen met het maken van een roux	
Observaties <i>Docent (D), Begeleider (B), Leerling (L), Observator (O), Toerist (T)</i>	Gedragsvoorbeelden:	Competenties:
	leerlingen ruimen gezamenlijk en volgens een vaste volgorde de keuken op *kraan loopt door zonder dat het nodig is. Zodra leerling het merkt, doet ze hem uit* D: '[leerling] ben je tevreden over het eindresultaat?' L: 'Tuurlijk. Alles wat ik maak is altijd lekker.' D: 'Hoe laat mogen jullie nu eten?' L: '9.40uur. Elke dag komen er 3 minuten bij. (ramadan)' D: 'Wat moet je ook alweer doen voordat je gaat dweilen?' L: 'Weet ik niet.' L: 'Keuken naast je checken.' D: 'Precies. Anders loop ik weer met mijn vieze voeten door jouw keuken heen.' D: 'Als je het hebt over wereldburgerschap... ja, zoals nu met de Ramadan dan heb je het erover en we maken veel gerechten uit andere landen. We hadden ook altijd een les over fairtrade. Maar dan merk je wel dat dat niet echt werkt. Dat is echt een ver van je bed-show, want deze groep werkt vanuit visualisering. Dus die les hebben we eruit gehaald.' L: 'We are going to fix it.' D: (over leerling:) 'Dit is één van de beste kokers van de klas.' O: 'Vind je het ook leuk om te doen?' L: 'ja.'	Verantwoordelijk; Zelfstandig Verantwoordelijk; betrokken Zelfvertrouwen (Algemene) kennis van eigen en andere culturen; kennis van andere landen, culturen, religies en gewoonten (Algemene) kennis van eigen en andere culturen; kennis van andere landen, culturen, religies en gewoonten Gemotiveerd Gemotiveerd

	O: 'He je een favoriet gerecht?' L: 'Ik vind eigenlijk alles wel leuk.' *leerling doet haar haar in een staart voor ze de keuken in gaat* D: 'Kijk eens! Goed hoor, je haar in een staart!' L: 'Ja, dat moet toch?' L: 'Meneer, ik doe het goed he? Wilt u dat tegen mijn mentor zeggen?' L: 'Meneer, mogen we eerder weg? Want we hebben heel hard gewerkt.' *leerling bent schoonmaak kar weg* L: 'Meneer, zeg eerlijk, dit staat mij goed hè? Ik ga gewoon zo door een hotel lopen later.' D: 'We zijn wat eerder klaar dan normaal, omdat we niet eten vandaag.' L: 'wolla, ik moet dat echt niet.' *Aan het einde van de les bespreekt de docent het leerdoel, en checkt of dit behaald is. * D: 'Het doel van deze les was: oefenen met het maken van een roux (voor de bechamelsaus). Hoe maak je dat?' L: 'boter en bloem' L: 'en melk' D: 'Wat is er belangrijk op het vuur?' L: 'laag, hoog, laag' D: 'En wat is er dan belangrijk?' L: 'Roeren.' D: 'Wat ging er mis bij jou?' L: 'Ik ging niet zo goed over de bodem.' D: 'Wat kan je nog meer maken met roux?' L: 'Soep' L: 'ragout'	Verantwoordelijk Zelfvertrouwen Taal
--	---	---

Bijlage 16: Frequentie tabel beoogde competenties

Beoogde wereldburgerschapscompetenties			
Internationale of wereldburgerschapscompetenties			Frequentie
Interculturele competenties	Kennis	Talenkennis	3
		(Algemene) kennis van communicatiestijlen	1
		(Algemene) kennis van eigen en andere culturen	6
		Kennis van identiteiten en identificatie	1
		Kennis van termen als stereotypering, discriminatie en racisme	1
		Kennis van andere landen, culturen, religies en gewoontes	6
	Houding	Open-minded	6
		Respectvol	5
		Tolerant	2
		Empathisch	4
		Betrokken	0
		Geïnteresseerd in andere perspectieven	3
	Vaardigheden	Verschillende perspectieven kunnen innemen	2
		Mediëren & verbinden (verschillende mensen en perspectieven samenbrengen)	1
		Omgaan met onzekerheid	1
		Omgaan met verschillen en ‘conflicten’	2
		Samenwerken in internationale teams	2
		(interculturele) relaties en netwerken opbouwen	2
		Metacommuniceren (communiceren over het communiceren)	0
Internationale oriëntatie		Kennis van internationale (perspectieven op) maatschappelijke onderwerpen zoals vluchtelingen, klimaat en duurzaamheid	1
		Kennis van internationale organisaties zoals de Europese Unie en Verenigde Naties en doelstellingen daarvan, zoals de Sustainable Development Goals	2
		Kritische houding ten opzichte van je eigen positie, thuis en in de wereld, en de positie van anderen	2
		Maatschappelijk betrokken	3

	Vrijheid en gelijkheid	0
	Macht en inspraak	1
	Democratische cultuur / Kritisch denken	4
	Digitaal samenleven / Mediawijsheid + Informatievaardigheden	4
	Technologisch burgerschap	1
Persoonlijke ontwikkeling	Zelfbewust	5
	Zelfstandig	2
	Zelfredzaam	2
	Zelfvertrouwen	6
	Reflectief	4
	Creatief / Creatief denken	1
	Flexibel	0
	Veerkrachtig	1
	Aanpassingsvermogen	1
	Doorzettingsvermogen	3
	Gemotiveerd	0
	Nieuwsgierig	2
	Ondernemend	3
	Verantwoordelijk	4
	Probleemoplossend vermogen	0
21e -eeuwse vaardigheden	Zelfregulering	5
	Computational thinking	1
	ICT-basisvaardigheden	4
	Probleem oplossen	1

Bijlage 17: Overzicht internationaliseringsactiviteiten

Internationaliseringsactiviteiten - Global Citizen Schools			
Vormen:	Leerjaar:	Internationaliseringsactiviteiten:	School:
Mobiliteit	Leerjaar 1/2	Uitwisseling: Ieder jaar gaan leerlingen op reis of uitwisseling naar het buitenland (o.a. Griekenland, Italië, Frankrijk, Polen). Leerlingen verdiepen zich van tevoren in het land van bestemming en ook tijdens de reis is er een inhoudelijk programma. Vast onderdeel daarvan is een bezoek aan een buitenlandse school.	3
	Leerjaar 3	Uitwisseling naar Duitsland (o.a. scheikunde): leerlingen doen een uitwisseling met een Duitse school. Onderdeel hiervan is dat zij samen met een Duitse leerling een scheikunde practicum uitvoeren. Zij moeten hierbij overleggen en samenwerken.	1
		Afrikaproject: Leerlingen uit mavo 3 en havo 4 gaan mee op een ervaringsreis naar Afrika met fairway van Stichting Cross Your Borders. Leerlingen die deelnemen moeten elk €1500 bij elkaar gesponsord krijgen voor het goede doel. Tijdens bijeenkomsten komen alle deelnemers samen om na te denken over en te werken aan acties waarmee zij dit geld kunnen ophalen. Voordat zij op reis gaan doen zij onderzoek naar het land van bestemming (bijvoorbeeld: bananen en koffieteelt).	2
		Waargenomen competenties: Zelfregulering; Omgaan met onzekerheid; Reflectief; Zelfstandig; Samenwerken; Ondernemend; Maatschappelijk betrokken; Empathisch; Doorzettingsvermogen; Taal; Kritische houding ten opzichte van je eigen positie, thuis en in de wereld, en de positie van anderen; (Algemene) kennis van eigen en andere landen, culturen, religies en gewoonten; Zelfredzaam; Aanpassingsvermogen.	
		Uitwisseling: Leerlingen doen een uitwisseling met leerlingen van een buitenlandse school (bijvoorbeeld: Stockholm, Sevilla, Zagreb).	2
		Buitenlandse reis: Uitwisseling: Ieder jaar gaan leerlingen op reis of uitwisseling naar het buitenland (o.a. Griekenland, Italië, Frankrijk, Polen). Leerlingen verdiepen zich van tevoren in het land van bestemming en ook tijdens de reis is er een inhoudelijk programma. Vast onderdeel daarvan is een bezoek aan een buitenlandse school.	3
		Uitwisseling: leerlingen doen een uitwisseling met een buitenlandse school. Zij gaan daarheen, en verblijven bij de leerlingen thuis in een gastgezin. Vervolgens komen die leerlingen bij hen op school en bij hen thuis.	4
		Evenementenreizen: leerlingen gaan op reis naar bijvoorbeeld Londen en Barcelona. Tijdens deze reis moeten leerlingen Engels spreken en wordt er een interculturele picknick georganiseerd.	6
	Leerjaar 4	Wereldburgerstage Global Exploration: drie weken per jaar gaan leerlingen met Stichting Global Exploration naar een (ontwikkelings)land (dit jaar Nepal), waar zij kennis maken met lokale leeftijdsgenoten en samenwerken voor een maatschappelijk doel. Zo leren zij dat mensen over de hele wereld anders zijn, en dat dat prima is. Het uitgangspunt is leerlingen uit leerjaar 4, maar er worden uitzonderingen gemaakt voor leerlingen uit leerjaar 3 (indien zij hier klaar voor zijn).	6
	Overig	Expeditie: Elk jaar gaat het Ichthus College met een select groepje leerlingen op reis naar een ander land (dit jaar Armenië). Leerlingen zullen zich daar inzetten voor een goed doel, en zullen zich ook voorafgaand aan de reis inzetten voor dit doel door geld in te zamelen.	1
Talen		Tto	4

Curriculum	Leerjaar 1/2	Mvo	5
		Brieven project: via Amnesty schrijven leerlingen brieven in het Engels naar gedetineerden over de hele wereld. De docent Engels helpt hun met schrijfvaardigheid, de docent Tekenen laat hen iets tekenen op de brief.	3
	Leerjaar 2	Brieven (Godsdienst): Via Stichting de Ondergrondse Kerk worden brieven verstuurd naar christenen die wereldwijd gevangen zitten. Leerlingen schrijven zelf een kaart, in het Engels, met een bemoedigende tekst erop. Deze activiteit vindt soms in het derde leerjaar plaats.	1
		Brieven project: Leerlingen schrijven brieven naar de leerlingen van een Zweedse school in het Duits en in het Frans. Dit project wordt ook gedaan in leerjaar 3.	2
	3	Taaldorp (Duits): Leerlingen oefenen hun gespreksvaardigheid ten aanzien van vooraf vastgestelde onderwerpen. Leerlingen worden aangemoedigd alleen Duits te spreken, en zo nodig te improviseren m.b.v. gebaren.	1
		Brief schrijven (Engels): leerlingen schrijven, met de hand, een brief aan een leerling in Duitsland. aan leerling in Duitsland (Engels). Handgeschreven	1
		Filmpje (bv): leerlingen maken een filmpje waarin zij zichzelf presenteren aan een leerling in Duitsland.	1
	Leerjaar 1	Brussel Expeditie (scheikunde): /	1
		AZC bezoek: leerlingen bezoeken een asielzoekerscentrum.	1
		Paspoort mini Europa (Frans): /	1
		Ruimtelijke figuren (wiskunde): leerlingen gaan aan de slag met ruimtelijke figuren aan de hand van architectonische gebouwen in de wereld.	1
		Posteropdracht (biologie): Leerlingen doen onderzoek naar plantengroei in verschillende landen.	1
		Mini Europa (bv en geschiedenis): /	1
		Drie landen (aardrijkskunde): /	1
		Globaland: Een tweedaags vakoverstijgend onderwijsproject van Cross Your Borders, waarbij leerlingen hun eigen land moeten besturen en leren beslissingen te nemen op nationaal en internationaal niveau. Zij gaan op interactieve wijze aan de slag met mondiale ongelijkheid.	2
		National Holiday: leerlingen verdiepen zich in nationale feestdagen en maken hier een Klokhuisachtige aflevering over, waarvoor zij een onder andere een script schrijven, en een interview afnemen.	4
		Themapark: leerlingen maken een fictief pretpark, wat is gelinkt aan een zelfgekozen land. Zij beheren zelf het budget, en maken op basis daarvan keuzes voor het pretpark (attracties, ticketprijzen etc.). Tot slot maken zij ook een maquette van een attractie.	4
		Waargenomen competenties: Taal; Verantwoordelijkheid; Reflectief; Creatief; Samenwerken; Probleemoplossend vermogen; Zelfregulering; Kennis van andere landen, culturen, religies en gewoonten; Democratische cultuur; Betrokken; Zelfvertrouwen; Zelfredzaam; Nieuwsgierig	
		Nature: leerlingen leren over (internationale) natuurrampen. Zij leren onder andere over tsunami's, platentektoniek en onderzoeken het slootwater in het Westland. Tot slot bouwen zij een vlot waarmee zij een natuurramp zouden moeten kunnen overleven.	4
		Backpack UK: aan de hand van een webquest maken leerlingen een reis door de verschillende landen van het Verenigd Koninkrijk.	5
		FabFitFun: leerlingen ontwerpen een spel of quiz om basisschool leerlingen te informeren over een gezonde leefstijl.	5

		Welcome to my World: als voorbereiding op de komst van leerlingen van een buitenlandse school naar Franeker (Erasmus+ uitwisseling) maken leerlingen een folder om zichzelf voor te stellen: Hoe ziet het leven van een tiener in Friesland eruit? Er wordt aandacht besteed aan de leerling zelf, de school, de provincie en de cultuur.	5
		War and (Im)migration: Leerlingen buigen zich over het onderwerp migratie (gekoppeld aan Erasmus+ Project Digital Empathy). In voorbereiding om de migrantsday (in samenwerking met basisschool voor nieuwkomers) werkten leerlingen aan een project waarbij ze moesten nadenken over hoe het is om je thuisland te verlaten, om te vluchten naar een ander land: Hoe kom je daar weg? Waar zou je heen gaan? Wie zal je helpen? Leerlingen schrijven een verhaallijn en maken een animatie m.b.v. scratch.mit.edu.	5
		Who are we? Who are you?: Leerlingen verdiepen zich in het onderwerp migratie: wat zijn motieven om naar Nederland te verhuizen? En waarom zouden Nederlanders hier juist weg verhuizen? Ze onderzoeken waar hun eigen familie vandaag komt en wat voor talen iedereen spreekt. Zij gaan daarbij zo ver mogelijk terug (grootouders, overgrootouders etc.). Waargenomen competenties: Taal; Kennis van internationale (perspectieven op) maatschappelijke onderwerpen zoals vluchtelingen, klimaat en duurzaamheid; (Algemene) kennis van eigen en andere culturen; Verantwoordelijk; Betrokken; Samenwerken; Zelfregulering; Reflectief; Zelfbewust; Kennis van andere landen, culturen, religies en gewoonten; ICT-vaardigheden; Zelfstandig	5
		Buddy project: vmbo-leerlingen worden gekoppeld aan leerlingen van de EOA. Er worden een aantal vaste momenten gepland, waarop de leerlingen met hun buddy in gesprek gaan, elkaar beter leren kennen of spelletjes met elkaar spelen. Sommige buddy's spreken elkaar ook buiten deze momenten om. EOA-leerlingen oefenen hun Nederlands en vmbo-leerlingen oefenen hun Engels. Daarnaast leren zij zo over andere culturen. Het buddy-project loopt de jaren daarna door.	6
	Leerjaar 1/2	Stereotyperingen: het lokaal wordt ingedeeld in verschillende vlakken/hokken, waarna de leerlingen op basis van stereotyperingen letterlijk in een hokje worden geplaatst (marrokanen bij elkaar, domme blondjes bij elkaar etc.). Er worden vragen gesteld over hun persoonlijke situatie (bijvoorbeeld: Wie is niet in Nederland geboren? of Wie heeft zich wel eens alleen gevoeld?). Leerlingen leren dat ze misschien wel veel meer gemeen hebben met iemand van een andere groep. Leerlingen leren dat iedereen wel iets heeft meegemaakt en dat dat oké is. Er wordt een veilige ruimte gecreëerd en er ontstaat een gevoel van samenhang in de groep.	3
		Cultuurverschillen: aan de hand van verschillende thema's (feestdagen of avondeten) leren leerlingen over elkaars culturen. Leerlingen delen hoe zij thuis kerst vieren of wat er gebeurt als zij thuis komen etc. en leren zo over elkaars culturen. Dit wordt afgesloten met een presentatie of expositie.	3
		Oorlogsmuseum: leerlingen bezoeken het oorlogsmuseum in Rotterdam. Zij leren over de	3
		Paspoorten vergelijken: leerlingen nemen allemaal een kopie van hun paspoort mee, waarna zij deze met elkaar gaan vergelijken. Zij leren waar hun klasgenoten vandaan komen, dat zij misschien wel een dubbele nationaliteit hebben en gaan daarover in gesprek.	3
	Leerjaar 2	Schiphol dag (natuurkunde, economie, Engels): leerlingen brengen een bezoek aan de internationale luchthaven Schiphol. Zij krijgen een tour achter de schermen en kijken zo een inkijkje in wat er allemaal gebeurt op de luchthaven en wat voor werk er allemaal te doen is. Daarnaast maken zij voor verschillende vakken opdrachten op Schiphol:	1
		- Natuurkunde: leerlingen zoeken a.d.h.v. vluchtnummers informatie op over een vlucht (vertrek- en aankomsttijd, afstand en luchtvaartmaatschappij) en gaan zo aan de slag met de gemiddelde snelheid per km. - Economie: leerlingen gaan naar een grenswisselkantoor op Schiphol en maken een foto van de wisselkoers op dat moment. Zij zoeken op hoe duur bijvoorbeeld een cappuccino bij de Starbucks is in een andere valuta. Zo leren zij omrekenen.	

	- Engels: leerlingen maken een filmpje waarin zij in het Engels toeristen interviewen. De leerlingen hebben van tevoren vragen voorbereid. Leerlingen mogen een thema (bijvoorbeeld eten) kiezen voor hun interview en maken een vergelijking van hoe dit in Nederland is en in het herkomst land van de toerist. Waargenomen competenties: (Algemene) kennis van eigen en andere landen, culturen, religies en gewoonten; Omgaan met onzekerheid; Doorzettingsvermogen; Taal; Zelfvertrouwen; Nieuwsgierig; Zelfredzaam; Algemene kennis van communicatiestijlen; Gemotiveerd; Verantwoordelijk; Kennis van internationale maatschappelijke onderwerpen zoals duurzaamheid.	
	Globaland: een tweedaags vakoverstijgend onderwijsproject van Cross Your Borders, waarbij leerlingen hun eigen land moeten besturen en leren beslissingen te nemen op nationaal en internationaal niveau. Zij gaan op interactieve wijze aan de slag met mondiale ongelijkheid. Waargenomen competenties: (Algemene) kennis van eigen en andere landen, culturen, religies en gewoonten; Kennis van internationale maatschappelijke onderwerpen; Empathisch; Macht en inspraak; Kritische houding ten opzichte van je eigen positie, thuis en in de wereld, en de positie van anderen; Reflectief; Zelfbewust; Nieuwsgierig; Democratische cultuur; Vrijheid en gelijkheid; Maatschappelijk betrokken; Verantwoordelijk; Creatief; Betrokken; Samenwerken	1
	Vlakke figuren (wiskunde): leerlingen gaan aan de slag met vlakke figuren aan de hand van internationale vlaggen.	1
	Folder museum (Nederlands): leerlingen kiezen een museum in het buitenland en maken op basis van de informatie op de website (in het Engels, Duits, Frans etc.) een Nederlandse folder.	1
	Digital Skills: leerlingen leren de noodzakelijk digitale vaardigheden (presentaties maken, word etc.) Er wordt nog gezocht naar een manier om hier een tto/internationale variant van te maken.	4
	Reisbureau: Leerlingen runnen een fictief reisbureau, waarvoor zij zich eerst verdiepen in de eigen regio (het Westland), vervolgens in Europa, en tot slot ook buiten de grenzen van Europa gaan kijken. Zij ontwerpen de website van het reisbureau en organiseren vervolgens verschillende reizen. Zij zijn daarbij gebonden aan budget en bepaalde soorten vakanties (sportief/duurzaam etc.) Waargenomen competenties: ICT-basisvaardigheden; Samenwerken; Probleemoplossend vermogen; Zelfregulering; Reflectief; Taal; Betrokken; (Algemene) kennis van eigen en andere culturen	4
	I am Grutte Pier: Leerlingen maken een presentatie over het belang van identiteit. De Friese identiteit wordt hierbij als voorbeeld gebruikt.	5
	Welcome to the Netherlands: verdieping op de opdracht 'Welcome to My World'. Leerlingen maken een presentatie over Nederland (geschiedenis, geografisch, multiculturele samenleving etc.). Ook maken zij een folder hierover, welke kan worden uitgedeeld tijdens het Erasmus+ Mobility Project in Kroatië.	5
	AMS Green: leerlingen verdiepen zich in het onderwerp klimaatverandering en denken na over wat zij kunnen doen om zich duurzamer te gedragen en wat het AMS hierin kan doen als school.	5
	Globaland: een tweedaags vakoverstijgend onderwijsproject van Cross Your Borders, waarbij leerlingen hun eigen land moeten besturen en leren beslissingen te nemen op nationaal en internationaal niveau. Zij gaan op interactieve wijze aan de slag met mondiale ongelijkheid.	6
	Podluck dinner: gezamenlijk diner, waarbij elke (groep) leerlingen en/of ouders een zelfgemaakt cultureel gerecht, vanuit het land waar zij zelf of hun ouders vandaan komen. Leerlingen en ouders worden, voorafgaand aan het winterfeest, uitgenodigd in het restaurant van Stedelijk College.	6

		Wereldfeest: van EOA, soms in samenwerking met leerjaar 2. Culturen, onderdeel is podluck-dinner, met bordjes waar het vandaan komt	6
		Arm en Rijk (Mens & Maatschappij): leerlingen leren over het thema arm en rijk aan de hand van de ervaringen van een docent als vrijwilliger in Ghana. Aan de hand van foto's en filmpjes van haar reis worden vragen gesteld over dit onderwerp. Tot slot denken de leerlingen na over een land waar zij graag ontwikkelingswerk zouden willen doen. Zij verdiepen zich in dit land en bedenken wat ze graag zouden willen doen. Er wordt gebruik gemaakt van de ervaringen van leerlingen in de klas.	6
	Leerjaar 3	Energievoorziening Europa (natuurkunde): Leerlingen gaan aan de slag met het onderwerp elektrische energie. Zij krijgen een land toegewezen waar zij zich in moeten verdiepen (o.a. klimaat) en verdiepen zich in het energieverbruik (hoeveel is het gemiddelde gebruik per hoofd van de bevolking? Hoeveel kost de elektriciteit per kWh?) en in andere wijze van energieopwekking (Hoe werkt zonne-energie/waterkracht?)	1
		Vogeltrek (biologie): Leerlingen verdiepen zich in andere landen aan de hand van de vogeltrek.	1
		Anne Frank tentoonstelling: de rondreistentoonstelling van de Anne Frank Stichting komt elk jaar op het Lentiz Dalton te staan. Tijdens het project staat het thema 'social inclusion' centraal. Zij verdiepen zich in het verhaal van Anne Frank en denken na over de invloed hiervan op de hedendaagse samenleving; bestaat discriminatie eigenlijk nog? Ook zoeken leerlingen regels t.a.v. pesten op in verschillende landen. Als onderdeel van het Erasmus+ project worden leerlingen uit leerjaar 3 opgeleid tot gids van de tentoonstelling. Zij leiden vervolgens leerlingen van leerjaar 1 op als gids.	4
	Leerjaar 3/4	EP Elections: leerlingen verdiepen zich in het Europees Parlement en haar fracties. Er worden schaduwverkiezingen georganiseerd, waarbij leerlingen vijf verschillende fracties vormen. Zij stellen standpunten op, voeren campagne in de school en pitchten hun partijprogramma voor de school. Alle leerlingen en docenten gaan stemmen in het door leerlingen beheerde stemlokaal, waarna er een winnaar uit de bus komt. Waargenomen competenties: Gemotiveerd; Democratische cultuur; Kennis van internationale (perspectieven op) maatschappelijke onderwerpen zoals vluchtelingen, klimaat en duurzaamheid; Kennis van internationale organisaties zoals de Europese Unie en de Verenigde Naties en doelstellingen daarvan, zoals de Sustainable Development Goals; Verschillende perspectieven kunnen innemen; Vrijheid en gelijkheid; Macht en inspraak; Flexibel; Aanpassingsvermogen; (Algemene) kennis van eigen en andere culturen; Zelfvertrouwen; Zelfbewust; Nieuwsgierig; Betrokken; Verantwoordelijk	3
		Bezoek van Europarlementariër Sophie in 't veld: Europarlementariër Sophie in 't Veld is erlid van Roncalli Mavo en komt wanneer zij kan langs bij International Class op Roncalli Mavo. Zij gaat met de leerlingen in gesprek over actuele zaken (avg, hondenbelasting etc.). Leerlingen leren dat zij een stem hebben en voelen zich vereerd en hebben het gevoel dat zij er toe doen, omdat een Europarlementariër bij hén langs komt.	3
		Vluchtelingen: leerlingen gaan geblinddoekt in een kring zitten en worden gevraagd zich voor te stellen dat zij nu moeten vluchten: wat voel je? Wat neem je mee? De les daarna krijgen leerlingen de kans om in gesprek te gaan met een vluchteling.	3
		Diploma-uitreiking International Class: Er is aparte uitreiking, waar leerlingen hun certificaat voor International Class krijgen. Leerlingen van leerjaar 3 organiseren de uitreiking voor de leerlingen van leerjaar 4. Ook worden International Class alumni uitgenodigd.	3
	Leerjaar 4	Humanity House: Leerlingen brengen een bezoek aan het Humanity House in Den Haag, waar zij aan de slag gaan met humanitaire thema's.	1

	Overig	Tijdens de goede doelen dag (Mavo Muurhuizen, z.d.) zetten alle leerlingen zich in om geld op te halen voor het goede doel wat Mavo Muurhuizen dat jaar gekozen heeft en dat gekoppeld is aan het Afrikaproject. De goede doelen dag bevat onder andere de volgende activiteiten - Leerjaar 1 gaat onder leiding van Move Your World aan de slag met maatschappelijke thema's en kiezen zij voor welk thema zij in actie willen komen. - Leerjaar 2 doet een sponsorloop om geld op te halen - Leerjaar 3 helpt m.b.v. CNME verschillende wijken schoon te maken en doet een lessenmarathon, waarbij zij 24 uur lang lessen zullen volgen.	2
		International fair/festival: tijdens dit afsluitende evenement worden leerlingen uit alle leerjaren aan elkaar gekoppeld en vertegenwoordigen zij een land. Kinderen kiezen zoveel mogelijk een land waar zij zelf of hun ouders vandaan komen. Zij zoeken informatie op over hun land en zorgen voor eten en drinken uit hun land. Zij vertellen elkaar op de fair wat zij geleerd hebben. 's Middags is de fair toegankelijk voor alle leerlingen. 's Avonds worden de ouders van de kinderen uitgenodigd om te komen kijken bij alle kraampjes. Ook worden er door de ouders culturele workshops aangeboden (Servische taal, salsa dansen etc.). Het geldt wat zij verdienen met eten verkopen en workshops geven, gaat naar een goed doel wat de leerlingen zelf gekozen hebben.	3

